

**Middle
Black
Sea
Journal of
Communication
Studies**

MBSJCS

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Vol: 6

Issue: 2

September 2021

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Editorial Team

Volume 7, Issue 1, May 2022

Executive Editor

Niyazi Usta, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Editor-in-Chief

Recep Yılmaz, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Associate Editors

Onur Bekiroğlu, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Nursel Bolat, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Ömer Çakın, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Beste N. Erdem, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

M. Nur Erdem, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Sinan Kaya, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Ahmet Oktan, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Deniz Özer, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Hasan Turgut, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Managing Editor

Kevser Akyol Oktan, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Foreign Language Editors

Mustafa Bozdoğan, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Statistics Advisor

Yüksel Terzi, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Technical Consultant

İsa Ergin, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Editorial Advisory Board

Ayşen Akkor Gül, Istanbul University, Turkey.

Mehmet Arslantepe, Kocaeli University, Turkey.

Ahmet Ayhan, Akdeniz University, Turkey.

Bünyamin Ayhan, Selçuk University, Turkey.

Şükrü Balcı, Selçuk University, Turkey.

Aytekin Can, Selçuk University, Turkey.

Shu-Chuan Chu, DePaul University, USA

Özden Çankaya, Istanbul Aydin University, Turkey.

Tanses Yasemin Gülsoy, Beykent University, Turkey.

Anette Horn, University of the Witwaters, South Afrika.

Magdalena Kachniewska, Warsaw School of Economics, Poland.

Ahmet Kalender, Selçuk University, Turkey.

Yowei Kang, Kainan University, Singapoure.

Enderhan Karakoç, Selçuk University, Turkey.

Kijpokin Kasemsap, Suan Sunandha Rajabhat University, Tailand

Ahmet Yalçın Kaya, Selçuk University, Turkey.

Yeuseung Kim, DePaul University, USA.

Michel Laroche, Concordia University, Canada.

Murat Özgen, Istanbul University, Turkey.

Mehmet Nejat Özüpek, Selçuk University, Turkey.

Mustafa Şeker, Akdeniz University, Turkey.

Ahmet Tarhan, Selçuk University, Turkey.

Neşe Kars Tayanç, İstanbul University, Turkey.

Metin Toprak, Kocaeli University, Turkey.

Fusun Topsümer, Ege University, Turkey.

Kenneth C. C. Yang, The University of Texas at El Paso, USA.

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

İçindekiler

Volume 6, Issue 2, September 2021

- Dijital Teknolojilerin Vatandaşı ve Politikası..... 58
Prof.Dr. Filiz AYDOĞAN BOSCHELE
- Rusya’da Çarlık Döneminde Reklam ve Reklam Araçları..... 64
Doç.Dr. Ömer ÇAKIN
- Suç Katsayısı Sifir: Psycho-Pass Anime Evreninde Sibyl Sistem Üzerine Bir İnceleme..... 72
Arş.Gör. Sermin TÜRETGEN
- Taşra Mekânı Özelinde 2000 Sonrası Politik Türk Sinemasına Bakmak: Sonbahar (2008) ve Ahlat Ağacı (2018)..... 82
Fazilet LEKESİZ
- Kutsal Devlet: 31 Mart 2019 Yerel Seçiminde Beka Tartışmalarının Köşe Yazılarında Söylemsel İnşası..... 97
Ashgül ALTINER
Doç.Dr. Hasan TURGUT

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2021. 6(2): 58-63.

Dijital Teknolojilerin Vatandaşı ve Politikası

Filiz AYDOĞAN BOSCHELE¹

Marmara Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Özet

Günümüzde, dijital medya bir yandan yankı odaları, verilerin kolayca toplanması gibi sonuçları nedeniyle, olumsuz olarak değerlendirilirken, öte yandan demokratik bir toplumu oluşturacak çok seslilik ve katılım, dijital vatandaşlık gibi özellikleri açısından olumlu görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin hiperleştiği çağımızda, vatandaşlık etkinlikleri de bu teknolojiler sayesinde gerçekleştirilebilir hale geldiğinden, dijital vatandaşlık kavramı pek çok bağlamda tartışılır hale gelmiştir. Dijital vatandaşlık kavramını eleştirel ve kuramsal bir bağlamda ele alan bu yazı, teknoloji ile değişen vatandaşlık kavramını ve dijital vatandaşlığın toplumsal yansımalarını medya ve politika bağlamında tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Digital teknolojiler, dijital vatandaşlık, popülizm, teknopolitika

Citizen and Policy of Digital Technologies

Abstract

In our age, while digital media is evaluated negatively due to its consequences such as echo chambers and easy collection of data, on the other hand, it is seen positively in terms of features such as polyphony and participation, digital citizenship that will create a democratic society. Indeed, when the use of new communication technologies has become hyper, the concept of digital citizenship has become controversial in many contexts, as citizenship activities can be realized thanks to these technologies. This article, which deals with the concept of digital citizenship in a critical and theoretical context, discusses the concept of citizenship changing with technology and the social reflections of digital citizenship in the context of media and politics.

Keywords: Digital technologies, digital media, populism, techno-politics.

© 2021 OMU

¹ Prof. Dr., E-mail: filiz30@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7628-6151

1. Giriş

Günümüzde medya, teknolojisine eklenen yeniliklerle birlikte toplumsal, kamusal, kültürel ve politik açıdan çok önemli bir tartışma konusu haline geldi. Özellikle, bu yeni teknolojinin politik hayat ve politik hayatın aktörleri açısından getirdiği özellikler, pek çok sosyal bilimcinin de konusu oldu. Kimi yazarlar, teknolojinin yarattığı yeni medya olanaklarının bir yandan demokratik bir toplumu oluşturacak çok sesliliğe, katılıma, kamusal alana, dijital vatandaşlığa, dijital aktivizme olanak sağlayacak bir çok potansiyeli içinde taşıdığını belirtirken, diğerleri algoritmalar nedeniyle yankı odaları, gözetim, verilerin kolayca toplanması gibi sonuçları nedeniyle, bu potansiyelin tersi yönünde sonuçlara da sebep olabileceğini savunmuşlardır.

Bu düşünelere göre, teknolojik gelişmelerin vatandaşlara kolaylık sağladığı gerekçesiyle toplumların kullanımına sunulan dijital olanaklar, aslında iktidarlara vatandaşların her hareketini her an izleyebilme hakkını tanımaktadır. İşte bu durum, vatandaşlık haklarının korunması yönündeki sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi ise gözetleme yoluyla vatandaşların sadece data sağlayıcılar olarak görülerek sömürülmesi ve gene bu sayede, halk üzerinde politik yönden istenilen algı kontrolünün, manipülasyonun yapılabilmesidir.

Yeni iletişim teknolojilerinin hiperleştirdiği çağımızda, vatandaşlık etkinlikleri de bu teknolojiler sayesinde gerçekleştirilebilir hale geldiğinden, dijital vatandaşlık kavramı pek çok bağlamda tartışılır hale gelmiştir. Dijital vatandaşlık kavramını eleştirel ve kuramsal bir bağlamda ele alacak olan bu yazı, teknoloji ile değişen vatandaşlık kavramını ve dijital vatandaşlığın toplumsal yansımalarını medya ve politika bağlamında tartışacaktır.

2. Dijital Medya Döneminde Dijital Vatandaş ve Politika

İnternetin ve dijital dünyanın hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesiyle beraber, "Dijital Vatandaşlık", son dönemlerin en çok konuşulan kavramlarından biridir. En basit tanımıyla dijital vatandaş, dijital dünyada kimliğiyle ve varlığıyla yer alan ve toplum ile internet teknolojileri aracılığıyla ilişki kuran kişi olarak tanımlanabilir.

Vatandaşlığın tarihsel gelişimine bakıldığında ise vatandaşlığın, yüzyıllar boyunca geniş toplumsal kesimlere, bağımlı kesimlere tanınmayan bir hak olduğu görülmektedir. Antik Çağ'ın ve Orta Çağ'ın sadece toplumun serbest zamanlı, yöneten, egemen kesimlerine tanınan ve kamusal sorumlulukları yerine getirme, politikaya katılma, böylelikle demokrasiye katkıda bulunma gibi çok önemli görevler üstlenen vatandaş olma ayrıcalığı, ancak, modern döneme geçişle beraber toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılmıştır. Batı toplumlarında, bu geçiş, 1860 ve 1870'li yıllarda fakirlik kanunu, kamu sağlığı kanunu, yerleşim kanunu, eğitim kanunu gibi yeniliklerle başlamış, ancak 1895'te dini liderler ve filozofların kentlerde vatandaşlık fikrini kullandığı görülmüştür. Bu dönemde, vatandaşlık herkesin hakkı olsa da, bu hak "zeka", "kendi kendini denetleme" ve "bilinç" başlıkları altındaki niteliklere sahip olmayı gerektirmektedir. Yani vatandaş, toplumun çıkarlarını anlayacak ve genelin iradesi karşısında kendi iradesini baskı altına alabilecek, topluma karşı kendi sorumluluklarını yerine getirecek kişi olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, aslında farklı toplumsal konumdaki kitleleri toplumsal vicdan ve görev duygusu içinde bir arada tutma çabasını ifade etmektedir. Bu tanımın gereği olarak, tam da bu dönemde Batı toplumlarında tatil günleri kurumsallaştırılmış, düşük düzeyli eğlenceler daha yüceltici eğlencelere dönüştürülmüş, popüler eğlencelerin birincil önemde olduğu belirtilmeye başlanmış, bunun sonucunda, çalışan sınıfların içki içtikleri meyhanelere ve müzikli salonlara seçenek oluşturacak, yeni eğlence biçimleri ortaya atılmıştır. Başka deyişle, vatandaşlık da verili sistemin üretkenliğini arttıracak serbest zaman etkinlikleriyle sınırlandırılarak, rasyonelleştirilmiştir.

İşte Habermas'ın 18. yüzyılda, kapitalist modernliğin ilk dönemlerinde devlet ile özel alan arasında dolayım kuran özgür, rasyonel tartışma dünyası olarak idealleştirdiği burjuva "kamusal alan"ları, tam da bu dönemde dönüşüme uğramıştır. Bireylerin genel çıkarlarını, kamusal ilgi alanlarını tartışabildikleri, toplumsal ve siyasal düzenlerini eleştirebildikleri pek çok kamusal alan (örneğin, okuryazar kulüpleri, gazeteleri, politik dergiler) işlevlerinin, devlet ve özel şirketlerce devralınmasıyla dönüşüme uğramıştır.

Bu verili sistemin etkinliği açısından yapılan rasyonelleştirme biçimleri, geleneksel medyanın yanında, yeni medya teknolojilerinin geliştirilmeye başlandığı 1970'lerden itibaren yani neoliberal dönemle daha incelikli bir boyut kazanmıştır. Yeni medya şirketlerinin bu teknolojilerin özellikleri sayesinde kamusal alana girmesi, kamusal alanı sömürgeleştirmiş, ortak çıkar açısından politik ve sosyal ilişkileri tartışan vatandaşı atomize tüketiciler haline getirmiştir. (Harms ve Kellner, 2003).

Günümüzde, yani her etkinliği teknoloji dolayısıyla gerçekleştirdiğimiz tekno-kapitalizm çağında, teknoloji can alıcı bir önem taşımaktadır. Günümüzde, teknoloji sayesinde üretim küreselleşmiş, teknolojik buluşlar iletişimi hızlandırmış, bu durum maliyetleri düşürmüştür. Yeni iletişim teknolojileri, küresel montaj hatlarını yaratmış, küresel sermaye de devletlerin yapabileceğinden daha fazlasını yaparak, işgücünün dünyanın her yerine gidebilen ucuz ve bol olduğu yeni bir kapitalist düzen yaratmıştır. Sermayenin gelişen teknoloji sayesinde bilgi ve eğlenceyi bir arada kitlelere sunduğu bu tekno-kapitalizm düzeninde, bilgisayarlaşma, dijitalleşme ile teknoloji, küresel çapta bir önem kazanmıştır. Bu yeni kapitalizmin en belirgin özelliği ise teknolojinin, otomasyon, enformasyon üretim süreçlerinde çok önemli rol oynamasıdır.

Yaşadığımız bu tekno-kapitalizm döneminde, bireyin politik etkinlikleri de maalesef, dijital teknolojiler vasıtasıyla gerçekleştirilen dijital vatandaşlığa indirgenmiştir. Başka deyişle, vatandaş sadece dijital teknolojilerin yansıttığı kadarıyla aldığı enformasyonla karar verme süreçlerine, kamusal alana katılabilmektedir. Bu nedenle, günümüzde dijital teknolojiler ve politika arasındaki ilişkiyi tartışan yazarlar artık yeni bir kavramdan, tekno-politika'dan söz etmektedirler.

3. Tekno-Politika Çağı ve Vatandaşlık

Günümüzde, internet ve bilgisayar teknolojilerinin politik tartışmaların mecrası haline gelmesi, kamusal alanın yeniden tanımlanmasında, tekno-politika kavramını ortaya çıkarmıştır. İlk defa 1997'de Jon Lebkowski tarafından kullanılan tekno-politika terimi, tekno-kapitalist toplumda bilgisayarlara ve enformasyona büyük önem verilmesi, alternatif enformasyon ağları ve yeni iletişim sistemlerinin kullanılması ile vatandaşların demokratik bir topluma katılımını sağlayacak, yeni kamusal alanlar açması anlamına gelir. Çünkü bireyi kamusal meselelerden uzaklaştırıcı eğlence ile dolu ve tek yönlü geleneksel medya ile karşılaştırıldığında, yeni medya teknolojileri "interaktif", "katılımcı", "demokratik", "diyalog" potansiyeline sahip bir medyadır(Kurban vd. 2016: 502).

Ancak bu görüşün tersi yönünde düşünen pek çok yazar tekno-politika kavramına eleştirel yönden yaklaşmaktadır. Çünkü bir yandan dijital teknolojiler, dijital vatandaşlık, siyasete katılım, küresel kamusal alan yaratma bağlamında devrimci özellikler taşısa da politik açıdan bakıldığında, sosyal medyanın rızanın üretilmesinde diğer medyalardan daha etkin bir medya olduğu da düşünülmektedir. Seçim zamanları haricinde seçmeniyle ancak, televizyon, radyo ve gazetede belli zaman dilimlerinde bir araya gelebilen geçmiş dönemlerin politikacısı yerini, bugün yeni iletişim teknolojileri sayesinde kendisine 24 saat ulaşabilen farklı kitlelerle bir araya gelen, hatta küresel bir kitleyle bir araya gelen politikacıya bırakmıştır. Tekno-politika sayesinde vatandaşlarla etkileşimi zamanı ve mekânı aşabilen politikacılar ve hükümetler için sosyal medya, bulunmaz bir rıza üretme aracıdır (Kellner, 2021).

Günümüzün en çok kullanılan medyası olarak sosyal medya, politik fikirlerin biçimlendirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bunun bilincinde olan pek çok hükümet, politikaya yön verenler, devlet adamı sosyal medyayı daha çok kullanmakta, dijital medya bir dijital diplomasi alanı haline gelmektedir. Ancak, sosyal medyanın manipülatif ve dezenformasyonel yanı nedeniyle, bir siyasal propaganda aracı olarak tekno-politika, botlar ve algoritma kullanımı yoluyla, sosyal medya ağları üzerindeki enformasyonu bilerek yanıltmak ve bu biçimde yaymak anlamına da gelmektedir (Wolley ve Howard, 2019: 4).

Politika ve Propaganda adlı kitabın Önsöz'ünde Ünsal Oskay, Antikçağ'da Atina'da agoradaki konuşmalarının daha ikna edici olması için özgür Atinalıların retorik sanatını ve inceliklerini öğrenmenin yurttaş olabilmenin bir parçası olarak eğitime dâhil ettiklerini belirtmektedir. Oskay, Roma İmparatorluğu döneminde ise bu dönemdeki tiranların ya da egemenlerin popülist politikalarını yansıtan demagojinin önemli hale geldiğini belirtir. Demagoji, tiranların popülist politikalarından bir şeyler uman öfkeli kalabalığın, kitle insanının manipüle edilebilmesinde etkin bir siyasi iletişim yöntemidir. Aynı zamanda, demagoji, siyasal hayattan dışlanan, siyasal hayatın öznesi olamayan, nesnesi konumunda bırakılmış olan kitlelerle kurulan bir iletişim biçimidir. Bu iletişim biçimi, egemen konumda olmayan kitlelerin olayları ele alışlarında uslamlama boyutu yerine, duygusal, empirik algılama boyutuyla algılamalarını hedeflemekte, bu da güdüleme ve manipülasyona dönüşmektedir (Domenach, 1995: 5-7). Gerçekten de günümüzde, sosyal medya araçlarıyla birlikte politikada retoriğin yerine, daha çok performansın ve tarzların önem kazandığı yeni bir politika biçiminden, tekno-politikadan, politikanın medyalştırılmasından söz edebiliriz.

Bu durumun en bariz örneği olarak Donald Trump'ı gören Douglas Kellner, politikanın 1990'larda değişmeye başladığını ve giderek bir gösteri alanı haline gelen politikayı nitelediğini belirtmekte ve bu bağlamda eski Amerikan Başkanı D. Trump'ı

“medya gösterisi”nin efendisi olarak nitelemektedir. Kellner, medya gösterilerinin 2000’lerde dijital medya ve internet olanakları sayesinde artış gösterdiğini savunur ve Trump’ı otoriter bir popülist hareketin lideri olarak analiz eder (Kellner, 2021: 19).

Tüm bu gelişmelere, politikanın bir diğer aktörü olan vatandaşlar açısından bakıldığında ise durum hiç de parlak değildir. Byung Chul Han günümüzün yeni iletişim teknolojilerinin sadece politikacıların değil, dışsal baskılardan kurtulmuş olan neo-liberal insanı da kendini bir proje olarak üretmesini kolaylaştırdığından söz eder. Siyasetin de bu durumdan bağımsız olmadığı dijital tüketici konumuna indirgenmiş olan sosyal medya kullanıcısı, bu tüketim mantığı bağlamında topluma kendini sunar “Kapitalizmin mutasyon geçirmiş biçimi olarak neoliberalizm”, topluma siyasi bir biz oluşturabilme olanağı vermez. Sınıfsal çelişkilerin mistifiye edildiği, yurttaşın tüketiciye dönüştüğü tekno-kapitalizm çağında, yeni iletişim teknolojileri, biz yerine bireye ben’i tasarlama, “sınırsız bir öz üretim” yapma, kendini üretebilme imkânı vermektedir. Üstelik, siyasetçi de tıpkı kendi kimliğini bu teknolojilerle oluşturabildiğini sanan sıradan insan gibi kendi siyasetçi kimliğini oluşturur ve seçmenini ise memnun etmesi gereken bir kitle olarak görür. Bu durumda yani siyasete yurttaş yerine tüketici olarak katılan bireyin siyasete katılımı, şikâyetten ibarettir. Han, seyirci ve tüketicilerden oluşan neoliberal siyaseti, “seyirci demokrasisi” olarak adlandırır. Bu siyasetin yeni iletişim teknolojileri sayesinde, duygularla oynayan, duyguları kışkırtan bir “dijital psiko-politika” çağının politikası olarak adlandırır. Yeni medya ve sosyal medya platformlarının şeffaflığı meşru hale getirdiği bu toplumda, seçmen davranışı da dâhil tüm davranışlar öngörülmeğe başlanmıştır. Bireyin verilerinin kolayca ele geçirilebildiği tekno-politika çağında, veriler psiko-politik bir aygıt haline gelmiştir. Şeffaflığın sağladığı veriler sayesinde, saptanabilir, ölçülebilir, yönlendirilebilir hale gelen vatandaşların özgür iradesi ve bireyliğinin sonu gelmiştir. Böyle bir toplumda, mutlaklaştırılan veriler ve sayısallaştırılan benler ortaya çıkmaktadır. Bu durum, dijital panoptikonu hem iktidar hem de ne yazık ki bireyin kendisi için bir kontrol tekniği biçimine dönüştürmüş, birey salt tüketici hale gelmiştir (Han, 2020: 68). Chul Han’ın söz ettiği bu eleştirinin en belirgin örneği ise Facebook

platformunun 50 milyon kişinin verilerini sattığı Cambridge Analytica vakasındam hatırlayabiliriz².

Bu nedenle, politika açısından bakıldığında, günümüzün yeni iletişim teknolojileri çok önemli bir iktidar aracıdır. Öyle ki, Chul-Han her beğenin iktidara tabii olma biçimi olduğunu öne sürmektedir. Bu iktidarın pek farkında olmayan dijital vatandaşlar ise kendilerini özgür zannetmektedir. İnsanların iletişimde bulunmaya, tercihlerini ortaya koymaya can attıkları şeffaflık çağında, kapitalizm “like-kapitalizm”ne(Beğenme-kapitalizmi) dönüşmüştür. Like-kapitalizmi, insanların şeffaflıkları ile yeni medyadaki paylaşımları ve tercihlerinden elde edilen veriler sayesinde ruha yönelmiştir. Han bu bakımdan iktidarı beden politikalarıyla, biyo-politikayla açıklayan Foucault’yu da eleştirir ve biyo-iktidarın yerini Antik, yeni iletişim teknolojileri ile başı çeken psiko-iktidara bıraktığını ileri sürer (Han, 2020: 68). Bu psiko-iktidarın yansıdığı politika biçimi ise popülizm olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Sonuç

Yüzyıllardır siyasi hayatın biçimlendirilmesinde medyanın oynadığı rol yadsınamaz. Modern dönemin öncesinde, hatta sanayi devriminin ilk dönemlerinde, göreceli yoksullaştırma döneminde siyasetten uzak tutulan kitleler, modern dönemle birlikte ve iletişim teknolojileri sayesinde daha fazla siyasetle iç içe geçebilecek, “siyasetin öznesi” olabilecek bir konuma gelmiş olabilir. Ancak, yukarıda da tartışıldığı gibi, dijital vatandaşlar tekno-politika çağında yani dijital teknolojilerin bu kadar toplumsal hayatta egemen hale geldiği günümüzde, dijital dezenformasyon ve manipülasyon fenomenleriyle karşı karşıyadır. Bilindiği gibi, iletişim disiplininde hep tartışılacak olan medyanın güvenilirliği sorunu, yakın zamanda post truth, fake news gibi kavramların merkeze alındığı 2015 İngiliz Brexit ve 2016 Amerikan seçimleriyle doruğa ulaşmıştır. Dijital teknolojilerle politikanın öznesi olabileceğini sanan günümüz öznesi, psiko-politikayla karşı karşıyadır.

Gerçekliğin medya tarafından kurgulanması ve bu kurgunun yeni medya olanakları sayesinde gerçekmiş gibi görünmesi, siyaseti yönlendirmek isteyenlerin elinde çok önemli bir araçtır. Günümüzde hemen hemen tüm politikacılar kampanyalarını dijital medyayı kullanarak yapmaktadır. Çevrenin korunması yönündeki görüşlerini medyanın her türünü kullanarak yapan Al Gore’un kampanyasıyla başlayan bu durum, günümüzde dijital kampanya savaşlarına

² 2016 seçimlerinde Trump için çalışan Cambridge Analytica, 87 Milyon Amerikalı Facebook kullanıcısının verisini detaylı kişilik profilleri çıkarmak için sistemdeki boşlukları kullanarak edindi. Kullanıcıların beğendiği paylaşımları inceleyerek kullanıcıları belirli profillere yerleştiren şirket, bu profilleri kullanarak kullanıcıların cinsiyetini, ırkını, kişisel tercihlerini, inançlarını ve en önemlisi siyasi eğilimlerini tahmin etti. Daha sonra, bu profilleri detaylı bir mikro-hedefleme yapmak ve kişiye özel politik reklamları ve manipülatif haberleri duyurmak, yaymak için kullanmıştır (<https://www.pollective.com.tr/cambridge-analytica-skandalı/>).

dönüşmektedir. Bu kampanyaların izleyicisi konumundaki vatandaşların payına ise yalnızca bunların izleyicisi/tüketicisi olmak düşmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, dijital medyanın toplumun her alanında yarattığı değişimin politika alanına da yayılması, bir yandan ana akım partilerin online strateji ve araçlara uyum sağlamasını, dijital vatandaşlığı, kitlelere ulaşamayan alternatif partilerin sesinin duyulmasını, daha demokratik, çoğulcu bir toplumun oluşturulmasına katkı sağlayan farklı seslerin duyulabilirliğini, online aktivizm gibi olumlu gelişmelere yol açmış olabilir. Ama öte yandan dijital medya teknolojilerinin siyaset alanıyla iç içe geçmesini, manipölasyonu, popölizmi, propagandayı, kutuplaşma gibi çok önemli sorunları da doğurmuştur. Başka deyişle, kamuoyunun oluşturulmasında sadece sosyal medyanın gücüne dayanmak, yanlış sonuçlar verecektir.

Bu konuyu, toplumsal hareketler açısından tartışan Paolo Gerbaudo, “Siber Özerklikten Siber Popölizme: Dijital Aktivizmin İdeolojik Tarihçesi” başlıklı yazısında, dijital teknolojilerin politik arenada bir muhalif söylem yaratmaktan uzaklaştığını özetlemektedir. 1990’lardan günümüze kadar yaşanan protesto hareketlerini inceleyen Gerbaudo, günümüzde internetin siyasi bir mücadele aracı olmaktan uzaklaştığını, alternatif bir internet ortamı yaratmadığını, bunun yerine var olan ağlarda kitlelerin mobilizasyonu için yapılan bir “siber-popölizme” yol açtığını belirtmektedir. (Gerbaudo, 2021: 98).

Demokrasi vatandaşların kamusal yaşam hakkındaki endişelerini ifade etmelerini ve yaşama etkin bir biçimde katılımlarını ister. Medya ise bireysel tüketimin tüm sorunlara çözüm olacağını belirtir. Demokrasi, etkin kamusal yurttaş talep ederken, medya toplumsal yaşama katılım yerine metanın görüntüsünü özelleştirir. Böylece, potansiyel toplumsal muhalefet, kültür sanayinin ideolojik senaryosunu yerine getiren popüler müzik, televizyon yıldızları, tüketim ürünleriyle doldurulur ama aynı zamanda toplumsal muhalefetin içi boşaltılır.

Hatırlanacağı gibi, günümüz toplumlarından önce Antik Çağ ve Orta Çağ boyunca, köleler, serfler üretim araçlarının yerine geçerek özgür vatandaşlara serbest zamanlar yaratmışlar, özgür vatandaşlar da zamanlarını doğrudan siyasete katılarak geçirebilmişlerdir. Antik Çağ’ın özgür vatandaşlarının bu en önemli serbest zaman etkinliği yani siyasete katılım, efendi-köle ayrımının olmadığı günümüzde tıpkı serbest zamanlar gibi toplumun her kesiminin etkinliğidir. Ancak, günümüzün tekno-politika çağında siyasetten gitgide kopan, her şeyin olduğu gibi siyasetin de tüketicisi konumuna indirgenmiş olan günümüzün vatandaşı, dijital teknolojilerle bu araçları verili sistemin işine yarayacak düzenlemeler ve uygulamalar boyutunda kalan bir “dijital vatandaşa” dönüşmüştür. Teknoloji sayesinde, her etkinliği şeffaflaşan dijital vatandaşlar, kendilerini tüketim mantığı bağlamında topluma sunduklarından, siyaseti de aynı mantık içinde algılamakta, bu nedenle günümüzde bireyin siyasete katılımı ise sadece şikâyetten ibaret kalmaktadır. Bu nedenle, Chul Han’ın da belirttiği gibi, asıl olması gereken bugün kullandığımız dijital teknolojilerin, bir kölelik biçimi olduğunu fark ettiren yeni bir “aydınlanmanın” yaşanmasıdır.

Aksi halde, dijital teknolojilerce yönetilen, akıllı nesnelere donatılmış olan dijital toplumda teknolojinin her şeye çözüm olduğu günümüz toplumlarında dijital vatandaşlar, teknoloji tarafından yönetileceklerdir. Bu durumda, Evgeny Morozov’un tekno-kapitalist çağda verinin yükselişi ile birlikte siyasetin ortadan kalkacağı yönündeki öngörüsü (Morozov, 2021: 49) hiç de yabana atılmamalıdır.

Kaynakça

- Çelik, O. (2020). “Cambridge Analytica Skandalı ve Adım Adım Tüm Detayları”, (<https://www.pollective.com.tr/cambridge-analytica-skandalı/>). Erişim Tarihi: 08.09.2021.
- Domenach, J. M. (1995). Politika ve Propaganda. (Çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gerbaudo, P. (2021). “Siber Özerklikten Siber Popölizme: Dijital Aktivizmin İdeolojik Tarihçesi”, (Çev. Canan Arslan), Yeni Medya Kuramları II. (Ed. Filiz Aydoğan). İstanbul: Der Yayınları, 83-101.
- Han, B. C. (2020). Psiko-Politika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, (Çev. S. Sökmen). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harms, J., Kellner, D. (2013). “Toward A Critical Theory of Advertising”, (<https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/illumina%20Folder/kell6.htm>). Erişim Tarihi: 05.09.2021.

- Kellner, D. (2021). "Techno-Politics, New Technologies, and the New Public Spheres", (<https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/technopoliticsnewtechnologies.pdf>). Erişim tarihi: 24.06.2021.
- Kurban C., Lopez I. P., Haberer, M. (2016). "What is Technopolitics? A Conceptual Scheme for Understanding Politics in the Digital Age". (https://www.researchgate.net/publication/308032014_What_is_technopolitics_A_conceptual_scheme_for_understanding_politics_in_the_digital_age). Erişim tarihi: 12.09.2021.
- Morozov, E. (2014). "Verinin Yükselişi ve Siyasetin Ölümü" (Çev. Aysel Ay), Yeni Medya Kuramları II. (Ed. Filiz Aydoğan), İstanbul: Der Yayınları, 35-49.
- Wolley, S.C., Howard, P. N. (2019). Computational Propaganda. Oxford University Press.

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2021. 6(2): 64-71.

Rusya'da Çarlık Döneminde Reklam ve Reklam Araçları

Ömer ÇAKIN¹

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Murat BAŞ²

Özet

Reklamlar geçmişten günümüze sosyal ve ekonomik hayatın önemli bir parçasıdır. Ürün ve hizmetlerin tanıtımını yapan reklamlarda kullanılan sözel ve görsel birleşenler o ülkenin siyasi ve kültürel yapısıyla ilgili izler taşımaktadır. Reklamın bu özelliği sadece ekonomik etkinliklerle sınırlı kalmayıp, sosyal ve kültürel hayata uzanan bir role bürünmelerinde etkili olmuştur. Reklamın bu geniş kapsamlı rolünü tüm dünyada olduğu gibi Rus reklamcılık tarihinde de görmek mümkündür. Sözlü reklam uygulamalarıyla kendini gösteren reklamcılık faaliyetleri, sonrasında ilerleyen teknolojik ve kültürel gelişmeler çerçevesinde şekillenmiştir.

Çalışmada genel olarak Çarlık Rusya döneminde reklam ve reklamcılık faaliyetlerine yer verilmiştir. Kullanılan reklam araçlarının gelişim aşamaları sözlü ve yazılı kültür unsurları bağlamında değerlendirilmiştir. Çarlık Rusya'da reklamcılık faaliyetlerinde kullanılan kitle iletişim araçlarının gelişim ve dönüşümleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çarlık Rusya, reklam, reklam tarihi.

Advertising and Advertising Tools in the Tsarist Era in Russia

Abstract

Advertisements are an important part of social and economic life from past to present. The verbal and visual components used in advertisements promoting products and services bear traces of the political and cultural structure of that country. This feature of advertisements was not only limited to economic activities, but also played a role in social and cultural life. It is possible to see this wide-ranging role of advertising in the history of Russian advertising as well as all over the world. Advertising activities, which manifest themselves with verbal advertising practices, have been shaped within the framework of technological and cultural developments that followed.

In the study, advertising and advertising activities are generally included in the period of Tsarist Russia. The development stages of the advertising tools used were evaluated in the context of oral and written culture elements. The development and transformations of mass media used in advertising activities in Tsarist Russia are revealed.

Keywords: Tsarist Russia, advertisement, history of advertising.

¹ Doç.Dr., E-mail: omer.cakin@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7853-6460

² Doktora Öğrencisi., E-mail: muratbash05@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6901-7252

1. Giriş

Reklam, pazarlama iletişiminin en başlıca tutundurma araçlarından biridir. Ekonomik anlamda lokomotif bir rol üstlenen reklam; kültür, eğlence, siyasal iletişim, ticaret, mal ve hizmetler gibi pek çok alanla ilişkilidir. Yaşadığımız çağda ekonomik, sosyal ve kültürel faktörün birbiriyle olan karmaşık ilişkisinin önemli bir unsuru olan reklam, toplumun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu açıdan baktığımızda reklamlar sadece ürünler hakkında bilgi vermek ve satın almaya teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumların sosyal ve kültürel gelişmişliklerinin de göstergesi konumundadır. Tarihsel bağlam içerisinde reklamlara bakarak toplumların sosyal ve kültürel düzeylerini anlamak da mümkün olmaktadır.

Reklam, kısır bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde tüketiciler için mal ve hizmetlerle ilgili bilgi veren bir anlam içermektedir. Ancak reklam içerik olarak daha geniş ve derin bir anlama sahiptir. 'Reclamare' çığlık atmak, bağırarak anlamlarına gelirken, Rusya'da reklam kültürel bir unsur olarak özel bir tanımlamayla kullanılmaya başlanmıştır. Reklam diğer dillerin ötesinde Rusça'da kitlesel mesaj ve duygusal zenginlik içeren bir birikim olarak değerlendirilmiştir (Nikolayeva, 2012: 6-7).

Rusya'da reklam bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi sözlü reklam türleriyle başlamışsa da görsel reklamlar hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Rus tabela reklamcılığının gelişmesi 19. yüzyılda sözlü reklamların yazılı hale getirilmesiyle başlamıştır. Afişlerin, tiyatro programları ve davetiyelerin birleştirilmesi reklamların kendini göstermesinde etkili olmuştur. Tiyatro afişleri, dini törenler, şenlik ilanlarının posterler aracılığıyla verilmesi reklamların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Nikolayeva, 2012: 73).

Rusya'da reklamcılık işi 10-11. yüzyılda Kiev(skiy) Rus'da ortaya çıkmıştır. Rus tüccarlar mallarını satmak için reklam tekniklerini kullanmışlardır. 17. yüzyılda halk resimleri, popüler baskılar reklam faaliyeti araçlarının oluşumunda katkı sağlamıştır (Zuban, 2014: 3).

Sosyal ve ekonomik yaşamda reklamların etkinliği artırması devletin de reklamcılık faaliyetlerine ilgi duymasına neden olmuştur. Rusya'da reklam olgusu Çarlık Rusya döneminde ve sonrasında ekonomik modellerin ve sosyal yaşam sistemlerinin inşasında kitlesel bilginin halka ulaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Reklamın geniş sosyal bağlama sahip olması ve her türlü sosyal ağda kendini göstermesi Rus devletini tüm alanlarda halka bilgi vermek için reklama yöneltmiştir (Havtorina, 2011: 1).

Rusya'da 1863'ün başlarında gazete ve dergilerde ticari reklamların yayınlanmasına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması ve basın kanununda yapılan kolaylaştırmalar reklamların yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bu düzenlemeler, reklamcılığın gelişiminde yeni bir dönem başlatmış, reklamların konularını ve yönünü değiştirerek kapsamını da genişletmiştir.

Çarlık Rusya döneminde reklamın sözel reklam unsurlarının yazıya dönüşmeye başladığı bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Reklamcılık faaliyetinin ülkede yapılan fuar ve panayırarda, bir oyunda şiir ve ritimli sözler üzerinden verilen reklam mesajları sonrasında dükkânlara yerleştirilen tabelalarla devam etmiştir (Mironova, 2017: 9).

Bu çalışmada, Rusya'da reklamcılığın Çarlık Rusya döneminde gelişim süreci, reklam araçlarının özellikleri ve kullanım şekilleri çerçevesinde örneklerle ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte reklamcılık sektörünün faaliyet alanları kitle iletişim araçlarına göre sınıflandırılmıştır. Çarlık Rusya'da yaşanan değişimler çerçevesinde reklamcılık alanındaki yansımaları incelenmiştir.

2. Çarlık Rusya Döneminde Reklam

Rusya'da reklamcılık tarihi sözlü reklamlarla başlamıştır. Sözlü reklam ve reklamcılık faaliyetleri ise 10. ve 11. yüzyıllarda gelişmeye devam etmiştir. Rusya'da reklamcılığın gelişimi, Rus tüccarların ürünlerini halka tanıtmak amacıyla kiraladıkları ve dükkânlarının yakınlarında yüksek sesle bağırarak ürünlerin tanıtımını yapan çığırkanlara kadar uzanmaktadır (Omorava, 2007: 9). Çığırkanlar, dükkânların önünde bağırarak yoldan geçenlerin malları satın almaları için yoğun çaba içerisinde olmuşlardır (Karas, 1996: 6). Rus İmparatorluğu'nda ise 15. yüzyılda hükümet kararnameleri ilan etmek için tellallar kullanılmıştır. Tellallar, hükümetin almış olduğu kararları halka duyurmuşlardır (Smeyuxa, 2017: 20). Tellalların böyle bir görevi üstlenmeleri hükümet görevlileri olarak çalıştıklarını ve dolayısıyla böylece bir tür "resmi reklam/ilan" uygulamasının var olduğunu göstermektedir. Aslında bütün dünyada reklamcılığın ilk örnekleri sesli spotlarla başlamışsa da Rus reklamcılığı kendi sözlü kültürel unsurlarının zenginliğinden faydalanmıştır.

Çarlık Rusya döneminde fuar ve panayır lar ülkenin önemli sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklerinden biri olagelmıştır. Durum böyle olunca fuar ve panayır reklamlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Fuar alanında büyük bir kutu içerisine yerleştirilen resimlerin şiir ve ritimli sözlerle destekleyen bir kişi tarafından izleyicilere gösterilmesini içeren bu reklam türü bir oyun üzerine kurgulanmıştır (Mironova, 2017: 9). Fuarlarda tüccarların sözlü spot tanıtımlarının yanında bu tür etkinlikler de malların tanıtımında önemli bir rol üstlenmiştir.

Bunun yanında dükkânların üzerine asılan tabelalar, dükkânların mal ve hizmetlerine yönelik bilgiler vermiştir. Bu tabelalar, mağazaların kapılarına, vitrinlerine, apartmanların ön cephelerine, çatılarına asılarak mal ve hizmetlerle ilgili yol gösterici olmuştur (Karas, 1996: 6). Bütün bu gelişmeler Rus reklamcılığının dünya ülkeleriyle benzer gelişmeler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Reklamcılığın gelişiminde basının yaygınlaşması önemli adım olmuştur. Gazete ve dergilerin ortaya çıkması reklamların yayımlanmasını kolaylaştırmıştır. Gazetelerde kuruldukları tarihten itibaren ilanlar çıkmaya başlamıştır. Sokaklarda bu ilanlar dağıtılırken, bazen de duvarlara asılmıştır. Bu gazete ilanları nesir ve manzum şiir şeklinde hazırlanmıştır (Karas, 1996: 12). Rusya’da 1. Petro’nun 18. yüzyılda kişisel kararnamesi ile yayınlanma izni verdiği ‘Vedomosti’ gazetesi reklamcılığın gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Nikolayeva, 2012: 77). Bu gazetede Çarlık kararnameleri, ekonomik haberler, diğer ülkelerle ilgili ticari ve diplomatik ilişkiler hakkında mesajlar yayımlanmıştır (Smeyuxa, 2017: 20). Bu tarihe kadar reklam, işletmelerin sözlü spotları ve kendi girişimleriyle yaptıkları etkinliklerin ötesine geçememiştir.

Çarlık Rusya’sında reklamın gelişimini ortaya çıkaran unsurlar; şehirlerde nüfus yoğunluğunun artması, kentsel iletişim araçlarının gelişimi ve serbestleşmesi, artan endüstri üretimi olmuştur (Omorava, 2007: 9). Bütün bunlar kitlesel iletişimin önemini artırırken, ürünlerin tanıtımında gazetelerin kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Gazetelerin hızlı gelişimi ülkenin pek çok yerinde gazetelerin çıkarılmasında etkili olurken, dolayısıyla da gazetelerde reklamların yer almasında da etkili olmuştur. Ülkede ticarete yönelik gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. 1825 yılında yayımlanan ‘Komerçiskaya Gazeta’ ülkenin ilk ekonomi gazetesi özelliğini taşımaktadır. Gazetede “Ne?, Nerede?, Kaça?” gibi konu başlıklarıyla reklamlar yayımlanmıştır (Mironova, 2017: 12).

Basılı kitle iletişim araçlarının reklam ve reklamcılığın gelişimindeki pozitif etkisi reklam sektörünün kurumsallaşmasını sağlamıştır. Uzmanlaşmış reklam ofisleri ve reklam büroları reklamcılığın gelişiminde aktif bir rol üstlenmiştir. 1878’de Rusya’da Merkezi Duyuru Ofisi adında ilk reklam ajansı açılmıştır. Bu ajans bireylerin ve şirketlerin basına reklam yerleştirmelerinde yardımcı olmuştur. Ajans çalışanları gazete ve matbaalarla iletişime geçerek reklamların basılması konusunda anlaşmalar yapmışlardır. Merkezi Duyuru Ofisi’nin Kurucusu Çek asıllı Ludwig ve Ernest Metzler kardeşlerdir. Metzler, reklamı ticaretin motoru olarak tanımlamıştır (Oçkovskaya, 2014: 4). Metzler’in kurduğu bu ajans yirminci yüzyılın başlarına kadar en ünlü ve en büyük Rus reklam ajansı olagelmıştır (Truşina, 2012: 182). Aynı yıllarda Rus İmparatorluğu’nda yabancı girişimcilerin sayısı da artmıştır. Yeni reklamcılık yöntemlerini ilk kullananlar ve bunları Rus pazarına uyarlayanlar da yabancılar olmuştur. Einem Şekerleme’nin sahibi Julius Geiss, çikolatalar için ambalaj tasarımlarının özenle yapılmasını istemiştir. Bu ambalaj tasarımlarının süslemelerini yapmak için Alman sanatçılar davet edilmiştir (<https://www.culture.ru>, 2021). Sanatçıların, ambalajların alıcılarını, şekil, renk, desenlerle ve tabi ki metin ile etkileyerek, her bir ürünün ve üreticinin özelliklerini de vurgulayarak ürünleri satması gerekmiştir. Bu nedenle ambalaj tasarımına azami özen gösterilmiştir (Karas, 1996: 42).

Rusya İmparatorluğu’nda 20. yüzyıla kadar reklamcılık sürekli bir gelişme göstermiştir. Reklamlarda profesyonelleşme süreci devam ederken, reklam ajansları kurulmuştur. Reklam teorik olarak gelişirken, reklamcılık mevzuatı oluşturulmuştur. Bu süre içerisinde basın en çok talep edilen araçlardan biri olmuştur. Ülkedeki reklam sayısının ve reklamların niteliğinin artması reklam gelirlerini olumlu yönde etkilemiştir. (Flarov, 2016: 8). Reklamlar manşet ve ön sayfalarda yayınlanmaya başlarken, reklam gelirleri de artmıştır. 1896 yılında Novoye Vremya’da 499. 807 Ruble, Peterburgskaya Gazeta’da 305.812 Ruble, Moskovskixvedomostyax Gazetesi’nde 275.190 Ruble, Sankt-Peterburgskix Ve-Domocytax Gazetesi’nde 68.862 Ruble reklamlardan gelir elde edilmiştir. (Uçenova & Starix, 2002: 186).

3. Dönemin Reklam Araçları

3.1. Toplu Şenlikler

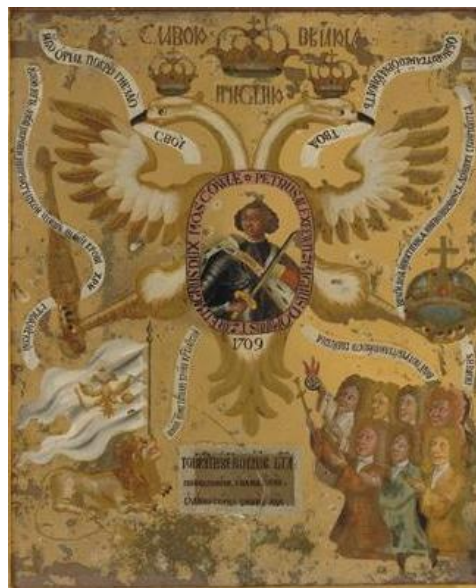
Toplu şenlikler içerisinde değerlendirilebilecek etkinlikler fuar ve panayır olarak karşımıza çıkmaktadır. Fuar ve panayırlarda sergilenen ürün ve hizmetlere ilişkin reklam amaçlı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Renkli ve parlak çizimler, yüksek sesle atılan çığlıklar fuarlarda izlenen reklamcılığın tipik özelliklerindedir. Burada birbirine bağlı figürlerin bu işi bilen bir usta tarafından eşzamanlı gösterilmesi karakteristik bir reklam modeli olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte gösterimi yapan kişi ritimli ve kafiyeli sözler de söylemektedir (Mironova, 2017:9). Sözel unsurların yanı sıra görsel öğelerin de kullanıldığı reklam faaliyetine ritim de dâhil edilerek reklamı yapılan ürünün albenisinin artırılması hedeflenmiştir.

Resim 1. Fuarda Sözel ve Görsel Unsurlar Eşliğinde Reklam Gösterimi

3.2. Oyma Tablolar

Oyma tablolar, (Konkluziya) imge ve kelimelerin, sembolik- metaforik kompozisyonların ve metinlerin birleştirildiği tablolardır. Oyma tablolar, halkı bir etkinliğe davet etmek için kullanılmıştır. Oyma tablolar daha sonra eğlence afişleri, tiyatro programı ve davetiye alanında duyuru yapmak için tasarlanmıştır (Evseyeva, 2016: 16). Oyma tablolar, Prenses Sofi'nin döneminde ortaya çıkmıştır. Slav-Latin Akademisi yetkilileri tarafından düzenlenen 2-3 gün süren felsefi ve dini tartışmalara ve oynanan okul tiyatrosunun oyunlarına soyluları davet etmek için de bu tablolardan faydalanılmıştır. Oyma tablolar genellikle alegorik bir görüntünün anlatılmasında kullanılmıştır (<https://in-inch.ru>, 2020). Böylelikle bir düşüncenin, hissin, kavramın veya nesnenin sembollerle, sembollerle ifade edilmesi sağlanmıştır. Edebiyat ve resmin birleşimiyle oluşan oyma tablolar, grafik alegorik bir kompozisyonun çizimi üzerine bir yorum içeren bir metinle karakterize edilmiştir. Sanatçı ve söz yazarı bu tabloları birlikte ortaya çıkarmışlardır.

Resim 2. Poltava Savaşı'nı Gösteren Tablo (1709)

(<http://petro-barocco.ru/archives/4024>, 20021)

3.3. Lubok (Gravür-Ahşap Baskı)

Rusya’da lubok, 17. yüzyılın en popüler reklam aracı olmuştur. 17. yüzyılın ortalarında İtalyan tüccarlar tarafından bu gravür yöntemi ahşap baskı tekniği kullanılmıştır. Çizimin konturları ahşap bir tahta üzerine kesilmiş, bundan birkaç yüz siyah beyaz baskı yapılmıştır. Sonrasında da baskı yapılan bu siyah beyaz kâğıtlar parlak yerel renklere boyanmıştır. El işçiliği ile de lubok basılmıştır (Truşina, 2014: 157). Lubok, gravür el becerisinin bir halk el sanatıdır. Gravür bir kazıma şekli oyma baskı olarak adlandırılan sanat dalıdır. Oyulmuş bir ahşap tahta yardımıyla baskısı yapılan parlak renkli bir resimdir. 17. yüzyılın ortalarından İtalyan tüccarlar tarafından Rusya’ya getirilen bu sanat dalı reklamların yapılmasında popüler bir el becerisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Nikolayeva, 2012: 73).

Lubok üzerinden hicivli ve mizahi sahnelerin yanında dini konularla ilgili mesajlar verilmiştir. Lubok genel anlamda kilisenin mesajlarını halka ulaştırmak için kullanılmıştır (<https://life-prog.ru/>, 2021). Lubok, Rus halkının yoğun ilgisiyle nüfusun büyük bölümüne yayılmıştır. Hem kraliyet odalarında hem de fakir köylü kulübelerinde asılmaya başlanmıştır (Truşina, 2014: 157). Rusya’nın zengin ve etkileyici kültür, tarih ve sanatını temsil eden resimleri ortaya koyan Lubok, Rusya’da geçmiş dönem insanların yaşamlarını ve dünya görüşlerini sade bir biçimde ortaya koymuştur (<https://cameralabs.org>, 2021) Başlangıçta popüler baskılarda yazı kullanılmazken, okuryazarlığın artmasıyla birlikte, görüntülerin planlarını açıklayan altyazılarla da desteklenmiştir. Lubok, (Gravür) kolay erişilebilir ve göze çarpmayan komik resimler, fikirler ve bilgileri nüfusun geniş kesimine ulaştırması nedeniyle bilgilendirme, reklam ve ticari amaçlarla da kullanılmıştır. Özellikle iktidarlar tarafından siyasi ve sosyal reklam aracı olarak propaganda yapmak için tercih edilmiştir. Günümüze ulaşan bazı lubok örneklerinde de gözlük vb. bireysel ürünlerin reklamları, fuar ve müzayede açılışları, turistik yerler ve sanatçıların tanıtımında kullanıldığı görülmektedir (Truşina, 2014: 158).

Bu gravürler üzerine yapılan çizimlerde dini ve ahlaki konular, mizahi metinler, halk destanları, ustaca yapılmış siyasi hicivlere kadar birçok konu işlenmiştir. Kilise ve manastırlara yardım edecek zenginlere yönelik sözlü ve görsel mesajlar verilmiştir. Kilisenin hazırlanmış olduğu bu gravürlerde: ‘Manastırı süslemek için bir şey bağışladın mı?’ veya ‘Günahlarına iyilikle kefaret edeyim’ gibi mesajları görmek mümkündür. Dini mesajların yanında bu gravürler (Lubok) Rusya’da çiçek hastalığı salgını tehlikesini önlemek veya en azından azaltmak için tasarlanmış bir dizi popüler baskıya da sahiptir. Gravürlerde iki köylü kadın yer alırken, birisi sağlıklı, kırmızı ve güzel, diğeri ise çiçek hastalığına yakalanıp sararıp solmuş, eteğine yapışmış 3 çocuk ile tasvir edilmiştir (<https://studopedia.org/1-98880.html>, 2021).

Bilinen ilk afişler de lubok tekniği kullanılarak yapılmıştır. Fuarların açılışı öncesinde şehir genelinde asılan afişler bu teknikle oluşturulmuştur (Truşina, 2014: 158). Rus nüfusuna dini ve sosyal değerler aşılmasında önemli bir rol üstlenen lubok, yüzyıllardır süregelen tarım folklorunun derin geleneklerini ve kentsel yaşamın özelliklerini ortaya koymuş ancak 19. yüzyılda bu alanda fabrikalarda seri üretimin başlamasıyla birlikte yerini başka araçlara bırakmıştır.

3.4. Pitoresk (Manzaralı) Tabelalar

Resimli kent folklorunun bir başka alanı manzaralı tabelalardır. Bu manzaralı tabelalar pitoresk işaretlerinin bir özelliği olan ticaret, hizmet ve eğlence nesnelere tasviridir (Povelixina & Kovtun, 1991: 200). Basit ve ilkel bir biçimde çizilen bu işaretler parlak renkte ve dikkat çekici olarak tasarlanmıştır. Günümüzdeki açık hava reklamcılığının da başlangıcı kabul edilen pitoresk (manzaralı) tabelalar, görünüş ve yapı olarak günümüzdeki tabela ve posterler ile kompozisyon, renk, malzeme ve müşteri odaklılık açısından birebir benzerlik göstermektedir. (Uçenova & Starix, 2002: 304).

Mağaza ve pazarların üzerinde, sattılan şeylerin içeriğini gösteren tabelalar asılmaya başlanmıştır. Eğer bir fırınsa ekmek resimleri, berberse bir bakır leğen vb. her tüccarın şehrin sokakları üzerinde kendi mallarını ve hizmetlerini tanımlayan manzaralı tabelalar astığı görülmüştür. (Zuban, 2014: 3). Rusya’da açık hava reklamcılığının gelişiminde bu tabelalar aktif rol üstlenmiştir. Bu tabelalar, halkın alışveriş yapmak istediği mağazaları kolaylıkla bulmalarında yardımcı olurken, tabelalara eklenen açıklamalar da halkın ihtiyacına uygun ürünleri bulmalarını sağlamıştır.

Bu tabelalar ahşaptan, metalden genellikle yaldızlı boyalara süslenerek yapılmıştır. Gaz fenerlerinin ortaya çıkmasından sonra, gaz lambalarıyla reklam tabelaları aydınlatılmıştır. 18. yüzyılda artan manzaralı tabelalar, 19. yüzyılın sonunda sokakların önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Şehir merkezlerinden tutun da kasabalara kadar her yere yayılarak etkinliğini artıran bir reklam unsuru olmuştur (Zuban, 2014: 3).

Resim 3. St. Petersburg'da Apraksin Sarayı Binası
(<https://prclub.spb.ru/2018/07/31/history/>, E.T: 20.08.2021)

Açık hava reklamcılığında rolü artan tabelalar aynı zamanda şehir mimarisinin bir parçası haline gelmiştir. 19. yüzyılın sonunda, St. Petersburg, Moskova, Odessa gibi şehirler başta olmak üzere ülkenin dört bir tarafında kullanılmaya başlanmıştır. Görüntü ve metinlerden oluşan elle çizilen işaretler Bolşevik devrimine kadar Rus kentsel peyzajının ayrılmaz bir parçası olagelmiştir. Öyle ki o zamanın görgü tanıkları ve gezginleri, devrim öncesinde binalarda ve sokaklarda yer alan resimli tabelaların çokluğundan söz etmektedir (Oçkovskaya, 2014: 3). Fransız yazar Teofil Gote, 'Puteşestvie v Rossiyu' adlı kitabında bütün sokak ve binaları saran tabelalarla ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: 'Hiçbir yerde tabelalar buradaki kadar hoş görünmüyor. Altın harfler, mavi bir arka plan üzerine sergileniyor. Cam pencerelere yazılan yazılar, kapılarda, sokak köşelerinde, duvar kemerlerinde, bodrum merdivenlerinde, bütün yollarda geçenlerin dikkatini çekmektedir... Belki de Rusça bilmiyorsunuz, ancak önemli değil birer lütuf tabelası gibi mağazalarda satılan ürünler çok güzel bir biçimde tasvir edilmektedir' (Gote, 1988: 39-40). Bu tabelalar genellikle aynı cephede tekdüze olarak yerleştirilmiştir. İşletmeler, mağazalar, restoranlar farklı kişilere ait olsa da kullanılan yazı karakterleri, renkler ve kullanılan arka planların birbirinden hiçbir farkı yoktur. Bu stil birliği mağazaların cephelerine sadelik ve incelik kazandırmıştır. Siyah veya mavi arka plan üzerine altın rengiyle yazılan yazılar zengin ve zarif bir görüntü oluşturmuştur (Olegovna, 2016: 14).

19. yüzyılın sonuna kadar işaretlerin sözlü kısmı tanımlayıcı olmuştur. 1917'de yaşanan Ekim Devrimine kadar bu süreç gelişerek devam etmiştir. Şehir yaşamında mal, hizmet veya göstergenin ana maddesi olan manzaralı tabelalar 1749 yılında Elizabeth Petrovna evlerin duvarlarına ve bireysel panolara ilkel resimler çizmeyi yasaklayan bir kararname yayınlamıştır (Zuban, 2014: 4).

Tüccarlar St. Petersburg'da işletmelerinin prestijlerini artırmak amacıyla bu tabelalarda yabancı kelimeleri çoğunlukla tercih etmişlerdir. Fransızca ve Almanca olarak kullanılan bu kelimelerin Rusça çevirileri de tabelalardaki kelime sayılarını artırmıştır. Şehirlere yerleştirilen manzaralı tabelaların afişlerin gelişmesinde büyük etkisi olmuştur (Olegovna, 2016: 15).

3.5. Afişler

Rusya'da afişlerin geçmişi 18. yüzyılın başlarında yayınlanan tiyatro afişlerine kadar gitmektedir. Rusya'da bu dönemde poster terimi kullanılmasa da Almanya'da 19. yüzyılın son çeyreğine kadar poster terimi her türlü duyuru ve grafik sloganlar için kullanılmıştır. 19. yüzyılın ortası resimsel unsurlara bağlı kalınan afişin ortaya çıktığı dönem olmuştur (Glinternik, 2007: 30-41). St. Petersburg, 1897 yılında önemli bir uluslararası sanatsal poster sergisine ev sahipliği yapmıştır. 20. yüzyılın başına kadar ülkede özellikle tiyatro ve reklam afişlerini üreten küçük de olsa bir ticaret endüstrisi var olmuştur (Pisch, 2016: 32). Etkinlik afişleri halkın yaklaşan gösteriler veya diğer toplumsal açıdan halk için önemli olayların duyurulmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Halk festivalleri siyasi olaylar, askeri zaferler, kilise tatilleri vb. olayların halka duyurulmasında bu afişlerden faydalanılmıştır. Ancak afişlerin en çok kullanıldığı alanlardan biri tiyatro olmuştur. 19. yüzyıl boyunca afişler, tiyatro ilanları için kullanılmıştır. Bu tür afişlerin ana üreticisi imparatorluk matbaası olmuştur (Nikolayeva, 2012: 75-88).

İmparatorluk Tiyatroları tekelinin kaldırılması afiş sanatının gelişiminde büyük rol oynamıştır. İzleyicileri tiyatroya çekmek için rekabet etmek zorunda olan rakip tiyatroların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rakip tiyatroların izleyicileri tiyatrolara çekmek için çok renkli el çizimi afişlerin devreye girmesini ve akılda kalıcı reklamların yapılmasını zorunlu kılmıştır (Baburina,

1988: 7). Bu zorunluluk, daha çok gözle ilişkili olan afiş tasarımının sanat ve estetikle olan bağına güçlendirmiştir (Çakın ve Günay, 2020: 330). Bu dönemde basılı afişler yalnızca tiyatro gösterilerini halka duyurmakla sınırlı tutulmuş, önemli kilise etkinliklerini, siyasi amaçla düzenlenen şenlik alaylarını duyurmak için de afişler yapılmıştır. Halkın toplu olarak kullanmış olduğu kamusal alanlarda afişler, kitle iletişiminin bir parçası olagelmıştır. (Tsatsenko, 2015: 2).

Rusya İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın başında afiş reklamcılığı kitaplar, tiyatro ve sergilere yönelik yapılmıştır (Flarov, 2016: 24). Afişlerde reklamcılığın temel kurallarından biri olan akılda kalıcı görsel kullanımına dikkat edilmeye başlanırken, metinlerin de kısa olmasına dikkat edilmiştir. (<http://www.admos-outdoor.ru/article/list-71.html>, 2014). Tabela ve afiş tasarımlarının farklı alanlarda kullanımının yaygınlaşması ve birtakım kurallara göre yapılmaya başlanması afiş tasarımlarının geliştirilmesinde etkili olmuştur (Uçenova & Starix, 2002: 304).

3.6. Basılı Reklamlar

Rusya'da 1. Petro kendi politikalarını halka anlatmak, ülke içinde ve dışında meydana gelen olaylar hakkında bilgi vermek için Vedomosti Gazetesi'nin yayınlanmasına yönelik 1702 yılında bir kararname imzalamıştır. Ülkenin ilk resmî gazetesi olacak Vedomosti ulusal bir gazete olmuştur. St. Peterburgskie Vedomosti Gazetesi 2 Ocak 1728 yılında St. Peterburg Bilimler Akademisi tarafından yayınlanmıştır. O zamanlar ülkenin tek gazetesi olan bu gazete haftada 2 kez basılmıştır. Tirajı 706 adet olan gazete 4 Kopek'e satışa sunulmuştur. 1756 yılında Elizaveta Petrovna'nın kararnamesi ile Moskovskie Vedomosti Gazetesi Moskova Üniversitesi'nde oluşturulmuştur (Nikolayeva, 2012: 77-78). İlk basılı medya kuruluşunun ortaya çıkmasında 1. Petro'nun reklamı siyasi ve kültürel hedefler için kullanma arzusu etkili olmuştur. Reklam bu dönemde sosyal, siyasi ve ticari olarak kullanılmaya başlanmıştır (Truşina, 2014: 166). Ülkede ilk yazılı reklam 1. Petro döneminde, 18. yüzyılda ilk Rus gazetesi olan 'Vedomosti' Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Malların alım satımı ve mağazaların yeri ile ilgili küçük reklamlara yer verilmiştir (<https://www.culture.ru>, 2021). 19. yüzyılın sonunda bu iki gazetedeki sayfaların yarıya yakını reklamlarla dolmuştur. Ticari reklamlar, imparatorluk emirleri, mahkeme kararları vb. duyurular gazeteler aracılığıyla halka iletilmiştir (Nikolayeva, 2012: 80). 1. Petro döneminde basılı bir malzeme olan gravür, reklam kampanyaların önemli bir parçası olmuştur. 1. Petro'nun yapmış olduğu bu faaliyetler Rusya'da zaten var olan basılı reklamcılığın gelişimini hızlandırmıştır. 1870'li yıllara gelindiğinde gazeteler için reklamlar önemli bir gelir kapısı olmuştur. Popüler gazeteler reklamlardan 35-40 Ruble arasında gelir elde etmişlerdir. 1890-1900 yıllarında gazetelerde yayımlanan reklamlar dönemin en doruk noktasına ulaşmıştır (Truşina, 2014: 166-183).

Fotoğraf teknolojisinin gelişmesiyle birlikte 20. yüzyılın başında özel fotoğraf dergilerinde reklam fotoğrafları basılmıştır. Fotoğraf reklamları ilk olarak Moskova'da bulunan 'Photo-Obozreniy' dergisi tarafından basılmıştır. Reklam fotoğrafları ilk olarak otomobil sektöründe kullanılsa da sonrasında ithal edilen ürünlerde kullanılmaya başlanmıştır (Flarov, 2016: 30-31).

4. Sonuç

Her ülkenin reklamcılığı kendi iç dinamikleriyle (Siyasi ve sosyal yapısı) yakından ilgilidir. Ülkenin gelenek ve görenekleri, şehrin mimari ve estetik yapısı reklamcılığın gelişiminde etkili olan unsurlar arasındadır. Çarlık Rusya'da reklam ekonomik yaşamla paralel bir gelişim gösterirken, reklam biçimlerinin ortaya çıkması, gelişmesi ve olgunluk kazanması bu döneme rast gelmektedir. Rus reklamcılığında güzel sanat dallarının odağında bir gelişme söz konusudur.

Reklamcılık faaliyetlerinin ortaya çıkması ve profesyonelleşmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu anlamda reklamcılık teorisinin ortaya çıkması, reklam mevzuatının oluşturulması ve reklam ajanslarının kurulması reklamcılık alanında atılan önemli adımlar olmuştur.

Çarlık Rusya'da reklamcılık Avrupa'da olduğu gibi sözlü reklam geleneğiyle başlamışsa da hızlı bir biçimde basılı mecralarda yapılan reklam örnekleriyle kendisini göstermiştir. Çarlık Rusya döneminde gelişen gravür, pitoresk, resim ve afiş gibi unsurlar her ne kadar reklam yapmak için ortaya çıkarılmasa da reklam araçlarının oluşumunda erken dönemde önemli katkılar sunmuşlardır. 19. yüzyılda Rus kültür ve sanatı ekseninde gelişen afişler, gravürler, tabelalar sanatçıların kendilerini ifade etmelerini sağlarken, görsel reklamcılığın gelişimini de kolaylaştırmıştır. Bu anlamda Çarlık Rusya'da reklam, ilkel örneklerinden son derece sanatsal örneklerle kadar farklı estetik zevklere sahip çok çeşitli insanlara hitap eden bir yapıyı içerisinde barındırmaktadır.

Çarlık Rus kültüründe önemli bir yeri bulunan fuarlar, reklam kültürün ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Fuarların tanıtımında kullanılan basılı araçlar Rusya'da basılı reklam araçlarının oluşumunda öncü rol oynarken, fuarlarda yapılan gösteriler mizah ve hiciv sanatının reklamcılıkta kullanılmasında etkili olmuştur.

Çarlık Rusya dönemi reklamcılık açısından açık havada sergilenen tabela ve afişler kentsel mekânların oluşumunda önemli bir görsel bileşen haline gelmiştir. Şehrin her tarafını süsleyen tabelalar ve afişler adeta şehir mimarisinin bir parçası niteliğindedir. Tiyatro afişlerinin etkili bir biçimde kullanımı ülkede basılı reklamcılığın gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir.

Reklam ve reklamcılık gazeteler için önemli bir gelir kapısı olmuştur. Kurulan reklam ajansları üretim ve tüketim sürecinin önemli bir noktasını oluşturmaktadır. Ülke kaynaklarının verimli bir biçimde halka arz edilmesi noktasında bu reklamlar itici bir rol üstlenmiştir. Böylece ülke ekonomisine de katkılar sağlayan bir sektör olmuştur.

Sonuç olarak Çarlık Rusya'da sözlü reklam araçlarıyla başlayan reklam faaliyeti, yazılı ve görsel reklamcılığın gelişmesi ve hatta kurumsallaşmasıyla birlikte profesyonel bir kimlik kazanmıştır.

Kaynakça

- Baburina, N. İ. (1988). *Russkiy Plakat, Vtoraya Polovina 19. Naçalo 20 Veka*, L.
- Çakın, Ö., & Günay, M. A. (2020). The Aesthetics of Fear and Power in Soviet Posters. In *Handbook of Research on Aestheticization of Violence, Horror and Power* (pp. 324-346). IGI Global.
- Evseyeva, İ.V. (2016). *Sovremennaya Rossiyskaya Sosialnaya Reklama: Stilistiçeskiy Aspekt, Bakalavrkaya Rabota Sibirskiy Federalniy Universitet*.
- Flarov, V. V. (2016). *İstoriya Oteçestvennoy Reklamı 20-21. VV.*, Pskov: Pskovskiy Gosudarcvenniy Universitet.
- Glinternik, E. (2007). *Reklama V Rossii 18. Pervoy Polovini 20. Veka*, SPB.
- Gote, T. (1988). *Puteşestvie v Rossiyu*, Moskva: Misl.
- Havtorina, Y. (2011). *Razvitie Peçatnoy Reklamı V Rossi V 1861-1914 Godax, Avtoreferat Moskovskiy Gumanitarniy Universitet, Moskva*.
- Mironova, A. (2017). *Evolutsiya Reklamnoy Kommunikatsiya v Rossii*, Saarbrücken: Lambert Academic Rublisshing.
- Nikolaeva, M. A. (2012). *İstoriya Reklamı İ Sredstv Massovoy İnformasii Kurs Leksiy, Uralskiy Gost. Ped. Universitet, Ekaterinburg*.
- Oçkovskaya, M. S. (2014). *Reklama V Şarskoy Rossi Vo Vtoroy PoloVine 19. -Naçala 20 VV: Poisk Nasionalnoy Spesifiki, Reklama, Teoriya İ Pratika, 01 (61) pp. 1-21*.
- Olegovna, B.E. (2016). *Osobennosti Razmeşeniya Narucnoy Reklamı V Gorodskom Prostranstve, Vipusknaya Kvalifikatsionnaya Rabota, St. Peterbursvenniy Universitet*.
- Omarova, G. V. (2007). *Osnovi Reklamı, Yaroslavl: İzdatelstvo Remder*
- Pisch, A. (2016). *Stalin in Soviet posters, 1929-1953 archetypes, inventions & fabrications*, Anu Press.
- Povelixina, A.B., Kovtun, E. F. (1991). *Russkaya Civopisnaya Viveska i Hudocniki Avangarda*, SPB.
- Smeyuxa, V. V. (2017). *Osnovi İntegrirnovannix Kommunikasii Teoriya İ Pratika Reklamı, Rostov n/D: Bibliogr*.
- Truşina, L. E. (2014). *İstoriya Otectvennoy İ Zarybecnoy Reklamı, Moskva: İzdal. Daşkov İ K*.
- Tsatsenko, N. A. (2015). *Sovetskiy Plakat V Popularizatsii Agronomiçeskiy Znaniy, Naucniy Jurnal KUBGAU, No: 107(3), pp. 1-19*.
- Uçenova, V.V., Starix, N. B. (2002). *İstoriya Reklamı, SPB*.
- Zuban, A.N. (2014). *İstoriko- Stilistiçeskiy Analiz Razvitiya Narucnaya Reklamı V Rossii, Universum: Filologiya İ İskusstvovedenie Elek. Naucn. Jurnal, No: 10 (12), pp. 1-11*.
- Web_1 (2013). *Luboçnie Tradisii v Rossiyskiy Reklamae, Konkluzii i Naçalo Peçatnix Afış v Rossii* <https://sdamzavas.net/1-32645.html> (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- Web_2 (2021). *Svetnie Russkie Narodnie Kartinki 17-19 Beka İz Kniga Rovinckogo 1881 goda*, <https://cameralabs.org/11752-tsvetnye-russkie-narodnye-kartinki-17-19-veka-iz-knigi-rovinskogo-1881-goda> (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- Web_3 (2013). *Luboçnie Tradisii v Rossiyskiy Reklamae*, https://life-prog.ru/1_9659_lubochnie-traditsii-v-rossiyskoy-reklame.html (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- Web_4 (2021). *İstoriya Reklamı V Rossii*, <https://www.culture.ru/materials/255253/istoriya-reklamy-v-rossii> (Erişim Tarihi: 20.07.2021).
- Web_5 (2020). *Konkluzii i naçalo peçatnix afış*, <https://in-inch.ru/konkluzii-i-nachalo-pechatnyh-afish/> (Erişim Tarihi: 20.08.2021).
- Web_6 (2014). *İstoriya Razvitiya Plakata*, <http://www.admos-outdoor.ru/article/list-71.html> (Erişim Tarihi: 20.08.2021).

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2021. 6(2): 72-81.

Suç Katsayısı Sıfır: Psycho-Pass Anime Evreninde Sibyl Sistem Üzerine Bir İnceleme

Sermin TÜRETGEN¹

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Özet

Son yıllarda teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı değişimlerle birlikte önceden yalnızca bilimkurgu eserlerinde rastlanabilecek birçok kavram, terim ve buluş gündelik hayatımızın sıradan bir parçası haline dönüşmüştür. Böyle bir değişimin yankıları, kısa ve uzun vadedeki etkileri ile sonuçları birçok disiplinin ve disiplinlerarası alanın araştırma çerçevesine girerken, sinema ve dizi sektörleri de giderek bu konuya daha çok eğilmeye başlamıştır. Bu çalışmada yukarıda sözü edilenler kapsamında Amerikalı bilimkurgu yazarı Philip K. Dick'in 1956 yılında yazdığı Azınlık Raporu (Minority Report) adlı kısa öyküsünde ilk kez kullandığı; 11 Eylül saldırılarından sonra terörle mücadele önlemleri kapsamında başta Amerikan ceza adaleti olmak üzere ceza adaletinin kendisinde meydana gelen paradigma kaymasının temel unsuru sayılabilecek suç-öncesi (pre-crime) kavramı ve suç-öncesi bağlamında şekillenen etik sorunlar, Japon anime televizyon serisi Psycho-Pass evrenindeki Sibyl Sistem üzerinden tartışılmaya çalışılarak; suç-öncesinin vadettiği suçtan arındırılmış bir toplum olasılığı argümantatif yöntem temelinde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriminoloji, ceza adaleti, suç-öncesi, suç önleme tedbirleri, bilimkurgu, sibyl sistem, anime.

Crime Coefficient Zero: An Analysis of the Sibyl System in the Psycho-Pass Anime Universe

Abstract

With the rapid developments in technology in recent years and the changes related to these developments, many concepts, terms and inventions that could only be seen in science fiction works have become an ordinary part of our daily life. While the echoes of such a change, its short and long-term effects and results have entered the research framework of many disciplines and interdisciplinary fields, movie and television industries have also begun to show more interest on this issue. In this study, firstly, the concept of pre-crime, which was used for the first time by the American science fiction writer Philip K. Dick in his short story Minority Report, written in 1956, will be examined. Secondly, the paradigm shift in criminal justice, especially in the American criminal justice system, will be discussed within the scope of counter-terrorism measures after the September 11 attacks, and its relationship with the pre-crime will be established. Finally, the ethical problems that arise in the pre-crime framework will be discussed over the Sibyl System in the universe of Japanese anime television series Psycho-Pass, and the possibility of a crime-free society promised by the pre-crime will be examined on the basis of the argumentative method.

Keywords: Criminology, criminal justice, pre-crime, crime prevention measures, science fiction, sibyl system, anime.

¹ Arş.Gör., E-mail: sturetgen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7333-2813

1. Giriş

Geçtiğimiz çeyrek yüz yılda gerçekleşen teknolojideki hızlı gelişmeler günümüzde edebiyat eserlerinden, sinemadan veya televizyondan aşına olduğumuz ve çok da uzun sayılmayacak bir süre önce sadece bilimkurgunun sınırlarının içinde var olan birçok kavramın, terimin ve buluşun gündelik hayatın sıradan pratiklerinin arasına katılmasını sağlamıştır.

Bu kavramlardan yalnızca biri olan suç-öncesi, Amerikalı bilimkurgu yazarı Philip K. Dick tarafından yazılan Azınlık Raporu adlı kısa bilimkurgu öyküsüyle literatüre girmiştir. Dick'in suçların henüz işlenmeden önlediği suç-öncesi bir dünya ve toplum tasavvurunun özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ulusal güvenliğin korunması ve terörle mücadele önlemleri kapsamında ceza adaletinin başat meselelerinden biri haline gelmesi; geleneksel ceza adaleti ile karakterize olan suç-sonrası toplumdan suç-öncesi topluma geçişi hızlandırarak polislik pratikleri de dahil olmak üzere ceza adaleti çerçevesinde bir paradigma değişimi yaratmıştır.

Bu çalışmanın amacı ceza adaletinde meydana gelen paradigma kaymasının temel unsuru sayılabilecek suç-öncesini ve suç-öncesi bağlamında şekillenen etik sorunları, Japon anime televizyon serisi Psycho-Pass evrenindeki Sibyl Sistem üzerinden tartışmaya açarak; suç-öncesinin vadettiği suçtan arındırılmış bir toplum olasılığını irdelemektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde değişen paradigma ve bu değişimin getirdiği etik sorunlar üzerinde durulmuş; ikinci bölümde ise Psycho-Pass evreni ve Sibyl Sistem'in yarattığı toplumsal yapı incelenerek günümüzle paralelliği araştırılmıştır.

2. Suç-Sonrası Toplumdan Suç-Öncesi Topluma: Değişen Paradigma ve Etik Sorunlar

Muhtemelen suç öncesi metodolojinin temel yasal dezavantajını kavradın. Hiçbir kanunu çiğnememiş kişileri içeri alıyoruz. Philip K. Dick, Azınlık Raporu, 1956.

Suç en basit şekliyle “kanunlarda açıkça yasaklanan ve karşılığında bir ceza ön görülen her türlü eylem” olarak tanımlamak mümkündür². Suçu inceleyen geleneksel ceza adaleti geçmişte işlenen suçlara atıfta bulunur. Geleneksel ceza adaleti, geçmişte işlenen ya da işlenmesi yakın ve muhakkak suçlara odaklanır ve bu suçları cezalandırmayı amaçlar. İşlenen suçlar, anlaşılacak ve çözümlenmek üzere yeniden yapılandırılır. Suçlu eylemler ve suçlu zihin, cezai sorumluluğun tesis edilmesi için temel unsurlardır. Süreç masumiyet karinesi ile (suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz) başlamaktadır. Zorlayıcı devlet müdahalesi ancak işlenen suçun kanıtlanmasıyla gerçekleşir. Mahkûmiyet ve ceza için makul şüphenin ötesinde ispat yükü gerekmektedir. Suç oluşturan davranışlar belirli ve nettir. Geleneksel ceza adaletinden farklı olarak suç-öncesi, tanımlanmamış suç tehdidine atıfta bulunur. Gerçekleşmesi yakın ve muhakkak olmayan suçlara odaklanır, ön görülen suçu işlenmeden engellemeyi amaçlar. İşlenmesi ön görülen suçlar, işlenmesi yakın ve muhakkak olmayan suçlara öz ve biçim kazandırmak için önceden yapılandırılır. Şüpheli kimlik veya yasa dışı ilişkiler, zorlayıcı devlet müdahalesinin ve/veya cezai sorumluluğun temelidir. Süreç şüphe ile başlar. Zorlayıcı devlet müdahalesinin gerekliliği spekülasyon istihbarat olabilir. Belirsiz olasılıklar ve hayal gücü, zorlayıcı devlet müdahalesi için ihtiyatlı bir yaklaşımın ve mantığın temelini oluşturur. Potansiyel olarak suç teşkil eden eylemlerin tanımlanmamış ve belirsiz olması mümkündür (Mc Culloch vd., 2016: 9).

Suç-öncesi terimini ilk kez Philip K. Dick 1956 yılında yazdığı ve 2002 yılında yönetmen Steven Spielberg tarafından beyazperdeye uyarlanan Azınlık Raporu (Minority Report) adlı kısa bilim kurgu öyküsünde kullanmıştır. Dick'in suçu henüz gerçekleşmeden önleyen bir gelecek toplumu kurguladığı Azınlık Raporu'nda polis suç-öncesi birimi, genetiği değiştirilmiş

² Suç ve suç bilimine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Demirbaş, Timur (2012). Kriminoloji. Ankara: Seçkin Yayıncılık; Dolu, Osman (2012). Suç Teorileri: Teori Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji. Ankara: Seçkin Yayıncılık; İçli, Gülşen Tülin (2013). Kriminoloji. Ankara: Seçkin Yayıncılık; Polat, Oğuz (2009). Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

precog (kâhin) adı verilen insan mutantların öngörülerini sayesinde suçluları tanımlayarak suçun işlenmesine olanak vermeden onları yakalayabilmektedir.

Jude McCulloch ve Sharon Pickering, *Pre-Crime and Counter Terrorism: Imagining Future Crime in the "War on Terror"* (2009) başlıklı çalışmalarında suç-öncesi terörle mücadele bağlamında incelemektedir. Ulusal güvenlik ve ceza adaletinin terörle mücadele çerçevesinde artarak devam eden entegrasyonu yazarlara göre, geleneksel ceza adaletinin ana meselelerinden uzaklaşılması eğilimlerini güçlendirmiştir. Odak noktası, bireysel suçlardan tehditleri belirlemeyi ve suçlar gerçekleşmeden önce müdahalede bulunmayı amaçlayan önleyici stratejilere doğru kaymıştır. Lucia Zedner (2007) bu gelişmeyi geleneksel suç-sonrası toplumdan suç-öncesi topluma doğru bir kayma olarak nitelendirmektedir. Zedner'a göre böyle bir toplumda riskleri önleme olasılığı yapılan yanlışa tepki göstermenin neredeyse önüne geçmekte ve ceza adaletinin suç sonrası oryantasyonu giderek güvenliğin suç-öncesi mantığının gölgesinde kalmaktadır (Zedner, 2007: 261).

McCulloch ve Pickering, suç-öncesinin suçları önleme bağlamında kendini gerektirmesine karşın, terörle mücadele ve özellikle terörizm bağlamında ele alındığında kriminolojide anlaşıldığı biçimiyle suç önleme tedbirlerinden oldukça farklı olduğunu altını çizerek. Suç önleme, bir yandan suç işlemeye olanak tanıyan fırsatları azaltmaya yönelirken diğer yandan daha geniş bir çerçeveden bakıldığında suçluların kullandığı toplumsal ve çevresel stratejileri de incelemektedir (Sutton, vd., 2008'den akt. McCulloch ve Pickering, 2009: 629). Terörle mücadele kapsamındaki suç-öncesi tedbirler ise belirli ciddi zararları göz önüne alır ve bu hayali suçları işleyeceğine inanılan kişiler toplumsal ve çevresel faktörler gözetilmeksizin suçlu addedilir. Kısaca suç-öncesi suç ortamı hazırlayan şartların araştırılmasından çok gelecekteki terörist faaliyetleri engellemeyle ilgilidir. Yazarlar suç öncesi önlemlerin cebri polis ve devlet eylemlerini suçlama, kovuşturma ya da hükümlülük olmadan doğrudan şüpheliyle bağlantılandığını belirterek; suç-öncesinin ceza hukukunun sorumluluk alanının dışında kalan mevcut komplo suçlarıyla ve önlenmesi hedeflenen suç öncesi var sayılan ilişkileri ve aktiviteleri de içerdiğini altını çizerek. Böylelikle terörle mücadele, "terörist" etiketinin tanımı gereği önceki de imlemesinden kaynaklı olarak suç öncesi çalışmaları açısından geliştirilmeye oldukça uygun bir alan olmaktadır.

"Suçlu" sözcüğü bize bir kişinin geçmişte bir suç işlediğini anlatır ve resmi olarak yalnızca mahkemeler kimin suçlu olduğuna karar verebilir. Ancak söz konusu terörist ya da terörizm olduğunda bu durum değişmektedir. Terörle mücadele kapsamında suçlama ya da yargılama olmaksızın ciddi yaptırımlar uygulanabilir. McCulloch ve Pickering, terörizmi ve teröristleri kimin ya da neyin ortaya çıkardığı konusunda yaygın kabul görmüş bir tanım olmamasına karşın özünde kimin terörist olduğuna ya da hangi eylemlerim terör eylemi sayılacağına politikanın ve politikacıların karar verdiğini belirterek, örneğin bir organizasyonun terörist bir organizasyon sayılmasının ya da yasaklanmasının adli bir süreçten çok politik bir süreç olduğunu vurgularlar (Hocking, 2003'ten akt., McCulloch ve Pickering, 2009: 630). Böylelikle terörizm adlandırması, makul şüphe ve kanıta dayalı ceza adaleti süreçlerinden bağımsız olarak önce gelir, onu kapsar ve var olur.

McCulloch ve Wilson (2016), suçu önceden tahmin etme ve suçluları eyleme geçmeden engelleme düşüncesinin artık fantezinin sınırlarından çıkarak güvenliğe, suça ve adalete dair çağcıl yaklaşımlardaki başat değişimlerin en önemli nedenlerinden biri haline geldiğini vurgulayarak; 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W. Bush'un "Eğer tehditlerin oluşmasını beklersek, çok uzun süre beklemiş oluruz. Biz savaşı düşmana götürmeliyiz, planlarını bozmamız ve olabilecek en kötü tehditlerin önünü henüz ortaya çıkmadan kesmeliyiz" şeklindeki açıklamasının ceza adaletindeki büyük değişimin başlıca gerekçesi olduğunu ifade etmektedir.

Lucia Zedner, suç-öncesinin hesaplama, risk ve belirsizlik, gözetim, önlem, ileriye dönüklük, manevi zarar, önleme ve tüm bunları kapsayacak şekilde bir güvenlik arayışı çerçevesinde karakterize olduğunu belirtir (Zedner, 2007: 262). McCulloch ve Pickering de böyle bir kapsamın neden olduğu değişimin sonucu olarak önleyici terörle mücadele çerçevesinin giderek kanıt toplama, kovuşturma, mahkûmiyet ve müteakip ceza ile daha az ilgilenir hale geldiğini ve hedef alınan risk unsuru olarak kabul edilmiş kişi grupların etkisiz hale getirilmesi üzerine yoğunlaştığını söyler (McCulloch ve Pickering, 2009: 631).

McCulloch ve Pickering'e göre, 11 Eylül saldırıları sonrası bağlamda düşünüldüğünde mesele adli yargı önlemleriyle güvenlik arayışı olmaktan çıkarak ulusal güvenlik arayışına dönüşmüştür. Ulusal güvenlik, egemen toprakların ötesine geçerek dış tehditleri hedef alan ve uluslararası ilişkileri kucaklayan bir kavramdır. Ayrıca ulusal güvenlik, güvenlikle aynı eksende suç-öncesine geçişi onaylar ve genişletir. Ancak ulusal güvenlik söz konusu olduğunda askeriye ve kanun kuvvetleriyle, iç ve dış arasındaki sınır bulanıklaşmaktadır. Bu bulanıklık, terörizmin ceza adaleti sistemi tarafından mı yoksa ulusal güvenlik çerçevesinden mi ele alınması gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda tam bir fikir birliği olmadığını söyleyen

yazarlar, başta Anglo Amerikan ülkeler olmak üzere birçok ülkenin ceza adaleti sistemiyle ulusal güvenliği birleştiren melez bir yaklaşımı kabul ettiklerini belirtirler (McCulloch ve Pickering, 2009: 630-631).

Suç-sonrası toplumdan suç-öncesi topluma geçiş süreci polislik açısından da birçok değişime neden olmuştur. Rosamunde van Brakel ve Paul De Hert (2011), son yıllarda polislik faaliyetlerinde birçok farklı yönelimin göze çarptığını ve bu yönelimler doğrultusunda polisliğin daha parçalı bir yapıya büründüğünü belirtirler. Gözetim teknolojilerinin polislik pratiklerindeki giderek artan önemi ve yeni polis modellerinin gelecekte olabilecekleri tahmin etme üzerine geliştirilmeleri bu yönelimlerin en belirgin ve önemli sonuçlarıdır. Yazarlar çağcıl polislik, kriminoloji ve gözetim çalışmaları literatürüne bakıldığında yukarıda sözü edilen paradigma değişimiyle birlikte iki önemli yönelimin öne çıktığını saptamışlardır: Daha önetkin (proaktif), kestirimci (predictive) ve suç- öncesi yöntemlere geçiş ve veri tabanları/profil çıkarma ile veri madenciliği gibi gözetim yöntemlerinin polislik pratiklerinde yaygınlaşması (Van Brakel ve De Hert, 2011: 163,165).

Van Brakel ve De Hert, Azınlık Raporu'nun Steven Spielberg tarafından sinemaya uyarlanmasından sonra filmin, her şeyin mümkün olduğunun düşünüldüğü, yönetim biçimini ve kamusal söylemi domine eden teknolojiye neredeyse aydınlanmış bir inanç sağladığını düşünmektedir. Bu noktada bilimkurgu yalnızca kamusal inançları değil, hükümetlerin politikalarını ve teknolojik gelişmeleri de etkilemektedir. Wood'un bu fenomeni ekonomi politik etmen (political economy driver) ya da endüstri etmeni (driver of industry) olarak adlandırdığını belirten yazarlar, endüstrinin ileri teknolojileri parlatarak, politika yapıcılara tüm toplumsal sorunların çözümünü sağlayacak tam paket mantığıyla sunduğunu vurgular. Kolay çözümler çekicidir (Norris ve Murakami Wood, 2009:33'ten akt. van Brakel ve De Hert, 2011: 164). Yazarlar açısından teknolojiye olan bu inanç ve kolay çözüm arayışları, teknolojinin tüm yönetim alanlarında artan ve çoğu zaman ayırım gözetmeyen bir şekilde uygulanmasına yol açmıştır. Polis ve kolluk kuvvetleri tarafından CCTV, veri tabanları, veri madenciliği ve vücut tarayıcıları benzeri gözetim teknolojilerinin her yerde kullanımı bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Rolü her ne şekilde sunulursa sunulsun, teknolojinin öneminin yadsınamayacağını ve 11 Eylül terör saldırılarının gözetim teknolojilerindeki hızlı gelişmenin önünü açtığının herkes tarafından kabul gördüğünü söyleyen Van Brakel ve De Hert, bilgisayarların artan depolama kapasitesi ve yeni yazılım olanaklarıyla birleşen bu teknolojilerin, yeni bir ceza adaleti politikasının temelini attığını ve bu nedenle farklı teknolojilerin modern polisliğin tanımlayıcı özelliklerinden biri olduğu sonucuna varılabileceğini söylemektedir (Van Brakel ve De Hert, 2011: 172).

Yukarıda sözü edilmeye çalışılan ceza adaletindeki ve polislik pratiklerindeki bu paradigma değişimi birçok etik sorunu da beraberinde getirmiştir. Ulusal güvenlik ve ceza adaleti açısından değerlendirildiğinde tarafsız ceza adaleti ideali ile politik olarak tarafsız olmayan ulusal güvenlik arasında bir gerilim oluşmuştur. Ceza adaleti süreç üzerinden eşit bir adalet vadederken; hükümet tarafından yönetilen ve kontrol edilen ulusal güvenlik açıkça taraflıdır. Bir diğer önemli gerilim, faaliyetleri izlemeyi ve/veya engellemeyi ve açık mahkemede sunulan kanıtlara dayanarak mahkumiyetleri güvence altına almayı amaçlayan gizli polis ve güvenlik teşkilatı operasyonları arasında mevcuttur. Melez ve bazen çelişkili ulusal güvenlik/ceza adaleti çerçevelerinde, kovuşturma ve mahkumiyetler daha az ilgili ve hatta ilgisiz olarak temsil edilirken aynı zamanda dikkatle takip edilmekte ve başarılı olduklarında bir etkinlik ölçüsü olarak kabul edilmektedir (McCulloch ve Pickering, 2009: 631-632).

Öte yandan suç öncesinin ileriye dönük mantığı, masumiyet karinesinden başlayan ve soruşturma ve kanıt toplama, suçlama, yargılama ve suçlu kararı çıkması durumunda cezalandırmayı içeren ve farklı aşamalar boyunca ilerleyen lineer suç sonrası ceza adaleti sürecinin antitezidir. Sessiz kalma hakkı, adil yargılanma hakkı ve kefalet lehinde karine de dahil olmak üzere, masumiyet karinesinin temelini oluşturan yasal süreci koruyan haklar, terörle mücadele çerçeveleri içinde önemli ölçüde zayıflatılmış ve hatta gölgede bırakılmıştır. Zararlı eylemleri ve terör tehdidini bozma, kısıtlama ve etkisiz hale getirme yoluyla önlemeye yönelik stratejiler arasında; zorunlu sorgulama, tutukluluk halinin süresiz olarak uzatılması, hareket ve örgütlenmeyi kısıtlayan denetim emirleri, dernek ve terör örgütü sayılan gruplarla angajmanın suç sayılması, varlıkların dondurulması, herhangi bir şiddet eylemiyle bağlantılı olmadığı halde terörle bağlantılı olduğu düşünülen çok çeşitli davranışların suç sayılması gibi önlemlerin yer alması bu durumun bir sonucudur (McCulloch ve Pickering, 2009: 633-634).

McCulloch ve Pickering'in değindiği bir başka etik problem istihbarat alanında ortaya çıkmaktadır. Tehdit ve riske ilişkin istihbarat, suç-öncesi yasal çerçeve bağlamında özellikle önemlidir ve yasadaki değişikliklerin çoğu, polisin ve güvenlik kurumlarının istihbarat toplama kapasitesini genişletmiştir. Önetkin önlemler geniş bir istihbarata ihtiyaç duymaktadır ve

bu istihbaratın büyük bir bölümünün suça ilişkin eylemlerle doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır (White, 2044:67'den akt. McCulloch ve Pickering, 2009: 634). Terörle mücadele mevzuatı kapsamındaki suçların soruşturulması, kaçınılmaz olarak polisin politik bilgi toplamasını gerektirecektir, çünkü terörizm esasen politik bir inşadır ve politika tarafından güdülenen bir şiddet eylemi olarak anlaşılmaktadır (Hocking, 2004'ten akt. McCulloch ve Pickering, 2009: 634). İstihbarat, zaman içinde anlamlı bir resim oluşturan bağlantıları ve altta yatan kalıpları ayırt etme umuduyla, genellikle tek başına anlamsız olan çok sayıda bilgiyi bir araya getirme sürecini içerir. İstihbarat teşkilatları ve bu teşkilatların polis içindeki benzerleri, terörist cephe olduğu veya gelecekte olabilecekleri şüphesiyle her zaman etnik, hükümet dışı ve siyasi gruplar hakkında suç faaliyetleriyle bağlantılı olmayan bilgileri toplamıştır. Fakat söz konusu terörle mücadele kapsamında suç-öncesi istihbarat elde etmek olduğunda, bu istihbarat zorla toplanabilmekte veya potansiyel suçların kovuşturulmasında kullanılmak üzere önleyici gözaltı veya kontrol kararları gibi zorlayıcı müdahaleleri tetikleyebilmektedir. İstihbaratın zorla toplanması kişi mahremiyeti söz konusu olduğunda ciddi ihlallere de yol açmaktadır.

Geleceği görmeye çalışan bir yasal çerçeve, kaçınılmaz olarak kanıt ve istihbarat arasındaki çizgiyi bulanıklaştırır. İstihbarat, kanıttan daha düşük bir güvenilirliğe sahiptir ve tipik olarak, cezai suçlamalar ve kovuşturma için bir temelden ziyade tehditler hakkında arka plan bilgisi olarak kullanılır. Kanıt ve istihbaratın bulanıklaşması kendini en çok polis teşkilatlarının genişletilmiş istihbarat toplama rollerinde, güvenlik istihbarat teşkilatlarına zorlayıcı polis yetkilerinin verilmesinde ve ayrıca terör suçlamalarını desteklemek için kullanılan bilgilerin kalitesinde göstermektedir (White, 2004'ten akt. McCulloch ve Pickering, 2009: 634). Suç öncesi rejimler altındaki terörizm kovuşturmaları, genellikle büyük miktarda ikinci derece kanıt temelinde başlar. Bu kanıtlar da büyük olasılıkla istihbaratın lehinde olmaktadır. Böyle bir durumda tek başlarına anlamlı olmayan kanıtları birleştirerek anlamlı bir sonuca varma işi de jüriye düşmektedir.

Suç-öncesine ilişkin duyulan büyük kaygılardan biri de suç-öncesi yasaların ve onların uzantısı olan zorlayıcı önlemlerin kimlik etrafında önyargıyı harekete geçirerek polislik yasasının yoğun bir şekilde politize olmasına yol açmasıdır. Butler, birini tehlikeli saymak bir devlet ayrıcalığı olarak görülse de bu sayıltının aynı zamanda ulusal güvenlik adına ırkçı bir bakışın ve önyargının meşruiyetini de sağladığını söylemektedir (Butler, 2004: 77'den akt. McCulloch ve Pickering, 2009: 635).

Suç-öncesi mantığı benimsemek, masumları korumak için şüphelilerin masum olma olasılıkları dahi olsa izlenmesini zorunlu kılar. Riski veya tehdidi öngörmek için yapılan profil oluşturma, bir yandan bilimsel nesnellik cilasını korurken diğer yandan önyargıları içinde barındırmaya devam eder. McCulloch, söz konusu suç-öncesinin dünyası olduğunda faileri, kurbanları ve suçun kendisini yalnızca karşı önlemlerle görünür hale gelen hayaletlere benzetir. Irk, etnisite ve din risk için gerekçe olarak kullanılırken, suç ve terör için karşı önlemler gerekçe olarak kullanılmaktadır (McCulloch, 2007).

Özce, suç-öncesi terimi terörle mücadele rejimlerinin temel sorunsalına işaret etmektedir. Suç-öncesi bağlamda eş zamanlı olarak hem henüz işlenmemiş bir suç hem de o suçun gelecekte işlenmiş olma olasılığı bir arada var olur. Nesnel gerçekler veya bu gerçeklere işaret eden kanıtlar yerine önyargılar, klişeler ve ikinci dereceden kanıtlarla bunlara dayalı olarak geliştirilen senaryolar, polis ve güvenlik istihbaratı eylemlerinin ve terörle mücadele önlemleri çerçevesindeki kovuşturmaların temelini oluşturur. Philip K. Dick, Azınlık Raporu'nda suçtan arındırılmış bir toplum idealinin kendisinin aslında bir tehdit olduğunu sistemin uygulayıcısı olan polis detektifinin potansiyel suçlu ilan edilmesi ve savunduğu sistemin bir kurbanı haline dönüşmesi üzerinden anlatır. Kolay çözümler elbette çekicidir ancak her zaman ödenmesi gereken bir bedel vardır.

3. Psycho-Pass Evreni ve Sibyl Sistem

Psycho-Pass, yapımcılığını Production I.G.'nin üstlendiği, senaryosu Gen Urabuchi tarafından yazılan ve Naoyoshi Shirotani ile Katsuyuki Motohiro'nun ortak yönetmenliğini yaptığı Japon siberpunk anime televizyon serisidir. Animenin ilk sezonu Fuji TV'de Ekim 2012 ve Mart 2013 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Seri, insanların suça eğilimlerinin simatik tarayıcılar (cymatic scanner) kullanılarak eş zamanlı olarak ölçülebildiği yirmi ikinci yüzyıl distopik Japonya'sında geçer³. Ölçülen bu veriler Sibyl System adı verilen ve Japonya'da kanunların uygulanmasından sorumlu olan kolektif bir zihin (hive mind) tarafından kaydedilmekte ve analiz edilmektedir. Sibyl System, bu veriler doğrultusunda kişinin suç katsayısını (crime coefficient), renk tonunu (color coded hue) ve sosyal profilini belirleyerek o kişinin Psycho-Pass'ini oluşturmaktadır. Psycho-Pass bireylerin psikolojik durumlarını da gösteren bir tür kimlik olarak işlev görmektedir.

³ Simatik ses dalgalarının yarattığı titreşimin madde üzerindeki etkisi olarak tanımlanmaktadır.

Psycho-Pass'ın kötüye gitmesi durumunda kişiler psikolojik bakım tesislerine gönderilmektedir. Belirtilerin ihmal edilmesi ve tedavi edilmemesi durumunda kişinin Psycho-Pass'i giderek bulutlanır ve sonunda bu kişiler potansiyel suçlu (latent criminal) ilan edilirler. Bireylerin Psycho-Pass'leri profesyonel ve bireysel olmak üzere birçok farklı şekillerde kullanılmaktadır. Psycho-Pass, kişilerin yalnızca eğitim düzeylerini, hobilerini, gelecekteki kariyerlerini ve terfi olanaklarını etkilemekle kalmaz, arkadaşlık ilişkilerini ve partner seçimlerini de şekillendirir. Polis gücü ise Psycho-Pass'i kullandıkları silahlardaki tarayıcılar sayesinde kişilerin suça eğilimini ölçmek ve müdahale gücünün seviyesini belirlemek için kullanılmaktadır.

Suç katsayısı bir kişinin suça olan eğiliminin ve suç işleme olasılığının sayısal bir dizinidir. Kamu Güvenliği Bürosu (Public Safety Bureau), suç katsayısını kişilerin potansiyel suçlu olup, olmadıklarına karar vermek için kullanır. Suç katsayısı Sibyl Sistem tarafından kişilerin simatik tarayıcılarca belirlenmiş stres düzeylerinin ve diğer biyolojik verilerinin analizinden sonra saptanır. Katsayı 100'ü geçtiğinde kişiler potansiyel suçlu ilan edilerek rehabilitasyon tesislerine gönderilip; izolasyon altına alınır. Burada geçirdikleri zamanın sonucunda toplumdaki rollerine karar verilir.

Kişilerin stres düzeyi renklerle kodlanmıştır. Sibyl Sistem'in veri tabanında kayıtlı her bireye Psycho-Pass'lerinin durumuna göre atanmış bir renk vardır. Açık mavi ya da pembe gibi renkler sağlıklı bir stres düzeyine işaret ederken, çelik mavisi veya donuk yeşil yüksek stres düzeyini belirtir. Renk tonunun bulutlanması süregelen yoğun stres sonucu oluşmaktadır. Örneğin, şiddet dürtüsü ya da sinirli davranışlar kişilerin renk tonlarının bulutlanmasına neden olur.

Psycho-Pass evrenindeki bir diğer önemli kavram da bölge stres düzeyidir (area stress level). Bölge stres düzeyi, Sibyl tarafından denetlenen yerleşim yerlerindeki ya da kentlerdeki bir grup Psycho-Pass'e işaret eder. Bölgede yaşayan vatandaşların Psycho-Pass'lerinin ortalaması alınarak hesaplanır. Çıkan sonuç ne denli yüksekse bölge stres düzeyi de o denli yüksek olmaktadır. Bu hesaplama göre bölgedeki herhangi bir kişinin stres düzeyi yükseldiğinde bu tüm bölgeye yansiyarak, Kamu Güvenliği Bürosu'nu alarma geçirir. Yüksek bölge stres düzeyi ayrıca bölgede nitelikli bir suçun işlendiği ya da suç katsayısı yüksek potansiyel suçluların bulunduğu anlamına da gelebilir. Potansiyel bir suçlunun suç katsayısı çevresindeki diğer kişileri de etkileyerek onların da suç katsayılarının yükselmesine neden olabilir.

Yeteri kadar uğraşıldığında kırılmayacak bir sistem yoktur düşüncesine benzer biçimde Sibyl Sistem'in de bir açığı vardır: "Cezai olarak asemptomatik bireyler (criminally asymptomatic)". Bu kişilerin Psycho-Pass'leri ya sıfıra yakındır ya yoktur ya da sistem tarafından algılanamaz. Genellikle duygusuz olma eğilimi gösteren bu insanlar, durumdan bağımsız olarak sakinliklerini koruyabilmektedir. Bazıları suç katsayılarını kontrol etme yeteneğine sahipken bazıları da fiziksel acıyı ya da stresi hissedememekte veya pişmanlık, kayıp gibi duyguları deneyimleyememektedir. Böyle bakıldığında bu kişilerin anti sosyal kişilik bozukluğuna sahip oldukları düşünülebilir⁴. Asemptomatik bireylerin Psycho-Pass'leri beyazdır. Öte yandan serideki ölçülmüş en yüksek suç katsayısına sahip olan Sakuya Togane'nin Psycho-Pass'i ise siyahtır.

Ülkede güvenliğin sağlanmasından Kamu Güvenliği Bürosu sorumludur. Çalışanları toplum güvenliği açısından önem taşıyan farklı uzmanlık alanlarından gelen ve Sibyl tarafından atanan kişilerdir. Müfettişler, infazcılar ve analistler olarak kabaca üç gruba ayrılırlar. Müfettişler davaların soruşturulmasıyla ilgilenirken infazcılar sahadaki "pis" işleri halleder. Analistler de laboratuvarlarından soruşturmalara destek vermektedir. Müfettişlerle infazcılar arasındaki en büyük fark, infazcıların suç katsayısı normalin üstünde olan kişiler arasından seçilmesidir. Suç katsayısının bulaşıcı olmasından kaynaklı sahada müfettişler genellikle infazcılardan uzak durmaktadır. Hatta müfettiş Nobuchika Ginoza onlardan av köpekleri olarak söz eder. Bir kez potansiyel suçlu olarak kayıtlara geçtiklerinde ve rehabilitasyon şansları olmadığında toplumda "vebalı" damgası yiyen infazcıları serinin birinci bölümünde Ginoza, Akane Tsunemori'ye; "Karşılaşacağın kişilerin bizler gibi bireyler olduğunu sakın düşünme. Hepsinin de suç katsayısı belli bir değerin üzerinde. Mahvolmuş bireylerden arta kalanlar onlar. Normalde hepsinin de potansiyel suçlu sayılıp, dünyadan uzak tutulması gerekiyor. Ancak dış dünyada olmalarının tek bir nedeni var o da kendileri gibi suçluları yakalamak" sözleriyle tanıtır.

Kamu Güvenliği Bürosu, asayışı sağlamak için en çok drone teknolojisini kullanmaktadır. Psycho-Pass tarayıcılarının entegre edildiği dronelar, Sibyl Sistem'in mobil birimlerini oluştururlar. Suç Araştırma Departmanı'nın (Criminal Investigation Department) maskotu olan Komissa-chan'lar ise tehditkâr olmayan çocuksu görünüm ve sesleriyle yüksek stres düzeyini

⁴ Anti sosyal kişilik bozukluğu için bkz.: Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). DSM 5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı. Çev. Ertuğrul Köroğlu. Ankara: HYB Yayıncılık.

düşürmek amacıyla tasarlanmışlardır⁵. Sahada müfettişler ya da infazcılar bu dronelerin holografik görünümünü kullanarak kamufle olabilmektedir. Polis gücünün yeri geldiğinde en etkili silahlarından biri olan dronelerin tehditkâr olmayan başka herhangi bir formatta da dizayn edilebilecekken şirin, çocuksu ve sevimli olması Japonya'daki şirinlik/sevimlilik kültürünün (kawaii) bir yansıması olarak okunabileceken, çocuksuluğun masumiyetle ilişkisi bazında suçtan arındırılmış toplum vaadindeki şiddetin ve şiddet araçlarının gizlenmesiyle yok sayılması pratiğinin uzantısı olarak da değerlendirilebilir⁶. Polis gücünün kullandığı bir başka standart ise silah dominator'lardır. Kullanıcısını tanıyan ve sadece atanan kullanıcı tarafından kullanılabilen bu silahlar dronelerde olduğu gibi doğrudan Sibyl Sistem'e bağlıdır. Böylelikle hedeflerinin Psycho-Pass'lerini ölçüp; suç katsayılarını belirleyerek kullanıcılarına bildirirler. Dominatorlar hedefin suç katsayısına bağlı olarak üç farklı modda çalışır. Ölümcül olmayan ve hedefi felç eden mod, ölümcül mod ve ayrıştırıcı mod. Silah ölümcül ve ayrıştırıcı modda kullanıldığında yarattığı enerji patlamasıyla tüm organik ve inorganik maddeleri adeta bir çorbaya çevirmektedir. Bu aşırı güç kullanımı şiddet karşıtı bir toplum düşünülüğünde ilginç bir ironi yaratmaktadır.

22. yüz yıl Japonya'sında gündelik hayat ve teknoloji ilişkisine bakıldığında öncelikle karşımıza sanal gerçeklik gözlükleri ve eldivenlerle bağlanan iletalan (commufield) çıkmaktadır. Popülerlik esasına dayalı bir sponsorluk sistemiyle işleyen bu alana herkes seçtikleri bir avatarla dahil olup, sosyalleşebilmektedir. En yaygın teknolojilerden biri de hologram teknolojisidir. Ev içi sanal asistandan kıyafetlere, arabalardan binalara kadar çok geniş bir uygulama alanı vardır. Elbette elde edilen tüm veriler Sibyl Sistem'in veri tabanında depolanarak işlenmektedir.

Sibyl Sistem'in işleyişindeki temel kavramlara ve teknolojiye değindikten sonra sistemin kendisine döndüğümüzde bilimkurgularda karşılaştığımız The Terminator'un Skynet'i ya da Person of Interest'in Machine'i gibi kendini bilen (self aware) yapay zekalardan oldukça farklı bir yapıyla karşılaşırız. Sibyl, antik dönemde belli bir tapınağa bağlı olmayıp, doğrudan tanrı esini altında kehanette bulunduğu düşünülen kadın kahinler için kullanılan genel bir addir. Başlarda tek bir Sibyl'in varlığından bahsedilirken zamanla bu sayı artmış ve farklı yerlerde farklı zamanlarda yaşamış, buldukları kentin adıyla anılan çeşitli Sibyllar ortaya çıkmıştır (Susamcı, 2020: 171). Tanıma benzer şekilde serinin ilk bölümlerinde Sibyl'in yapısı Akane Tsunemori tarafından öğrenilmeden önce sistemin tek bir yapay zekâ tarafından işletildiği düşünülebilir. Ancak Sibyl Sistem, Makishima Shougo gibi Psycho-Pass'leri belirlenemeyen, cezai olarak asemptomatik bireylerden oluşmuş kolektif bir zihindir (hive mind). Dick'in mutant insanlar olan kahinleri (precog) gibi Sibyl Sistem'deki insan faktörü de organikdir.

Sibyl Sistem'in seride bilinen 247 üyesi vardır ve bunların 200'ü durmaksızın veri analizi yaparak sistemin devamını sağlarlar. Bu üyelerden seçilmiş olan bazıları android bedenler aracılığıyla büronun yönetimi gibi fiziki dünyadaki görevleri yerine getirirler. Sistemin üyesi olabilmek için gereken şartlar da oldukça manidardır. Sistem üyesi olacak kişilerin öncelikle toplumun uzlaşım standartlarının dışında kalan bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir. Cezai açıdan asemptomatik olmanın haricinde gereken bir başka şart da empati ve sempati gibi duyguların etkisinde kalmadan insan eylemlerini nesnel bir bakış açısıyla değerlendirebilme yeteneğine sahip olmaktır. Bu şartları sağlayan kişiler sistemin hali hazırda var olan üyeleri tarafından her türlü yola başvurulacak ikna edilmeye çalışılmakta, üyelik onaylandığında kişinin beyni cerrahi müdahale ile bedeninden çıkarılarak biyomühendislikle üretilmiş konteynerlere konulup, kolektif zihne bağlanmaktadır. Bu şekilde üyenin kişiliği sistemin diğer üyeleriyle birlikte var olabilmektedir. Böyle bir yapılanma Sibyl Sistem'in denetim mekanizmasının ne denli derine indiğini göstermesi açısından önemlidir. Sistem, kendisi için muamma olan, zihnini okuyamadığı ve doğal olarak eylemlerini ön göremediği kişileri bünyesine katarak bir yandan bu kişilerden sisteme gelebilecek tehditlerin önüne geçmekte öte yandan kolektif zihin bağı sayesinde bilinemez ya da ön görülemez olmaktan çıkan zihinleri sistemin işleyişinin devamını sağlamak için kullanmaktadır. Aslında insanlar tam da kendilerinin olmaması beklenen türde kişilerin oluşturduğu bir sistem tarafından yönetilmektedir. Şeffalık da bu noktada Sibyl için hayati önem kazanmaktadır. Serinin birinci sezonunun finalinde Akane ve Sibyl arasında geçen diyalogda, sistem kendi gizliliğini koruma önlemlerini şöyle gerekçelendirir:

Sibyl: *"Sibyl Sistem'in gerçek hali şu anda halkın görüşlerinden uzak durmak için gizli tutuluyor. Ancak böyle bir şaşırtma basit ve kısa vadeli bir stratejiden başka bir şey değil. Nihayetinde gerçek şeklimizi halka açıklamalıyız. Eğer gerçek şeklimizi*

⁵ Japonca'da isimlerin sonuna eklenen "chan" hitabı yakın ve informal ilişkileri belirtir. Çocuklar, partnerler, arkadaşlar için kullanıldığı gibi hayvanlar için de kullanılabilir.

⁶ Sevimlilik kültürü için bkz.: Lieber-Milo, Shiri ve Nittono, H. (2019). "From a word to a commercial power – A brief introduction to the kawaii aesthetic in contemporary Japan". Innovative Research in Japanese Studies, 3, 13–32.

öğrendikten sonra her vatandaşın yönetimimizden memnun olduğu ve eğlendiği bir ortam yaratabilsek böyle bir başarı gelecekteki insan toplumunun sağlamlığını ve refahını pekiştirecektir.”

Akane: “O kadar kolay olduğunu mu sanıyorsun?”

Tek başına bu diyalogdan bile sistemin en büyük sorununun insan doğasına uzak olması olduğu çıkarılabilir. Hiçbir etik tartışmaya mahal vermeden insanlığın uzun vadedeki refahını kendi kabulüne ve eğlenceye indirgemesi en başta sistemi meydana getiren zihinleri nesnel hükümler verebilmek adına duygudan yoksun olan ve anti sosyal kişilik eğilimlerine sahip olabilecek insanlardan seçmesinin bir sonucudur.

Sibyl Sistem iç güvenlikten sorumlu olmasının yanında Japonya'nın dış politikasını da kontrol etmektedir. Sistem yönetimin kontrolünü tamamen ele geçirdikten sonra Japonya sınırlarını giriş ve çıkışlara kapatmıştır. Bunun nedenlerinden biri sınırdan geçecek herkesin Psycho-Pass'lerinin ölçümünün ve kontrolünün sisteme gereğinden fazla yük bindirecek olmasıdır. Bir diğer neden de bir yabancı potansiyel suçlu olarak ilan edilmesi halinde ülke vatandaşlarıyla aynı muameleyi göreceğinden ötürü uluslararası ilişkilere verilecek zararı önlemektir. Ayrıca Sibyl'in aktivasyonundan sonra toplumu eleştirenler, politik gruplar, öğrenciler ve üniversitelerdeki öğretim üyeleri, bazı çiftçiler kısacası sistemin işleyişine zarar verebileceği düşünülen birçok kişi sürgüne gönderilmiştir. Alınan tüm bu kararlar ve önlemler sonucu Japonya tek sesli ve dışa kapalı bir ülkeye dönüşmüştür.

Sibyl Sistem yukarıdakilere ek olarak bireylerin liseden sonra kariyerlerini de düzenlemektedir. Herkes Sibyl tarafından hazırlanmış, ileri eğitime gerek duyup duymadıklarını ve hangi iş alanına veya mesleğe uygun olduklarını belirleyecek bir sınava girmek zorundadır. Hükümet görevlileri Sibyl tarafından atandığı ve vatandaşlar tarafından seçilen görevliler de değişim ihtiyacından çok popülerliklerine göre seçildiğinden göstermelik figürler olmaktan öteye gidemediği için Japonya'da demokrasiden söz etmek artık mümkün değildir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Başlangıçta Sağlık Çalışma ve Refah Bakanlığı'nın İstihdam Yetenek Sınavı'nın doğruluğunu artırmak için kesin ve kapsamlı simatik taramalar yapabilen bir süper bilgisayar olarak tasarlanan ve zaman içinde tüm ülkenin kontrolünü ele geçiren Sibyl System kanımca en büyük çelişkiyi tasarımıyla barındırmaktadır. Söz konusu insan faktörü olduğunda ve özellikle duyguların devreye girmesiyle birlikte kurgusal bir hesaplanabilirlik dahilinde olsa dahi her olasılığı kesin olarak ön görmenin imkansızlığı göz önüne alınırsa; bu duyguları analiz etmek için oluşturulan kolektif zihnin bileşenlerinin, toplumun standart normlarının dışında kalan, nesnel ve doğru kararlar verebilmek adına insani duygulardan arındırılmış ya da en başta bu duygulara hiç sahip olmayan kişiler arasından seçilmesi bu çelişkinin nedenidir. Sistem bu seçimi daha önce sözü edildiği üzere kendi için bilinmez olandan kendine yönelecek tehditleri elimine etmek ve bilinmezi bilinir kılarak sürekliliğini sağlamak için yapmaktadır. Bu Sibyl'in “ötekiyi” denklemden çıkarmak için kullandığı stratejilerden yalnızca biridir. Sistemin kontrolü ele alır almaz eleştirel ve sistem karşıtı düşüncelere sahip olduğunu saptadığı kişi ve grupları sürgün etmesi “iç öteki”yi dışarlarken, Japonya sınırlarını kapatması “dış öteki”nin içerdeki varlık olanağını da olanaksızlaştırmıştır.

Sibyl Sistem'in Psycho-Pass uygulaması tüm vatandaşların yaşamlarının her anında gözetlenmesi ve denetlenmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle mahremiyet tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu derinlikte ve genişlikte bir gözetimin sonucunda insanlar duygu durumlarına bağlı olarak kategorilere ayrılmakta ve fişlenmektedir (Sibyl Sistem'in veri tabanına kayıtlı her vatandaşa analiz ettiği veriler doğrultusunda bir renk ataması). Bu tarz kategorilendirme beraberinde korku temelli bir yönetimi getirmektedir. Kişiler sürekli olarak Psycho-Pass'lerinin bulutlanacağı endişesiyle karşı karşıyadır. Suç katsayıları yükseldiğinde psikolojik tedavi ve rehabilitasyon görmek üzere toplumdaki izole edileceklerinin ve bir kez kabul edilen suç katsayısının üstüne çıktıklarında artık geri dönüşün olmadığını bilincinde olan kişiler tam da bu nedenle daha çok kaygı yaşayarak bir kısır döngünün içine hapsolmektedir.

Sistem bir yandan “öteki”yi ortadan kaldırmak için çalışırken diğer yandan kendi ötekilerini üretmektedir. Suç katsayısının ve stresin bulaşıcı olması ve herkesin birbirinin rengini görebilmesi; suç katsayısı yükselmeye başlamış veya Psycho-Pass'leri bulutlanmış insanların diğerleri tarafından kendi renklerinin de bozulabileceği düşüncesiyle toplumdaki dışarı itilmesine neden olmaktadır. Böylelikle bahsedilen kısır döngünün bir benzeri burada da işlemektedir.

Sistemin ülke vatandaşlarının yaşamlarının her alanını kontrol edip, geleceklerini planlaması da “özgür irade”yi yok etmektedir. İnsanların kendileri için neyin iyi olacağını ya da yaşamlarını nasıl idame ettireceklerini düşünmelerinin yolu kapatılıp, seçme hakları ellerinden alındığında demokratik bir yönetimden söz etmek de mümkün olmamaktadır.

Günümüzde bilimkurgu eserlerinde gördüğümüz haliyle bir suç-öncesi mekanizma henüz var olmasa da yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerle suç önleme tedbirleri giderek bu yöne doğru evrilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti’nin 2020 yılında devreye soktuğu; vatandaşların yüz tanıma teknolojileri, sosyal medya ve yapay zekâ ile puanlandığı “Sosyal Kredi Sistemi” bu yönelimin en yakın ve canlı örneğidir. Sistem vatandaşları sosyal medya kullanımı, harcama alışkanlıkları, arkadaş çevreleri, kurallara ve kanunlara uygun davranıp davranmadıkları gibi oldukça geniş bir yelpazeyi kapsayan parametreler üzerinden puanlamakta; alınan puana göre de kabul gören ve istenen davranışları ödüllendirilerek istenmeyen davranışları da cezalandırmaktadır. Örneğin; sosyal sorumluluk projelerine katılan vatandaşlar puan kazanırken, trafik kural ihlali yapan ya da fatura ve borçlarını zamanında ödemeyenler düşük puan almaktadır. Hükümet ileride puan sistemini işe alımlarda, devlet kurumlarında ve yurt dışı üniversiteler için gereken tavsiye mektuplarının yerine geçecek şekilde kullanmayı planlamaktadır⁷. Psycho-Pass anime serisini izlemiş ve Sosyal Kredi Sistemi’nin Sibyl System’le olan tekinsiz benzerliğini fark etmiş birçok internet kullanıcısı sosyal platformlarda konuyla dair kaygılarını dile getirmiştir⁸. Dikkate değer bir başka durum da Çin Kültür Bakanlığı’nın 12.Haziran.2015’te Psycho-Pass anime serisini başka otuz sekiz anime ve mangayla birlikte “şiddet, pornografi, terörizm ve kamu ahlakına karşı suçlar içeren sahneler içerdiği ve reşit olmayanları bu tür eylemlerde bulunmaya teşvik edebileceği gerekçesiyle yasaklamış olmasıdır. Böyle bakıldığında Psycho-Pass evreni ve Sibyl Sistem çağcıl kriminolojiye ve suç önleme tedbirlerinin yapısına ve olası sonuçlarına ilişkin sağladığı bakış açısı bakımından özgün bir yerde durmaktadır.

Özetle, suç-öncesi yukarıda değinilen özellikleri ve barındırdığı etik sorunlar nedeniyle tartışmalı bir kavramdır. Suç-sonrası toplumdan suç-öncesi topluma geçişin küresel ölçekte henüz gerçekleşmediği ancak birçok ülkenin bu yönde adımlar attığı gerçeğinden yola çıkarak; gelecekte yapılacak düzenlemelerin ve çıkarılacak yasaların öncelikle insanı ve insan haklarını baz almasını sağlamak açısından en büyük sorumluluğun yasa koyucularda olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Kaynakça

- Dascal, Jennifer C. (2014). “Pre-Crime Restraints: The Explosion of Targeted, Noncustodial Prevention.” *Cornell Law Review Issue 2*: 327-387.
- Demirbaş, Timur (2012). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dolu, Osman (2012). *Suç Teorileri: Teori Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İçli, Gülşen Tülin (2013). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lieber-Milo, Shiri ve Nittono, H. (2019). “From a word to a commercial power – A brief introduction to the kawaii aesthetic in contemporary Japan”. *Innovative Research in Japanese Studies*, 3, 13–32.
- McCulloch, Jude ve Pickering, Sharon (2009). “Pre-Crime and Counter Terrorism: Imagining Future Crime in The ‘War of Terror’.” *The British Journal of Criminology*, Volume 49, Issue 5: 628–645.
- McCulloch, Jude ve Pickering, Sharon (2010). “Future threat: Pre-crime, state terror and dystopia in 21st century.” *Criminal Justice Matters Volume 81*: 32-33.
- McCulloch, Jude ve Wilson, Dean (2016). *Pre-crime: Pre-emption, precaution and the future*. London: Routledge.
- Pearson, Ashley vd. (ed) (2018). *Law and Justice in Japanese Popular Culture: From Crime Fighting Robots to Duelling Pocket Monsters*. New York: Routledge.
- Polat, Oğuz (2009). *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

⁷ Sosyal Kredi Sistemi için bkz.: Sithigh, Mac Daithi ve Siems, Mathias (2019). “The Chinese Social Credit System: A Model for Other Countries?”. *Modern Law Review Volume 82 Issue 6*: 1034-1071.

⁸ <https://vocal.media/theSwamp/the-future-of-law-enforcement-the-chinese-social-credit-system>
<https://www.andrewjly.com/blog/2018/10/9/psycho-pass-prelude-to-social-credit-system>
<https://analyticsindiamag.com/the-consequences-of-a-real-life-psycho-pass/>

- Sithigh, Mac Daithi ve Siems, Mathias (2019). "The Chinese Social Credit System: A Model for Other Countries?". *Modern Law Review* Volume 82 Issue 6: 1034-1071.
- Susamcı, H. (2020). "Batı Resminde Kâhin Kadının Temsili Olarak Sibyl Betimleri." *Sanat Tarihi Yıllığı* Sayı 29: 171-199.
- van Brakel, Rosamunde ve De Hert, Paul (2011). "Policing, surveillance and law in a pre-crime society: Understanding the consequences of technology based strategies." *Journal of Police Studies* Volume 2011-3: 165-195.
- Vlahos, James (2012). "The Department of Pre-Crime." *Scientific American* Vol. 306, No. 1: 62-67.
- Wood, Mark A. (2018). "Algorithmic tyranny: Psycho-Pass, science fiction and the criminological imagination." *Crime Media Culture* 15(2).
- Zedner, Lucia (2001). "Dangers of Dystopias in Penal Theory." *Oxford Journal of Legal Studies* Vol.22 No:2: 341-366.
- Zedner, Lucia (2007). "Pre-Crime and Post-Criminology?." *Theoretical Criminology* 11: 261-281.

WEB SİTELERİ

- https://psychopass.fandom.com/wiki/Psycho-Pass_Wiki. Erişim Tarihi: 30.10.2021.
- <https://www.animenewsnetwork.com/interview/2014-09-17/gen-urobuchi/.78542>. Erişim Tarihi: 30.10.2021.
- <https://www.otakunews.com/Article/2463/an-interview-with-psycho-pass-director-naoyoshi-shiotani>. Erişim Tarihi: 30.10.2021.
- <https://kairosity.tumblr.com/post/126512937334/psycho-pass-official-profiling-2-interviews>. Erişim Tarihi: 30.10.2021.
- <https://liveatpc.com/delving-deep/>. Erişim Tarihi: 30.10.2021.
- <https://vocal.media/theSwamp/the-future-of-law-enforcement-the-chinese-social-credit-system>. Erişim Tarihi: 31.10.2021.
- <https://www.andrewjly.com/blog/2018/10/9/psycho-pass-prelude-to-social-credit-system>. Erişim Tarihi: 31.10.2021.
- <https://analyticsindiamag.com/the-consequences-of-a-real-life-psycho-pass/>. Erişim Tarihi: 31.10.2021.
- <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2230.12462>. Erişim Tarihi: 31.10.2021.

İLERİ OKUMALAR

- Arrigo, Bruce A., vd. (2020). "Pre crime, Post criminology, and the Captivity of Ultramodern Desire." *International Journal for the Semiotics of Law* 33:497-514.
- Arrigo, Bruce A. ve Sellers, Brian G. (ed) (2021). *The Pre-Crime Society: Crime, Culture and Control in the Ultramodern Age*. Bristol: Bristol University Press.
- Brayne, Sarah ve Christin, Angele (2021). "Technologies of Crime Prediction: The Reception of Algorithms in Policing and Criminal Courts." *Social Problems* Volume 68, Issue 3: 608-624.
- Carrillo, Arturo J. (2019). "The Price of Prevention: Anti-Terrorism Pre-Crime Measures and International Human Rights Law." *Virginia Journal of International Law* 60 : 571-650.
- Pratt, John ve Anderson, Jordan (ed) (2020). *Criminal Justice, Risk and the Revolt against Uncertainty*. Cham: Springer.

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2021. 6(2):82-96.

Taşra Mekânı Özelinde 2000 Sonrası Politik Türk Sinemasına Bakmak: Sonbahar (2008) Ve Ahlat Ağacı (2018)

Fazilet LEKESİZ¹

Özet

Sinema sanatı, kuşkusuz Dünya'daki gelişmelerden etkilenen bir yapıdadır. Bu sebeple her dönemde gerçekleşen siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler sinemayı etkilemektedir. Sinematografin ayrılmaz bir parçası olan zaman-mekânın kullanımı da yaşanan gelişmeler ve değişimlere paralel olarak çok katmanlı bir hal almaktadır. Birey bu değişimi zamansal olarak deneyimlerken, mekânsal açıdan da bireyin, gerçekleşen değişim doğrultusunda toplum içindeki konumu belirlenmektedir. Özellikle taşranın burada yaşayan insanları belli kalıplar içine sokması ve bu kalıplar içerisinde konumlandırmaya çalışması, kendi zaman akışında sınırlı bir deneyim yaşatması kavramsal olarak politik yönüne de işaret etmektedir. Bu açıdan 2000 sonrası dönemde çekilen ve taşrada geçen Sonbahar ve Ahlat Ağacı filmlerinde zaman-mekânın nasıl ele alındığını ve taşra mekânının politik yönünü temsil edip/etmediğini ortaya koymak önemlidir. Çalışmada amaçlanan, 2000 sonrası dönemde ülkede yaşanan gelişmelerin taşrada geçen politik filmleri ne ölçüde etkilediğini tespit etmektir. Bu sebeple çalışmada taşra ve politik sinema kavramlarından, 2000 sonrası Türkiye'deki politik sinemadan bahsedilmiştir ve seçilen örnek filmler betimsel analiz yöntemi kullanılarak, hermeneutik yaklaşımla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taşra, politik sinema, politik Türk sineması.

LOOKING AT POST-2000 POLITICAL TURKISH CINEMA IN PROVINCIAL VENUE SPECIAL: SONBAHAR (2008) AND AHLAT AĞACI (2018)

Abstract

The art of cinema is undoubtedly influenced by developments in the world. For this reason, the political, economic, social and cultural changes that take place in every period affect cinema. The use of time-space, which is an integral part of cinematography, also becomes multi-layered in parallel with the developments and changes. While the individual experiences this change time-wise, spatially the position of the individual in the society as a result of the change is determined. In particular, the fact that the countryside puts people living there in certain stereotypes and tries to position them within these patterns, and that they have limited experience in their own time flow, also points out its conceptually political aspect. In this respect, it is important to reveal how the time-space is handled in the films Sonbahar and Ahlat Ağacı, shot in the post-2000 period and set in the provinces, and whether it represents the political aspect of the provincial space. The aim of the study is to determine the extent to which the developments in the country in the post-2000 period affect the political films set in the province. For this reason, the study mentioned the concepts of provincial and

¹ Doktora Öğrencisi, E- faziletlekesiz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8025-6070

political cinema, the political cinema in Turkey after 2000, and the selected sample films were examined using the descriptive analysis method with a hermeneutic approach.

Keywords: Country, political cinema, political Turkish cinema.

© 2021 OMU

1. Giriş

Zaman ve mekânla etkileşim içerisinde olan toplumun yaşadığı değişimlerin izleri, dünyayı büyük ölçüde etkileyen modernleşme hareketlerine kadar gitmektedir. Dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkileyen, endüstri devrimiyle birlikte ortaya çıkan ve hala devam etmekte olan modernleşme anlayışı ülkemizdeki toplumsal yapıyı da etkilemiş, köklü bir toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir (Yıldırım, 2016: 74). Bu açıdan farklı toplumsal ve kültürel yapılanmaların beşiği olan taşraya yönelik algı da yaşanan siyasal, sosyo-kültürel gelişmeler ve değişimler doğrultusunda farklılığa uğramıştır. Taşranın siyasal, toplumsal gelişmelerden etkilenmesi ve hatta bu mekânın özelliklerini yaşanan gelişmelerin belirlemesi, mevcut sistemin ideolojik söylemlerini taşıması, kavramın politik yönüne işaret etmektedir.

Taşra özelinde gerçekleşen bu değişimlerin politik Türk sineması üzerinden irdelenmeye çalışıldığı bu çalışmada, söz konusu değişimler, toplumun kaynağını meydana getiren unsurlardan biri olan zaman-mekân perspektifinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çünkü sinema da siyasal ve toplumsal değişimlerden etkilenen bir sanat olarak toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu anlamda sinema toplumsal değişim ve dönüşümlerin sonuçlarını görmek açısından önemli bir kitle iletişim aracı olmaktadır. Türk sineması da diğer ülke sinemalarında olduğu gibi yer aldığı toplumun kültürünü yansıtmaktadır (Güçhan, 1992: 5). 2000 sonrası bağımsız Türk sinemasında taşranın ön planda olduğu filmlerin sayısında artış görülmekte ve taşra sıkıntılı ve problemlili bir mekân olarak yeni Türk sinemasında yer almaktadır.

Literatür taraması aracılığıyla kuramsal çerçevesi oluşturulan çalışmanın problemini, 2000 sonrası politik Türk sinemasında taşranın zaman-mekân kavramı çerçevesinde nasıl ele alındığı, Türkiye'de politik sinema yapmanın mümkün olup/olmadığı oluşturmaktadır. Taşradaki zamanın ve mekânın politik bir anlama sahip olması çıkarımı üzerinden 2000 sonrası politik Türk sinemasında taşranın nasıl bir bakış açısıyla yer aldığını belirlemek çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye'de yaşanan siyasi, toplumsal ve kültürel değişimlerin taşraya olan yansımalarını daha iyi kavramak açısından yeni politik Türk sinemasının sundukları içerikleri çözümlenmek önemlidir. Bu anlamda taşrada zaman ve mekânın ele alındığı *Sonbahar* (Özcan Alper, 2008) ve *Ahlat Ağacı* (Nuri Bilge Ceylan, 2018) filmleri betimsel analiz yöntemi ve hermeneutik yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir.

2. Politik Bir Mekân Olarak Taşra

Taşra kavramı dışlanmış ve ötelenmiş, tekinsiz bir mekâna işaret etmektedir (Kavuş, 2013: 308). Bu kavramın dışta kalmış ve ötelenmiş durumu, merkez tarafından kendi haline bırakılmayı ve adeta yersizleştirilen bir yerleşme olarak da tarif edilmektedir (Agamben, 2001: 228, 41-4).

Şükrü Argın '*Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün Müdür?*' adlı yazısında, taşra sözcüğünün anlam olarak tuhaf yapısından söz etmektedir. Taşra, bir yeri nitelenmesine rağmen yersiz, yurtsuz diğer bir ifadeyle göçebe bir sözcüğe işaret etmektedir Argın, taşra sözcüğünün daha iyi kavranabilmesi için kavramın dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı şekilde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Dar anlamda taşra, merkeze bağlı ancak merkezin bir başka deyişle büyükşehirlerin dışını temsil etmektedir. Fakat idari bir birim olarak ele alındığında bu dışsallık karmaşık bir yapıya sahiptir. Örneğin; Afyon nasıl Ankara'nın taşrasıysa, Ankara da İstanbul'un taşrasıdır. Bu ölçüde taşrayı 'içerideki dışarı' olarak tanımlayabiliriz (2016: 273-4, 278-9). Tanıl Bora'ya göre ise dar anlamda taşra, Türkiye'de İstanbul'un dışıdır. Yazar, İstanbul'un küreselleşmeyle birlikte artan performansına nispetle, geriye kalan tüm yerlerin taşralaştığını söylemektedir (2016: 42-43).

Geniş anlamda taşrayı ise Nurdan Gürbilek '*Taşra Sıkıntısı*' adlı makalesinde açıklamaktadır. Gürbilek, taşra sözcüğünün yalnızca mekânsal bağlamda değerlendirilmesinin yanlış olduğunu, köy ve kasabanın dışında şehirde de yaşanabilecek bir deneyimi oluşturduğunu, bir daralma ve evde kalma halini de ifade edebileceğini belirterek taşraya geniş bir anlam yüklemektedir (1995: 48). Yazar, '*Kötü Çocuk Türk*' adlı çalışmasında ise taşra dendiğinde ıssız yerler, uzak topraklar,

merkezin dışında olan mekânların akla gelmemesi gerektiğini belirtmektedir. Gürbilek, bir yerin bir mekânın değil aynı zamanda bir deneyimin ve ruh halinin adı olarak da taşranın değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir (2012: 138). Bu ruh hali kimi zaman taşranın darlığını hissetmişlerin, kimi zaman hayatı taşra olarak yaşamışların, kimi zaman da benliklerinin taşradan ibaret kaldıklarını hissedenlerin sıkıntılı olarak kendini göstermektedir (Çelikaslan, 2008: 26).

Taşranın merkez karşısındaki ikincil konumu, tarihsel süreç içerisinde anlaşılır olabilmektedir. Osmanlı'dan günümüze kadar merkez ile taşra arasında belirgin bir mesafe olmuştur ve bu mesafe hep korunmaya çalışılmıştır. Taşra ve merkez arasındaki mesafe de kentteki zamanın taşraya göre daha hızlı aktığına, kendi zamanının taşradan önce olduğuna işaret etmektedir. Merkezin değerlerine sahip olmayan taşra, kentin zamanına da ayak uyduramamış, bu yüzden de merkez tarafından modernliği yakalayamamış ve geri kalmış, gelişmemiş olarak görülmektedir. Kimi çevrelerce taşra ne kadar olumlansa da o, her zaman kentin gölgesinde kalmıştır. Bu eksiklik hissi ise taşrayı hep 'öteki' konumuna atmıştır. (Bulut, 2007: 13, 18). Ayrıca Cumhuriyet öncesinde taşra, kendi içinde kapalı olmasına rağmen halinden memnun bir görüntü çizmektedir. Osmanlı döneminde taşra, merkeze özenme gereği duymamış ve merkezle arasındaki mesafeyi koruma yoluna gitmiştir. Cumhuriyet'e geçişle birlikte yürütülen modernleşme projesiyle taşra memnuniyet yeri olmaktan çıkmış ve bir mahcubiyet alanına dönüşmüştür. Taşradaki yoksulluk zaman içinde yoksunluk ve eksiklik algısını yaratmıştır. Bu sebeple yerli yerinde olma yerini yanlış yerde olma hissine bırakmıştır. Taşranın memnuniyet mekânından mahcubiyet mekânına evrilmesi, kentin bu mekâna karşı olan olumsuz bakış açısını göstermektedir. Aslında bunun sebebi de kentin (İstanbul'un), Batılı ülkeler karşısında 'taşralı' olarak kalmasından kaynaklanmaktadır. Kent hem bakan hem bakılan konumda olduğundan dolayı taşranın görünümünden utanmaktadır. Çünkü bu durum onun da Batı tarafından nasıl görüldüğüyle alakalıdır. Bu nedenle taşra ve kent gerçek anlamda göz göze gelmez, çünkü onların buluşmaları üçüncü bir göz tarafından denetlenmektedir (Argın, 2016: 275-7, 289-290). Bu anlamda taşranın merkeze karşı öfkesini, kent karşısındaki imkânsızlıklarında aramak yeterli değildir. Bunun sebebini taşra olsun kent olsun herkesin yetersiz tarafına seslenen, insanları çorak bir taşraya mahkûm eden, girdiği her krizden daha derin bir taşra yaratarak çıkan kapitalizmin kendi doğasında aramak gerekmektedir (Gürbilek, 2012: 138).

Tüm sıradanlığına rağmen taşra, kent gibi ideolojik bir kavrama işaret etmektedir. Gündelik hayatı kavramanın ideolojik olması, taşrada ki gündelikliğin ve yaşantıların da ideolojik olduğu gerçeğini oluşturmaktadır. Bundan dolayı da taşra bir mekân olmanın ötesinde ülkenin geneline yayılmış bir zihniyetin göstergesidir. Kör bakışların kurbanı olan taşra bitmek bilmez bir mahkûmiyetin içerisinde. Modernleşme, batıcılık, ilericilik, postmodernizm gibi tartışmaların içerisine sürüklenen taşra belli bir kalıba sokulmaktadır. Hâkim bakışların etkisinde taşra ötelenmekte, bir çırpıda değerlendirilmekte ve hükmü verilmektedir. Taşraya biçilen bu etiket altında o kendi dilini, yaşam şeklini biçimlendirememektedir (Alver, 2013: 2). İktidarın ve onu meydana getiren güç kuvvetlerinin dışında yer alan taşra, yöneten yönetilen ilişkisi içerisinde ikinci tarafı temsil etmektedir. Taşra hem milliyetçi ve yerel ideolojilerin bakışı olarak korunması gereken hem de modernleştirme ideolojisi altında dönüştürülmesi ve kalkındırılması gereken bir mekân olarak içerisinde çelişkiler barındırmaktadır. Bu çelişkinin altında Avrupa modernleşmesi ve onun yarattığı yoğun baskı yatmaktadır. Bu anlamda taşra modernliğin dışına itilmiş olmanın yanında siyasi ve ekonomik olarak biçimlendirilmeye çalışılan bir nesne konumundadır (Aydoğan, 2012: 18-19).

Taşranın ideolojik yapısını en çok toplumsal cinsiyet konularında ve özellikle aile içi ilişkilerde görmekteyiz. Taşra bu baskılamanın en fazla görüldüğü mekân olma açısından önemli bir konumlanışa sahiptir (Elmacı, 2011: 166). Taşradaki geleneklerin şekillendirdiği aile ilişkileri, kadın ve erkeği ayırtmakta ve iki cinsiyet arasında büyük sıkıntılara yol açmaktadır. Kadın-erkek arasında aynı alanı paylaşmamak başta olmak üzere sözde ahlak kuralları iki cins arasında sağlıklı ilişkilerin yaşanmasını engelleyerek ayırtmayı derinleştirmektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri kente göre küçük taşra ortamında herkesin birbirini tanıyıp olmasından, dedikodu ve söylentilerin önemli yaptırım unsurları olmasından kaynaklanmaktadır. Erkeklerin kadınları namus kavramı üzerinden tanımlıyor olması, kadınların erkekler gibi ulu orta bir ilişki yaşayamamasının da sebebini oluşturmaktadır. Bundan dolayı taşradaki ilişkiler üstü kapalı bir şekilde yaşanmaktadır (Yüksel, 2008: 132-133). Taşrada kadın, erkek egemen düzende ötekidir, dışlanandır. Kadının yaşam alanı bu sistemde ev ile sınırlandırılmaktadır (Özgül ve Tahan, 2014: 255). Toplumca kabul edilebilir bir işe ve ekonomik özgürlüğe ulaşma şansının sadece erkeklere tanındığı taşra ortamında kadınlara bırakılan tek seçenek ev hanımlığı olmaktadır. Toplum bu durumu yuva kurmak olarak nitelese de kadın dar bir kalıbın içine sürüklenmektedir. Kadının yerinin ev oluşu kadına sunulan tek gerçeklik olmaktadır. Bundan dolayı taşrada kadın, erkek gibi gönülce dışarı çıkamamaktadır. Aksi durumda dışarı çıkan kadına

geleneksel toplumlarda farklı gözle bakılmakta ve üzerine bir etiket yapıştirilmektedir. Sokak erkeğe aittir ve kadının sokağa çıkması bir dizi kuralla bütünleşiktir. Kadın, dışarı ev alışverişi için çıkabilmekte ve işini hallettikten sonra dışarıda oyalanmaması gerekmektedir. Sokağın sahibi erkektir, kadın ise sadece misafir diğer bir anlamda seyirliktir, bakılındır (Çur, 2016: 123-128). Ancak taşranın gündelik hayat içerisinde kadın ve erkeğe atfettiği roller sadece kadını hapsedmemekte, erkeğe yüklenen sorumluluklarla eril cinsi de çizdiği sınırlar çerçevesinde zorlamaktadır (Elmacı, 2011: 172).

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus da küreselleşme ile birlikte artık her yerin taşra görünümünden uzaklaşması, diğer bir deyişle taşranın dönüşümüdür. Bazı yazarlar bu uzaklaşma durumunun aksine her yerin taşralaştığından da bahsetmektedir. Tanıl Bora, kentin taşralaşırken taşranın da kentleştiğini söyleyerek bu durumun taşranın mahremiyetini zedelediğini öne sürmektedir (2016: 45). Bu tespit yanlış olmamakla birlikte asıl dönüşüm bireylerin iç dünyalarında gerçekleşmektedir. Bu anlayış tüketim toplumu olmakla alakalıdır. Kentte belli bir doyuma ulaşan insanlar ufkunu taşraya çevirirken, taşra da ufkunu kente çevirmektedir (Demir, 2017: 247-248). Taşranın dönüşümü, bir fetih nesnesi olan taşradan taşrasını kaybeden taşraya doğru bir geçişin olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmektedir (Kavuş, 2013: 309). Bu geçişin zemini kaygandır ve nasıl gerçekleştiğini tespit etmek kolay değildir. Takım elbise, jean, ceket, coca cola, otomobil, buzdolabı, televizyon gibi önceden kente ait imgeler günümüzde sosyal statüyü artık belirlememektedir. Bu dönemde kentte yaşayan insan ile taşra da yaşayan insan arasında derin bir fark kalmamıştır (Alkan, 2016: 74-75).

Son dönemde taşraya karşı olumsuz bakış da kentte toplumsal alanda gerçekleşen bozulmanın etkisiyle değişmektedir. Artık taşra *“bir ruhun adı, bir aşkın mekânı, bir hüznün ifadesi”* (Erol, 2010: 6) olarak düşünülmektedir. Bir ülkenin beslendiği ve köklerini aradığı mekân olarak taşra aşığılama nesnesi olmaktan çıkıp, derinlikli bir çalışma alanı olarak dikkat çekmektedir. Özetle taşra kavramı modernleşme süreci ile birlikte değişime ve dönüşüme uğramıştır. Günümüzde net bir taşra tanımı bulunmamaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi her yer taşralaşmakta ve ülke kocaman bir taşra görüntüsü çizmektedir. Modern çağın insanının bunalımı belki de kendisini tek bir yere ait hissedememesidir. Kapitalist sistem hızla hayatlarımıza dalmakta ve zamanımızı ve bizi tüketmektedir. Bu anlayışla kentten kaçış ya da taşrayı arayış anlamsız bir çaba olmaktadır. Çünkü taşra dediğimiz yer tam olarak nerededir, bunun cevabını vermek güçtür.

3. Politik Sinema Kavramı ve 2000 Sonrası Politik Türk Sineması

Sinema ve siyaset ilişkisi her ikisini yapanın insan olması dolayısıyla ayrı düşünülemez. İnsan düşünen, muhalefet eden, siyaset yapan bir varlıktır ve insanı kavramak için siyaset kavramı göz ardı edilmemelidir. İnsan ürünü bir sanat da insanı her yönden etkileyen siyasetten/politikadan uzak değil, ondan etkilenen bir yapıdadır (Çiftci, 2010: 17). Aristoteles, siyasetin insan yaşamındaki önemine vurgu yaparken insan için siyasal bir hayvan (zoon politikon) ifadesini kullanmaktadır. Düşünür bu ifadeyle, insanın doğuştan toplumsal bir varlık olduğunun altını çizmekte ve insanı kavramaya çalışan her türden felsefenin siyaset kavramı üzerine düşünmeden bunu yapamayacağını söylemektedir (Cevizci, 1999: 70). Sinemanın doğuşundan itibaren de politika ile olan bağı hep var olmuş ve bu sıkı ilişkiden siyasal/politik sinema türü ortaya çıkmıştır.

Asuman Suner politik filmi, toplumsal ve tarihsel olayları konu edinmesi ve mevcut hegemonik ideolojiyi sorgulaması sebebiyle ideoloji ile bağlantı kurarak tanımlanmaktadır. Politik içerikli filmler, yapımdan yapım sonrasına hemen her aşamada politiktir. Eğlence aracı ya da sanat eseri gibi ne şekilde nitelendirilirse nitelendirilsin, hemen her film bir şekilde politikliğin inceleme alanı içerisine girmektedir (2006: 253). Ertan Yılmaz'a göre ise siyasete en uzak görünen filmlerin bile siyasal sonuçlarından söz edilebilmektedir. Egemen sistemin ideolojisinin aktarıcısı olarak görünen sinema, aynı zamanda muhalif olanların muhalifliklerini ifade ettiği bir araç da olmaktadır. Yazara göre politik sinema, egemen ideolojinin içinden çıkmamıştır. Çünkü siyasal/politik filmler, içinde bulunulan sisteme belli itiraz ve muhalefet sonucu ortaya çıkan ürünlerdir. Bu tarz filmler mevcut düzenin, sistemin, ilişkilerin değişmesi gerektiği mesajını vermektedir (1997: 9-11). Mike Wayne de her filmin politik olduğunu fakat aynı tarzda politik olmadığını söylemektedir. Filmlerin farklı tarzda politik oluşu, maddi ve kültürel kaynakların üretim ve dağıtımının farklı olmasıyla, bu farklara bağlı olarak da sınıflandırılma ve kabul görmesiyle alakalıdır (2011: 9). Battal Odabaş ise konusunu siyasetten alan sinemayı politik sinema olarak tanımlanmaktadır. Bu tarz bir sinema ya bir siyasal olayı ya bir toplumsal olayı ya da siyasal bir düzeni anlatan bir sinema anlayışına sahiptir.² Bununla

² Odabaş, Battal (2013). Siyasal Sinema Anlayışı. <http://kanalkultur.blogspot.com/2013/10/battal-odabas-siyasal-sinema-anlays.html> Erişim tarihi: 11.03.2019.

birlikte politik sinema ordu, sendika, partiler ya da hakkaniyet olarak kavranan iktidarın yapısını da incelemektedir. Politik sinema siyasi, toplumsal olayların karanlıkta kalmış yanlarını aydınlatmayı amaç edinmektedir (Gévaudan, 1973: 22).

Politik sinemanın amacı kamuoyu yaratmaktır. Bu sinema, izleyici üzerinde bir bilinç oluşturma ve filmin konusu hakkında onları düşünmeye çağırma amacı taşımaktadır. Politik filmlerin işlevleri arasında en sık rastlanılan harekete geçirme ve tartışma ortamı yaratma özelliğidir. Bunu sinemanın estetik özelliğini kullanarak ve etkileyici hale getirerek yapmaktadır ve kamuoyunu, işlediği konu üzerinde daha duyarlı olması ve harekete geçirmesi yönünde teşvik etmektedir. Politik sinemanın bu işlevi, kitleleri motive etme ve büyük çapta bilinçlendirme, uyanışını sağlama görevi görmekte, durumdan endişe duyan hükümetlerce bu tür filmler de sansürlenerek engellenmeye çalışılmaktadır (Boztepe, 2007: 19-20).

Politik sinemanın genel olarak ele aldığı konular ise dini, etnik, sınıfsal ve kültürel temelli sorunlardır. Bu sorunlar sinema sanatı vasıtasıyla seyirciye aktarılmakta ve toplumsal sorunların çıkış sebebinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla politik sinema, siyasi mücadelenin yürütüldüğü bir alan olarak da önemli bir yere sahiptir. Ayrıca politik sinema, toplumsal olayları sadece bir temsil olarak ele almasının yanında egemen ideolojik söylemleri muhalif bir dille eleştiren anlayış yapısındadır (Çakmak, 2008: 43-44). Politik filmler diğer tür filmlerinden farklı olarak izleyicisini bilinçlendirme görevi görmektedir. Sinemanın sadece eğlendirme işlevi olduğunu reddeden bu sinema, ideolojik ve politik kavramları kullanarak izleyiciye somut gerçeklikleri yansıtmakta ve onlardan bir geri dönüş beklemektedir (İnce, 2009: 13).

Bütün bu bilgileri referans alarak 2000 döneminin politik Türk sinemasına baktığımızda ise ağırlıklı olarak ülkede uygulanan toplumsal ve siyasal politikaların eleştirildiği, 12 Eylül dönemi ve sonrasını anlatan filmlerin çekilmeye devam ettiği, bunun yanında taşra ve taşradaki bireyin yalnızlığı, çaresizliği, ülkenin yozlaşması gibi konuların işlendiği görülmektedir. 1990'ların ortalarından itibaren sinemaya katılan yeni sinemacılar bu dönemde de sinemaya katkılar yapmış ve yeni sinema hareketinin içerisine dâhil olan filmler çekmişlerdir. Yeni Sinema Hareketi, 29 Nisan 2010 tarihinde yapılan basın açıklamasıyla diğer sinemacılar ile dayanışma içinde olduklarını, önceki dönemin sinemacılarına karşı olmadıklarını, sansür ve baskıya karşı farklı ses ve bakış açılarının ifade edebileceği film üretim ortamı yaratmayı amaçladıklarını, ortak bir kültürel paydada buluşmak için bir araya gelmediklerini ve ahlaki bir duruşu paylaştıklarını bildirmiştir.³

Yeni Sinema Hareketi içerisinde yer alan yönetmenler, sanatsal kaygı taşıyan filmler yapmışlardır. Yeni sinemacılar 2000 döneminin toplumsal, kültürel ve politik sorunlarına değinirken ve eleştirirken filmlerinde bu sanatsal kaygıları da taşımıştır. Yeni Türk sinemasının özelliklerine bakıldığında ise bu sinemanın anti-empyrist yapıda olduğu görülmektedir. Toplumdaki aidiyet sorunlarına değinen bu sinema, politik bir tavır sergileyerek bunu yapmaktadır. Genel olarak amatör oyuncuların yer aldığı bu filmler milli söylemleri sorgulayan, ezilmiş ve dışlanmış insanların hikâyelerine yoğunlaşan, zaman zaman da ilerici sayılabilecek bir anlatı sunmaktadır. 2000 döneminde ortaya çıkan politik, kültürel, toplumsal konulara paralel olarak yönetmenler benzer konulara filmlerinde yer vermektedir (Yılmaz, 2015: 85-86). Bu dönemde karşılaşılan sorunlar ve gelişimler sinemada taşra, göç, yabancılaşma, kentte varoşlaşma, sınıfsal ilişkiler, muhafazakârlaşma, din ve mezhep çatışması gibi konuların işlenmesine neden olmaktadır. Ancak bu konuların özünde de aidiyet kavramı sorgulanmaktadır. Toplumun yüzleşemediği pek çok mesele yeni Türk sinemasında ele alınmakta toplumsal ve tarihsel olaylarda egemen ideoloji sorgulanmaktadır (Suner, 2006: 16, 253).

Bu dönemin film üretimlerine örnek olarak da doksanların sonunda açığa çıkan devlet-mafya ilişkisini konu alan, Derviş Zaim yönetmenliğindeki *Filler ve Çimen (2000)*, Yeşim Ustaoglu'nun 50 yıl boyunca başka bir kimlik altında yaşayan Rum Eleni'nin yıllar sonra ki iç hesaplaşmasını ele aldığı *Bulutları Beklerken (2004)*, Ömer Uğur'un 12 Eylül döneminde masum insanların işkence görmesini anlattığı *Eve Dönüş (2006)*, İnan Temelkuran'ın 1980 darbesi sonrası yozlaşan kuşağı anlatının merkezine aldığı *Bornova Bornova (2009)*, Haluk Ünal'ın senaryosunu yazdığı ve yönetmenliğini yaptığı, 1980 yılında yaşanan Çorum Katliamı sonucu İstanbul'a göç eden bir alevi ailesinin yaşadıklarını ele aldığı *Saklı Hayatlar (2011)*, Tolga Karaçelik'in bir sistem eleştirisinde bulunduğu *Sarmaşık (2015)* gibi filmleri verebiliriz.

12 Eylül darbesi, kimlik, aidiyet gibi konuların yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi bu dönem sinemasının sıklıkla ele aldığı bir diğer konu taşradır. Dolayısıyla taşra mekânının birey üzerinde yarattığı duygu, sıklıkla bu dönem sinemasının anlatı yapısını oluşturmaktadır. Sinemada mekân kullanımının ve algısının farklılaşmasında da bu dönemde görülen değişimlerin

³ Tahaoglu, Çiçek (2010). Yönetmenler ve Yapımcılardan Yeni Sinema Hareketi. <https://m.bianet.org/bianet/kultur/121036-yonetmenler-ve-yapimcılardan-yeni-sinemahareketi>
Erişim tarihi: 11.04.2019.

büyük etkisi vardır. Kentlerin giderek büyümesi, insanlar arası ilişkilerin azalması bireyi doğadan kopartmakta ve yalnızlaştırmaktadır. Bundan dolayı artık yeni Türk sinemasının mekânı İstanbul dışına çıkmış, bu dönemde taşrada geçen filmlerin sayısında artış görünmüştür. Ancak taşra bir önceki döneme göre estetize edilmemiş, bunalmışlığın, kısırılmışlığın ve çaresizliğin mekânı olarak ele alınmıştır. Ayrıca 2000 sonrası çekilen filmlerde ataerkil yapı da sorgulanmaya başlanmış, önceki dönemden farklı olarak bu yapı sinemasal mekânlar üzerinden eleştirilmiştir (Özer, 2013: 129-134). Sonuç olarak 2000 sonrası Türk sinemasında mekân kullanımı çok katmanlı bir nitelik kazanmıştır. Bu sebeple farklı mekân kullanımları ile mekân sorgulanması gereken bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Zamanın kullanımı da dönemin toplumsal ve siyasal olaylarının bireyin belleğinde bıraktığı izler ve travmalar olarak açığa çıkmıştır. Ayrıca mekâna bağlantılı olarak gündelik hayatın şekillenmesinde rol almıştır.

4. Düşünce Gölcüklerinden Cezaevi Parmaklıklarına: *Sonbahar*

Özcan Alper'in ilk uzun metrajlı filmi olan *Sonbahar* 'da siyasi düşüncesinden dolayı uzun yıllar cezaevinde kalan, Hayata Dönüş Operasyonunu bizzat yaşayan ve işkence gören Yusuf'un sağlık sorunlarından dolayı tahliye olduktan sonra köyüne dönmesi ve burada ölümünü beklerken yaşadıkları anlatılmaktadır. Yönetmen bu filmle 90'lı yılların politik ortamını arka plana alarak yarı belgesel bir üslupla bir dönemi izleyiciye sunmaktadır.

Sonbahar filmi, Hayata Dönüş Operasyonunun belge görüntüleriyle ve cezaevinde bir askerin anonsu ile başlamaktadır:

Dikkat Dikkat! İnsan hayatı en değerli varlıktır. Kendinizi düşünmüyorsanız, sizleri merak ve kaygıyla bekleyen sevdiğinizizi, ana babanızı ve kardeşlerinizi düşünün. En sevdiğiniz arkadaşlarınızı ölüme atarak hiçbir şey kazanamazsınız. Tamamen insani amaçlarla planlanan bu müdahalede hiçbirinize zarar gelmesini istemiyoruz. Bize direnmeyiniz. Teslim olduğunuz takdirde hasta, yaralı ve ölüm orucunda olanlar derhal hastaneye nakledilecek, diğerleri de F tipi cezaevlerine nakledilerek bayrama ailelerinizle görüşerek geçireceksiniz. Her şeye rağmen yaşamak güzeldir.

Bu sözleri söylerken askerlerin ellerindeki silahlarla beklemesi, müdahalenin insani boyutlarını tartışılır hale getirmektedir. Direniş, egemen ideolojinin istemediği bir şeydir. Askerin bu anonsu da suçluların insani şartlarda yaşaması için iktidarın egemenliği altında kalmalarını ve sistemin dışına çıkmamalarını öğütlemektedir. Bunun dışına çıkanlar egemen güçler tarafından baskılanmakta ve cezalandırılmaktadır. Bu noktada Bauman'ın öne sürdüğü 'bahçıvan devlet' kavramını hatırlamakta yarar vardır. Kavram, sistemin dışına çıkanların cezalandırılması ve ötekileştirilmesi adına önemlidir. Yazara göre devlet, toplumdaki ahlaksal davranış kurallarını da belirlemektedir. Bu kurallar kutsal sayılmakta ve bunun dışına çıkanlar ötekileştirilmektedir. Devlet memurları ise bu kurallar çerçevesinde ahlak bekçisi rolüne bürünmekte, var olan düzenin değişmemesi için görevlerini yerine getirmektedir. Bauman, modern devleti bir bahçeye benzetmektedir ve zehirli bitkilerin bahçeden temizlenmesi gerektiğini söylemektedir. Devlet de kendisine karşı olan ve zararlı gördüklerini toplumdan ayıklamaktadır. Düzene aykırı olanlar toplum dışına itilmelidir. Bu yollar da işe yaramadığında devlet bu kişileri öldürme yoluna gitmektedir (1997: 42, 84, 126). Hayata Dönüş Operasyonu da bahçedeki ayık otlarının ayıklanması için yapılan bir müdahaledir. Filmin ana karakteri de bahçedeki ayık otlardan biridir ve Yusuf özelinde bir dönemin ötekileştirilmiş gençliğinin travmaları gözler önüne serilmektedir.

Operasyonun belge görüntülerinden sonra filmde kurmaca bölüme geçilmektedir. Cezaevi koridorlarından revire doğru yürüyen Yusuf'un doktor muayenesinden sonra ciğerlerinin iflas ettiğini öğreniriz. Tam bu esnada Yusuf'un pencereden baktığı tarafta karga görüntüsü verilmektedir. Film boyunca da Yusuf'un etrafında karga görülmekte ve bir anlamda onun azalan vaktini, ölümünün yaklaştığını simgelemektedir. Karakterin cezaevinde başlayan görüntüleri ruh halini zamansal ve mekânsal olarak anlamak açısından önemlidir. Yusuf'un burada yaşadığı travmalar tahliye olduktan sonra bile karakterin hayatını etkilemekte, en ufak bir ayrıntı zamansal açıdan ona çektiği acıları hatırlatmaktadır. Mekânsal açıdan ise karakterin taşraya dönüşü kendi kimliğini ve taşranın kent karşısındaki kimliğini ortaya koymaktadır. Yusuf egemen ideolojiye ters olan siyasi düşüncesi sebebiyle cezaevinde zorlu süreçler geçirmiş, baskılanmış ve ötekileştirilmiştir. Karakterin hastalığı sebebiyle tahliye olduktan sonra taşraya dönüşü de bu anlamda önemlidir. Çünkü taşra da kent karşısında ötekileştirilmiş, dışlanmış bir mekândır.

Görsel 1: Sonbahar/ Taşraya Hapsolmuşluk

Yusuf eve geldiğinde annesini, divanın üstünde dışarıyı seyredirken bulur. Bu bir anlamda karakterin annesinin de taşraya hapsolmuşlüğü göstermektedir. Annesinin içerisinde yer aldığı dağ, taş, ev kendi sınırlarını çizmekte ve başka türlü bir cezaevinin içerisinde yer aldığını göstermektedir. Yusuf'un da durumu bundan farklı değildir. Karakterin odasının penceresindeki parmaklıklardan dışarıyı seyredişi onun sınırlılıklarını belirlemektedir. Yusuf'un odasında uyuyamayışı ve uyumak için dışarıya çıkışı da bir anlamda uzun yıllar kapalı bir yerde kalmasının travmatik boyutlarını göstermektedir. Sevcan Sönmez, *“Travmatik anılar, sıradan anılara ya da geçmişe ait başka üzücü olayların anılarına benzemez, ağırdır, yüzleşilmesi zordur, bilinçaltına itilmiş ve bastırılmıştır”* (2015: 26) demektedir. Yusuf'un devamlı kendini cezaevindeymiş gibi hissetmesi, yaşadığı olayların ağırlığından kaynaklanmakta ve bundan dolayı karakter kapalı alanlarda kalmak konusunda zorluk çekmektedir.

Yusuf'un cezaevinden çıktığını öğrenen komşular akşam ziyaretine gelmiştir. Taşranın tipik özelliklerinden olan birbirine bağlı komşuluk ilişkileri de bu sahnede açıkça görülmektedir. Fakat komşuların tek merak ettiği şey F tipi cezaevlerinde kaç kişi kaldığı ya da suçluları bütün gün hücrede tutup tutmadıklarıdır. Kimse Yusuf'un cezaevinde yaşadıklarını sormamaktadır. Yusuf, kalabalığın içinde etrafa dalgın bir şekilde bakmakta ve kıyıda köşede oturmakta, sessiz bir şekilde etrafındaki konuşmaları dinlemektedir. Yusuf çok konuşmamakta ve sessiz hali film boyunca da sürmektedir. Burada sessizlik bir anlatım aracı olarak karakterin ruh halini ifade etmektedir. Karakterin yaşadığı zorluklar ve gördüğü işkenceler ona geçmiş hatırlatmakta ve sessiz kalışının sebeplerini oluşturmaktadır. Hatırlama ve unutma pratikleriyle ilgilenen bu filmde sessizlik de kaçınılmaz bir motif olarak izleyiciye sunulmaktadır (Köksal, 2016: 99). Yusuf'un sessizliği ise onun yaşadığı travmaları izleyiciye aktarmak açısından önemli bir anlatım aracıdır. Komşuların, evlerine giderken duyulan ayak sesleri ile Yusuf'un cezaevinde askerlerin ayak seslerini hatırlaması ve gece rüyasında kâbuslar görmesi yine bu travmatik ruh halinin etkisinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak karakterin kadrajda hep kıyıda köşede kalmış hali onun sistem tarafından dışlanmış, ötekileştirilmiş halini göstermektedir.

Yusuf'un yine odasında uyuyamayıp dışarıda uyuduğu bir gün, Onur onların ziyaretine gelmiştir. Onur, ortaokul çağlarında bir çocuktur ve Yusuf'la olan sohbetinde matematik dersinin kötü olduğundan bahsetmektedir. Yusuf, Onur'a matematik dersi vermeyi teklif etmektedir. Karakterin çocuğa matematik dersi konusunda yardım etmesi hayata tutunma, kendi yaşamı için bir amaç edinme çabasını da göstermektedir. Onur ile devam eden konuşmasında çocuk ona bunca yıl nerede olduğunu sormaktadır. Cezaevinde olduğunu söyleyen Yusuf'a karşılık Onur, *“Cezaevi nerede uzakta mı?”* sorusunu sorar. Bunun cevabını yönetmen sonraki sahnelerde, Yusuf ile Mikail'in konuşmasında vermektedir. Mikail'in Yusuf'a, *“Ben de üniversite olmayınca babamın yanında işe girdim. Güya üç beş ay takılıp kaçacaktım, sonra baktım on yıl olmuş. Bakma bura da başka türlü hapishane”* demesi, taşranın cezaevinden farklı olmadığını göstermektedir. Burada yaşayanlar taşranın yavaş, monoton, içe dönük akışında hapis hayatı yaşamaktadır. Bu anlamda cezaevi sanıldığı kadar uzakta değildir.

Çarşıya indiği bir günde Yusuf, kitap almak için kırtasiyeye girer ve Elka ile ilk kez karşılaşır. Rus romanı arayan kadına yardımcı olan Yusuf'a kırtasiyeci, kadının arkasından *“Valla bunların orospuları bile kültürlü abi”* demiştir. Bu sahne taşranın geleneklere bağlı, kendisine yabancı olana karşı önyargılı, dar görüşlü yönünü temsil etmektedir. Taşrada kadın, namus kavramı üzerinden tanımlanmakta ve Elka'nın hayat kadını olması kırtasiyecinin, kadını *“okumuş orospu”* olarak görmesine sebep olmaktadır. Taşralı kadın çocuklarına annelik, kocasına kadınlık ve evinin işlerini yapmakla mükelleftir. Kasabaya inen, burada vakit geçiren, bir bakıma sokağın sahibi olan erkektir. Elka'nın bir kadın olarak arkadaşı Maria ile birlikte sokağa yani

erkeklerin alanına çıkması ve hayat kadınlığı yapması, kırtasiyecinin onu bu şekilde tanımlamasına neden olmaktadır. Elka'nın yaptığı iş, taşralının ahlaki değerlerine uymadığından dolayı bu karakter toplum tarafından dışlanmaktadır. Nuri Bilgin, *“Ötekini meşrusuzlaştırma, otomatik olarak kendini meşrulaştırmayı sağlar”* demektedir (2007: 187). Yusuf'un, kırtasiyecinin sözlerine sinirlenmesi de kendisi gibi ötekileştirilmiş, dışlanmış Elka ile özdeşleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Yusuf'un Elka ile tekrar karşılaşması, Mikail'in ısrarıyla gittikleri meyhanede gerçekleşmektedir. Yusuf'un lavaboya gittiği bir anda Mikail, işe çıkan Elka ve arkadaşı Maria'yı masalarına davet etmektedir. Gece sonunda Mikail'in sarhoş olmasıyla iki arkadaş geceyi geçirmek için kasabadaki bir otelde kalmaktadır. Yusuf, otel odasında Elka odasına gelir, parasının ödendiğini söyler ve soyunmaya başlar. Elka'yı engelleyerek istediğinin bu olmadığını söyleyen Yusuf karşısında kadın şaşırılmaktadır. Daha sonra sohbet etmeye başlayan iki karakterin en önemli anlarından biri de Elka'nın Yusuf'a, *“Peki sen en güzel yılları sosyalizm istedin de hapiste yattın? Sen delisin?”* dediği sahnedir. Elka'nın sosyalist rejimi yaşayıp hayal kırıklığına uğraması ve SSCB dağıldıktan sonra maddi sıkıntılar çekmesi, bu sebeple ülkesinden ayrılp burada hayat kadınlığı yapması açısından Yusuf'a söylediği söz anlamlıdır. Sevilay Çelenk, *Sonbahar'a Ağıt* yazısında Yusuf ile Elka'nın otel odasındaki sohbetini, *“sosyalizmin Sovyet tecrübesine en ağır bedeli ödeyen kadınların dramıyla karşılaşma”* diyerek değerlendirmektedir.⁴ Yusuf'un ütopyası haline gelen sosyalizmi bizzat yaşayan Elka için bu ideoloji bir hayal kırıklığı olmuş ve kadın istemediği bir işi sırf çocuğuna bakabilmek için yapmak zorunda kalmış, tıpkı Yusuf'un sosyalizm uğruna ötekileştirilmesi gibi toplum tarafından ötekileştirilmiştir. Bu anlamda otel odası, toplum tarafından dışlanan, ötekileştirilen iki karakterin karşılaşma mekânı olması açısından önemlidir.

Kasabadan eve döndükten sonra Yusuf'un annesi, babasının ona ölmeden önce kırılgan olduğunu söylemekte ve hapisteyken onu ziyaret etmemesinin bu kırılganlıktan, kızgınlıktan kaynaklandığını ifade etmektedir. Annesinden duydukları Yusuf'un iç hesaplaşma yaşamasına neden olmaktadır. Aile fotoğraflarına baktığı sahne, kaybettiklerinin arkasından yaşadığı üzüntüyü göstermektedir. *“Aile fotoğrafı, mahremiyet duygusuyla perçinlenmiş bir özel alan nesnesidir; kolektif bir yapılanmadan ortaya çıkan aile belleğinin hem koruyucusu hem de kurgusunun yansıyan görüntüleridir”* (Erkonan, 2014: 123). Yusuf önceki sahnelerde cezaevindeyken ailesine yazdığı mektubu da bulmuştur. Bulduğu mektuplar karakterin geçmişiyile yüzleşmesine, yaşadıklarını tekrar hatırlamasına neden olmuştur. Aileye ait bir anı, bellekte sadece o andaki şekliyle ortaya çıkmamakta, ondan öncesi ve sonrasında yaşananlarla şekillenmektedir (Halbwachs, 2016: 197). Yusuf'un aile fotoğraflarına bakarken ve babasına yazdığı mektubu okurken hissettiği duygu, onu sadece o ana götürmemektedir. Yusuf, kaybettiği on yılın onda bıraktığı psikolojik tahribatla da anılarına bakmakta ve hatırlamaktadır. Karakterin öğrencilik fotoğraflarına baktığı sahnede ise yönetmen filmin başında olduğu gibi belge görüntüleri kullanmış, o dönemde yaşanan öğrenci yürüyüşlerine, eylemlere ve sokağa taşan şiddete yer vererek, yaşananların gerçekçiliğini filmin anlatımı açısından desteklemiştir. Bu sahneler filmdeki zaman kullanımı açısından önemlidir. Karakterin yazdığı mektubu bulması, aile ve gençlik fotoğraflarına bakması, F tipi cezaevleri hakkında çıkan haberi izlemesi onu geçmişe götürmekte, yaşadıklarını hatırlatmakta ve iç hesaplaşma yaşamasına neden olmaktadır.

Yusuf'un geçmişi hatırlayarak yaşadığı iç hesaplaşmaya rağmen aynı ideolojiyi ve kaderi paylaştığı çocukluk arkadaşı Cihan'la buluşması, karakterin mücadelecisi tarafını anlamak açısından önemlidir. Cihan'la konuşurken arkadaşı ona, *“Abisi ne yapalım? Hayattan bizim payımıza da bu düştü. Ama hiçbir şey boşuna değildir. Yine yaşanması gerekiyorsa yine yaşarız”* demektedir. Bu konuşma iki arkadaşın da girdiği mücadeleyi kaybetmelerine rağmen pişman olmadıklarını göstermektedir. Sonraki sahnelerde de Yusuf'un birçok şeyi kaybetmesine neden olan sosyalizm inancı ve hayranlığı televizyonda Rus patencilerin yaptıkları kuğu balesi ve Vanya Dayı'yı izlemesinde görülmektedir. Vanya Dayı filmindeki kadının sözleri Yusuf'un iç sesi gibidir ve karakterin sosyalizme olan inancını vurgulamaktadır:

Ne yapalım Vanya Dayı? Yaşamak gerek. İstemesek de yaşayacağız Vanya Dayı. Önümüzde çok uzun günler, bolca akşamlar var. Alinyazımızın bütün sınavlarına sabırla katlanmaya çalışacağız. Başkaları için ekip biçeceğiz. Dinlenmek bilmeden çalışacağız. Ecel saati gelip çatınca, uysalca veda edeceğiz ve orda şöyle diyeceğiz: dünyada acı çektik, çok gözyaşı döktük, büyük üzüntüler yaşadık. Tanrı acıyacak bize ve ikimiz sevgili dayıcığım yaşamaya başlayacağız. Parlak, güzel, sevimli bir hayatımız olacak. Buradaki mutsuzluklarımızı sevecenlikle hoşgörülle hatırlayacak ve geçmişe gülümseyerek bakacağız.

⁴ Çelenk, Sevilay (2008). Sonbahar'a Ağıt. <https://m.bianet.org/biamag/kultur/111601-sonbahar-a-agit> Erişim tarihi: 11.05.2019.

Yusuf, sosyalist mücadelenin içerisinde yer alarak birçok acılar yaşamış olmasına rağmen bu ideolojiye sıkı sıkıya bağlıdır. Karakter bu inanç doğrultusunda yara almış olmasına karşın, küçük çocuğa matematik dersi vererek, eski eşyaların arasından bulduğu tulumu tamir etmeye çalışarak bir şekilde yaşama tutunmaya uğraşmaktadır. Yusuf'un tulumu tamir etmeye çabalaması, karakterin hastalığı göz önünde bulundurulduğunda önemli bir detaydır. İflas etmiş ciğerlerine rağmen tulumu üflemesi ve onu tamir etmesi, ölüme inat hayata bağlılığını göstermektedir. Fakat Yusuf'un yaşadığı acıların derinliği fazla ve bıraktığı hasar büyüktür. Film boyunca karganın Yusuf'un olduğu çoğu karede yer alması, babasının mezarına doğru yürürken sararmış yaprakların etrafına düşmesi ve evin içinde saat sesinin belirgin duyulması karakterin kalan az zamanını simgelemektedir. Özellikle filmin sonlarına doğru saat seslerinin Yusuf'un odasını doldurması karakterin ölümünün habercisidir.

Yusuf uzun zamandır Mikail'e yaylaya çıkmak için ısrar etmektedir. Arkadaşının ısrarını kabul eden Mikail, Yusuf ile yola çıktıklarında yolda yaşlı bir tanıdığı görür ve arabaya alırlar. Yaşlı adam Mikail'e, Yusuf'u göstererek, "*Ula Mikail, bu delikanlı kimdir bunu çıkaramadım?*" diye sorduğunda Mikail, 'Cemal amcanın hapisteki oğlu' cevabını verir. Yaşlı adam hatırlayarak, Yusuf'u anarşik olaylara karışan kişi olarak tanımlamaktadır. Taşranın politik olana tavrı da bu sahnede açıkça görülmektedir. Taşra genel olarak hep kentin gölgesinde yaşamış olmasına rağmen merkezle uyum içerisinde olmuştur. Bu nedenle Yusuf ideolojisi sebebiyle kentten dışlandı gibi taşradan da anarşik olması sebebiyle dışlanmaktadır. Taşralının da Yusuf'a tavrı; onu anlamak, aralarına almak yerine anarşik diyerek ötekileştirmek olmuştur. İki arkadaşın yayladaki eve geldiğinde yaptıkları sohbet de 1990'lardan sonra kentte olsun taşrada olsun insanların daha kendi içlerine dönük yaşaması ve yalnızlaşmasını vermesi açısından önemlidir. Mikail, Yusuf ile konuşmasında, "*Eskiden doğru ya da yanlış bir yaşama, bir sosyalizm umudu vardı. Şimdi onu da yaktılar, yıktılar* (Yusuf gibi). *Karılar şimdi orospuluk yapıyor. Erkekler de fabrika demirlerini yağmalayıp satıyor*" demektedir. Mikail'in bu söylemi toplumsal değerlerin giderek yok olmaya başlamasını, bireylerin yalnızlaşmasını ve aralarındaki mesafelerin artmasını, karakterin bu gidişattan duyduğu hayal kırıklığını vurgulamaktadır. Taşra, ahlaki değerlerin sıkı korunduğu, insani ilişkilerin kuvvetli olduğu mekândan, Mikail'in söylemiyle bu değerlerin kentte olduğu gibi örselendiği, bireylerin giderek yalnızlaştığı bir mekâna evrilmiştir. Ayrıca iki arkadaşın gittikleri yayla evi, toplumsal ve bireysel konuların sorgulandığı bir mekân olarak konumlanmıştır.

Yusuf'un yayla dönüşü durumu ağırlaştırmıştır. Karga sesi filmde daha baskın bir şekilde duyulmaya başlamıştır. Ertesi gün Yusuf, annesinden köyden birinin öldüğünü öğrenir ve cenazesine katılır. Burada kadınların ağlayıp, ağıt yakmalarını izleyen Yusuf, bir bakıma da kendi cenazesini izlemektedir. Cenazeden sonra Yusuf, otele Elka'nın yanına gider. Karakter bir şekilde Elka ile hayata tutunmaya çalışmaktadır. İki ötekiyi bir araya getiren otel odası onları daha fazla birbirine yaklaştırmaktadır. Yusuf ile Elka burada sevişir ve seviştikten sonra yatakta cenin pozisyonunda uyuma görüntüleri verilir. Acı çeken ve birbirlerini iyileştirmeye çalışan bu iki aşığın uyuma sahnesi onların savunmasızlığını göstermektedir.

Yusuf, durumunun ağırlaştığı bir günde annesinin, komşularına onu evlendirmek istediğini söylediğini duymaktadır. Bu sahnede saatin sesleri Yusuf'un odasını kaplamakta, annesi onu evlendirmek istese de karakterin ölümünün yaklaştığı mesajı verilmektedir. Yusuf ise Elka'ya âşıktır fakat kendisi için kaçınılmaz sonun da farkındadır. Bu gerçekliğin altında ezilen Yusuf, Mikail'in arabasını alarak hızla sürmeye başlamaktadır. Kafasında hem askerinin anonsu hem annesinin sözleri hem Elka'nın sözleri birbirine karışmaktadır. Yusuf daha fazla dayanamayarak arabayı durdurur ve doğaya karşı haykırır. Bu bir anlamda onun kaybettiği 10 yılının, tüm yaşadıklarına rağmen bir kadını sevmenin ve onu kaybedecek olmanın çılgınlığıdır. Etrafını saran dağların yanında Yusuf küçücük görünmektedir. Karakterin doğaya karşı kadrajda küçücük görünmesi onun çaresizliğini göstermektedir.

Yusuf, Elka ile tanışmadan önce ölümü kabul etmiş bir karakterdir. Elka ile tanışıp ona âşık olması karakterin hayatta kalma isteğini de arttırmaktadır. Filmin sonlarına doğru iskelede Yusuf'un yanına gelen Elka'nın ona, "*Keşke her şeyi geride bırakıp uzun bir yolculuğa çıkabilseydik seninle*" demesiyle Yusuf, arkadaşı Mikail'in yanına giderek pasaport konusunda yardım istemekte ve Elka için tekrar hayata tutunarak mücadele etmektedir. Fakat Elka vizesinin süresi bittiği için ülkesine dönmek zorunda kalmıştır. Yusuf pasaportu almış olmasına rağmen Elka'nın gittiğini öğrenir. Karakter çaresizce evine döner ve bu sahneden sonra sonbaharın bittiği, karların dağları kapladığı görüntüler verilir. Mevsim artık kıştır ve Yusuf'un yolculuğu bitmek üzeredir. Son sahnede Yusuf, tulumu tamir etmiş ve çalmaktadır. Oğlunun tulumu çalmasını dinleyen annesi ayağa kalkarak pencerenin parmaklıklarından dışarı bakmakta ve dışarıda Yusuf'un tabutu taşınmaktadır. Böylelikle Yusuf'un hapsolmuşluğu cezaevinde başlayarak taşrada ölümü ile birlikte son bulmuştur. Yusuf'un ölümü bir kuşağın ölümünü de

simgelemektedir. Ekranda, “Her daim düşleri peşinde koşan sabırsızlık zamanının güzel çocuklarına...” yazısı görünür ve ekran kararır. Yönetmen bu yazı ile kendi politik tavrını da ortaya koymaktadır.

5. Işıltılı Caddelerden Hiçliçe: Ahlat Ağacı

Nuri Bilge Ceylan’ın yönettiği 2018 yapımı *Ahlat Ağacı* filmi, üniversiteden yeni mezun olmuş ve memleketine dönmüş Sinan’ın yazdığı kitabı bastırma çabasını ve taşra ile yaşadığı çatışmayı anlatmaktadır. Filmde, Sinan’ın hikâyesinin yanında taşradaki aile yapısı ve din olgusu da ele alınmakta ve yönetmen toplumsal göndermelerle birlikte bir taşra anlatısı sunmaktadır.

Ahlat Ağacı, filmin ana karakterlerinden olan Sinan’ın üniversiteden mezun olduktan sonra memleketi Çan’a dönmesiyle başlamaktadır. Otobüsten inip memleketine ayak bastığı anda kuyumcu, Sinan’ı tanımakta ve onunla ilgili sorular sormaktadır. Taşranın küçük yapısından kaynaklı, burada daha önce görülen bir yüz unutulmamakta ve kuyumcu da Sinan’ı görür görmez tanımaktadır. Kuyumcu Sinan’la ilgili sorular sorduktan sonra, babasının (İdris) borcunu hatırlatmaktadır. Filmin ilerleyen sahnelerinde de Sinan, öğretmen olan babasının birçok tanıdığı borcu olduğunu öğrenmekte ve babasının yaşattığı sıkıntılar sebebiyle borçlular karşısında üzerinde psikolojik bir baskı hissetmektedir.

Sinan eve geldiğinde, annesi ve kız kardeşi tarafından aileyi ekonomik sıkıntılara sokmasından dolayı babasına saygı duyulmadığını ve onun ciddiye alınmadığını görmektedir. Yaşanılan ekonomik sıkıntıların sorumlusu baba olduğu için evde, baba-anne ve baba-kız çocuk arasında mesafeli ilişkiler söz konusudur. İşten eve gelen baba, oğlunu odasında kitaplarını yerleştirirken görmektedir. Sinan’ın annesi, o üniversitedeyken odasındaki kitapları kaldırmıştır. Babası oğluna, annesinin, gereksiz şeyleri sevmediğinden dolayı kitapları kaldırdığını söylediğinde kadın; “*Sen seviyon da noldu sanki*” diye karşılık vermektedir. İdris devlette memur olmasına rağmen kumar oynayıp birçok kişiye borç yapması ve ailesini sıkıntıya sokması sebebiyle karısı tarafından tepki görmekte ve kendisine saygı duyulmamaktadır. Aynı şekilde kızından bir şey istediğinde kızı ona “*Sen alsana*” diye karşılık vermektedir. Babası, Sinan’a yarın köye gitmeleri gerektiğini, arabaya benzin doldurmasını söylemektedir. Ancak parayı baba değil anne vermektedir. Köye gittiklerinde çocuk, babasının köydeki insanlara da borcu olduğunu öğrenmektedir. Dedesi de babasını sürekli azarlamakta, köyde evlerinin önündeki kuyudan su çıkacağına inanmasından dolayı onu ciddiye almamaktadır. İdris’in etrafındaki herkesin onu ciddiye almaması ve saygı duymaması da geleneksel toplumun belirlediği cinsiyet rollerine ters düşmektedir. Ayşe Seda Keleş, taşra aile yapısında erkeğin gücünü belirleyen şeyin ekonomik sermaye olduğunu ve bunun evdeki iktidarını pekiştirdiğini söylemektedir (2018: 101). Ancak İdris’in kumar oynayıp etrafa borçlu olması, evin ekonomisini sağlayamaması, sonraki sahnelerde de görülen oğlundan para istemesi ve karısı oğlunun sınava gitmesi için para istediğinde adamın tüm maaşını ve kartlarını ona verdiğini söylemesi patriarkal düzendeki konumunu ve saygınlığını zedelemektedir.

Edebiyatla ilgili olan Sinan, köyden ilçeye döndüğünde ‘Ahlat Ağacı’ adlı romanını çıkarmak için belediye başkanının yanına, sponsor olacağını umut ederek gitmektedir. Belediye başkanı, Sinan’ın kitabının Ahlat bölgesini tanıtıcı bir eser olduğunu sanmaktadır. Fakat Sinan kitabın bireysel bir çalışma olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır: “*Belgesel, turistik, bölgeyi tanıtıcı yazılar gibi de anlaşılmasın yalnız. Tabi ki ilhamını bu topraklardan alan ama belli bir edebi kaygıyla dramatize edilmiş, kişisel metinler bunlar. Hiçbir inancın, ideolojinin, otoritenin etkisinde kalınmadan yazılmış, samimi itiraflar bir yerde.*” Ancak belediye başkanı, belediyenin bütçesinden bireysel çalışmalara para ayrıldığını söylemekte, Sinan’ı edebiyatla ilgilenen ve çok fazla kitap okuyan kumcu İlhami’ye yönlendirmektedir. Başkanın yönlendirdiği kişinin yanına giden Sinan, adamı yerinde bulamayınca eve gitmek için yola çıkmaktadır ve eve dönüş yolunda liseden arkadaşı Hatice ile karşılaşmaktadır. Karakterin Hatice olan konuşması toplumsal cinsiyet kalıplarını ikinci defa yıkmaktadır. Aynı zamanda Sinan’ın konuşmalarında aydın ve okumuş kesimin taşraya bakış açısı da ortaya konmaktadır. Kızla olan konuşmasında:

Sinan: *Ne bileyim. Sevmiyom buraları. Dar kafalı, hoşgörüsüz, bezelye taneleri gibi birbirine benzeyen bir sürü insan. Burada ömür çürütmeye niyetim yok.*

Hatice: *İyi sen kaç kurtar kendini o zaman. Biz bir çaresine bakarız... Biz ömür mü çürütüyoruz yani burada.*

Sinan: *Ne alakası var onun için mi söyledim. Erkek için daha zor iş güç falan.*

Hatice: *Kadınlar nasıl olsa evlenir oturur evinde diyorsun. Sorun yok yani.*

Sinan: *Onu mu dedim şimdi ya. Sende iyice feministe bağladın.*

İki karakterin bu konuşmasında, Sinan'ın önceki sahnelerde belediye başkanına romanı için bu topraklardan ilham aldığı söylemi kızla olan konuşmasında olumsuz bir hal almaktadır. Çünkü karakter yaşadığı toprakları dar kafalı ve hoşgörüsüz olarak tanımlayarak bir anlamda taşraya karşı memnuniyetsiz tavrını göstermektedir. Aslında karakterin taşraya olan tavrı kentin de tavrıdır. Sinan da kentin taşraya olan bakış açısında olduğu gibi mekânı dışlamaktadır. Sonraki sahnelerde telefonda arkadaşıyla konuşmasında *"Diktatör olsam buraya atom bombası atardım sevabına"* söylemi de karakterin taşraya olan olumsuz bakışını desteklemektedir. Taşra onun için bir an önce gitmesi, uzaklaşması gereken bir yerdir. Ayrıca Hatice ona söylemlerinden dolayı tepki gösterdiğinde Sinan'ın *"iyice feministe bağladın"* demesi ne kadar okul bitirmiş ve kentte yaşamış olsa da kadına olan bakış açısının hiçbir şekilde değişmediğini göstermektedir. Hatice'nin söylemleri ise taşrada kadına biçilen rollere ters düşmektedir. O bir nevi kendisine biçilen rollere, *"Kadınlar nasıl olsa evlenir, oturur evinde"* diyerek isyan etmektedir. Aslında Hatice de Sinan gibi yaşadığı mekândan memnun değildir. O ışıltılı, kalabalık caddelerin olduğu yerlere gitmek, güzel yemeklerden tatmak istemektedir. Ama içinde yaşadığı mekândan ne kadar memnun olmasa da Sinan'la Ahlat ağacının altında yaptığı konuşmada ona evleneceğini söylemekte, bir anlamda evliliği bir kaçış olarak görmektedir. Ancak bir yandan da kız istemediği bir kişi ile evleneceği için üzgündür. Hatice'nin üzgün ve umutsuz tavrı ile de mekânın onu hapsettiği mesajı verilmektedir.

Görsel 2: Ahlat Ağacı/ Taşraya karşı olumsuz bakış

Taşraya karşı belirgin olan söylemler, Sinan'ın KPSS sınavına girdikten sonra gittiği kitapevinde, tanınmış bir yazar olan Süleyman Bey'in yanına gidip sohbet etmelerinde de görülmektedir. Süleyman Bey ve Sinan'ın sohbetleri her ne kadar edebiyatla ilgili olsa da iki karakterin tespitlerinde toplumsal meselelere olan bakış açıları da verilmektedir. Sinan, Süleyman Bey ile *Taşra ve Edebiyat Sempozyumu'*nda karşılaşmıştır. Bundan dolayı Sinan bu sempozyumda konuşmacıların taşra yorumları hakkında Süleyman Bey'in fikrini almak istemektedir. Süleyman Bey, taşraya yoruma açık bir konu olduğu için tek bir bakış açısıyla bakmanın yanlış olduğunu, peşin hüküm verilmemesi gerektiğini söyleyerek taşra edebiyatını savunurken, Sinan taşrayı eleştirmekte ve mekânı olumsuzlayarak, Süleyman Bey'in düşüncesine karşıt bir tavır takınmaktadır. Süleyman Bey'in her söylemi karşısında karşıt bir söylem takınan Sinan bir şekilde yazarı tahrik etmeye çalışmaktadır. Çünkü Süleyman Bey, Sinan'ın yazar olma hayallerini gerçekleştirmiş biridir ve Sinan, yazar karşısında kendisini eksik hissetmektedir. Taşra üzerinden başlayan bu fikir çatışması, kentli olan ve taşralı olanın da çatışmasını göstermektedir. Fakat farklılık kentli kimliğine sahip Süleyman Bey'in taşrayı olumlarken, Sinan'ın bir taşralı olarak mekânı olumsuzlaması ile gerçekleşmektedir. Karakter taşraya karşı mesafeli yaklaşmasına rağmen ondan da kopmamaktadır. Belki de taşradan kopamama durumu mekâna karşı da eleştirel bir tavır almasının sebebi olabilmektedir. Ancak Sinan'ın eleştirel, alaycı ve ukala tavrı en sonunda yazarın tepkisine yol açmakta ve onu toy olarak nitelendirerek tek gerçekliğin kendi gerçeği olmadığı konusunda karakteri bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

Sinan'ın alaycı ve küçümseyici tavrı, kitabının basımına sponsor olması için gittiği İlhami Bey ile konuşmasında da görülmektedir. Sinan'ın kitabını beğenen İlhami Bey, Çanakkale'deki şehitliğin ve bu tarz milli duyguları pekiştiren mekânların öneminden bahsetmektedir. Ancak Sinan sadece kitabında bundan bahsetmediğini, sıradan insanın sorunlarını ve yaşam kültürünü de yansıttığını belirtmektedir. Sinan kitabında her ne kadar yaşadığı yerin sorunları ve kültürünü yansıttığını söylese de bu söylem eleştirel bir bakış açısına sahiptir. Sinan'ın İlhami Bey'in fikirlerini dinlerken takındığı alaycı

tavır farklı fikirlere açık olmadığını, kendi gerçekliğini yaşadığını göstermektedir. Filmde İlhami Bey'in "Eğitim güzel tabi de burası Türkiye. Bu ülkede hayatta kalmak istiyorsan değişime ayak uyduracaksın" söylemi dönemin eğitim sistemi hakkında politik bir göndermedir. Eğitimin idealleri gerçekleştirmek için yeterli olmadığı, hayatta kalabilmek için sistemin dayattığı koşullara uyulması gerektiği İlhami Bey'in söylemleri üzerinden verilmek istenen mesajdır. Sinan ile olan konuşmasında, adamın ettiği yardımların kendi çıkarı doğrultusunda gerçekleştiği görülmektedir. Karakterin bu söylemleri toplumsal çürümenin bir göstergesidir. Sonuç olarak İlhami Bey'le yaşadığı fikir ayrılığı sebebiyle Sinan buradan da eli boş dönmektedir.

Kitabını bastırma konusunda başarısızlığa uğrayan karakterin çaresizliği ve yaşadığı mekânda kısırılmış hali onu bunalıma sürüklemektedir. Sinan'ın ruh halinin kötü olmasının bir sebebi de bir anlamda taşrada zamanın yavaş akıyor olmasıdır. Abdullah Ataşçı da "Taşrada her şey ağır bir zamanın kollarında ilerler" (2015: 55) diyerek taşradaki zamanın insanları kısıtladığına ve boğucu bir akışa mahkûm ettiğine dikkat çekmektedir.

Zaman gibi taşrada bir diğer önemli olgu da dindir. Yönetmen üçüncü kırılmayı da din üzerinden yapmaktadır. Sinan köyüne gittiği bir günde ninesinden, köyün imamının onlara altın borcu olduğunu öğrenmektedir. Borcunu ödemeyen imamın bir de üstüne düğüne gittiğini duyan Sinan öfkelenmekte, daha sonra köyde dolaşmaya çıktığında imamın ağaçtan meyve çaldığını görmekte ve akabinde ona dolaylı yoldan borcunu hatırlatmaktadır. Sinan'ın üstü kapalı bir şekilde imama borcunu hatırlatmasına rağmen adam üstüne alınmamaktadır. Devamında dinde reformlar üzerine bir sohbet açılır ve İmam Veysel, Müslümanlığın üstün bir ahlak timsali olduğunu, kayıtsız şartsız teslim olunması gerektiğini savunur. İmamın kendi yaptıklarına bakmadan toplumsal konumunu pekiştirici söylemleri, kendi statüsünü korumaya çalıştığını göstermektedir. Filmde imam karakterinin meyve çalması ve Sinan'ın dedesine borç yapması mekânın muhafazakâr yapısına karşıt bir söylem oluşturmaktadır. Ayrıca İmam Veysel'in İdris ile ilgili dokundurmaları Sinan'ı rahatsız etmekte ve imam karşısında onun, babasını savunduğu görülmektedir. Babasının yaptıklarının bir başkaldırı olduğunu söyleyen Sinan'ın filmin başından beri ilk defa babasını anlamaya çalıştığı görülmektedir. İdris de Sinan gibi ona dayatılan kurallara uymayan ve yaşadığı yerden uzaklaşmak isteyen bir karakterdir. Fakat İdris'in kaçma isteği merkeze değil taşraya yöneliktir. Orada kendini doğaya teslim etmek istemekte ve kafasında kurduğu ideal yaşamı (kuyudan su çıkarmaya çalışarak etrafı yeşillendirme ve üretime geçme isteği) gerçekleştirme peşindedir. Bu hayali gerçekleştirene kadar da sıkışık kaldığı mekânda İdris, kaçışı at yarışı oynamada bulmaktadır. Sinan da babası gibi yaşadığı mekândan kaçmak istemekte ve o da yazdığı romanla bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Filmin sonuna doğru Sinan, babasının köydeki köpeğini satarak ve borç alarak gerekli parayı temin etmiş ve kitabını bastırmıştır. Fakat kitabı istediği başarıya ulaşamamıştır. Film boyunca bir arayış içerisinde olan Sinan, kitabını bastırma çabası ile bir anlamda anlaşılmayı beklemiştir. Ancak askerden geldikten sonra kitabının bodrumda çürümüş olduğunu görmüş, annesinin ve kardeşinin bile kitabını okumadığını öğrenmiştir. Bir tek devamlı çatışma halinde olan babası onu anlamış ve onun için çok önemli olan kitabını okumuştur. Sinan, emekli olduktan sonra köye yerleşen babasının yanına gittiğinde de cüzdanında kitabı ile ilgili bir gazete haberini sakladığını görmüştür. Filmin başından beri babasını yargılayan Sinan, kendisini anlayanın babası olduğu gerçeği ile yüzleştiğinde duygulanmış ve vicdan azabı çekmiştir. Son sahnede Sinan'ın babasıyla olan konuşmaları ise onunla özdeşleştiğini ve babasının çok önem verdiği kuyudan su çıkarma çabasına ortak olarak bir nevi onun gibi taşraya hapsolmuşlüğü kabullendiğini göstermektedir. Sinan'ın babasına, "Seni de kendimi de bu ahlat ağacına benzettiğim oluyor bazen. Böyle uyumsuz, yalnız, şekilsiz" demesi filmin ismine de bir göndermedir. Kitap gibi filmin ismi olan Ahlat Ağacı⁵ sembolik anlamda toplumsal sistemin bir metaforu olmaktadır. Bu metafor üzerinden arada-derede kalmışlık sembolize edilmekte ve bir anlamda bir ülkenin neden gelişemediği ve neden Ahlat ağacı gibi yalnız kaldığı Sinan'ın hikayesinde sunulmaktadır.

Sonuç

Taşra hem kültürel ve ideolojik hem de zaman algısı ve yaşam şekli olarak belli bir zihniyeti oluşturmaktadır, buna paralel olarak da şekillenmektedir. Zihniyeti belirleyen, toplum ve mekândaki ortak paylaşımlardır. Davranış biçimi ve inançlar toplumun devamını sağlamaktadır. Ayrıca zihniyeti belirleyen bir diğer unsur ise zamanın ruhudur. Bir çağa ait yaşam

⁵ Ahlat ağacı, Anadolu'nun çoğu yerinde rastlanan ağaç türlerindedir. Yaban armudu ya da çakal armudu olarak da bilinmektedir. Genel olarak açıklıkta ve yalnız bulunur. Ne tam orman ağacı ne de tam armut ağacıdır. Bu açıdan arada-derede kalmışlığı simgelemektedir (Geçgin, 2018: 102-103).

biçimleri, toplumsal ve ekonomik kategoriler, ahlak zihniyeti belirleyen faktörlerdir. Zaman ve mekân üzerine olan bu çıkarımlar kavramın politik yönüne işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında 2000 sonrası politik gelişmelerin taşrayı nasıl şekillendirdiği ve dönüşüme uğrattığı, seçilen filmlerde bu mekânın nasıl ele alındığı ve politik temaların ne şekilde yer aldığı incelenmiştir. Bu kapsamda incelenen *Sonbahar* ve *Ahlat Ağacı*'nda taşra, zamansal ve mekânsal olarak boğucu, baskıcı, körelmiş ve memnun olunmayan bir yer konumundadır. Ayrıca 2000 sonrası Türkiye'de siyasal ve toplumsal hayattaki değişimlerin incelenen iki filmin anlatı yapısını etkilediği hatta bu değişimlerin anlatı yapısını belirlediği tespit edilmiştir. Bu dönemde egemen sisteme ters düşen düşünceleri dolayısıyla birçok insanın cezalandırılması ve toplumdan dışlanması (*Sonbahar*), eğitim adına alınan yanlış kararlar ve birçok mezun öğrencinin ideallerini gerçekleştirememesinden dolayı yaşadığı hayal kırıklığı ve bunalımlar (*Ahlat Ağacı*) gibi olayların, seçilen filmlerin anlatısında yer aldığı görülmektedir.

Filmler, 2000 sonrası dönemde, bir önceki dönemin de problemlerinin etkisiyle, yaşanan gelişmeleri taşra perspektifinden ele alarak değerlendirilmektedir. *Sonbahar* filminde mevcut sisteme ters olan siyasal düşüncesinden dolayı yıllarca cezaevinde kalan ve burada Hayata Dönüş Operasyonu'nu yaşayan, işkence gören Yusuf'un, ciğerlerinin iflas edip tahliye olduktan sonra taşraya dönüşü ve burada ölümünü beklerken yaşadıkları anlatılmaktadır. Yusuf taşraya döndüğünde buranın da cezaevinden farksız olduğunu görmektedir. Burada yaşayan insanlar taşranın boğucu, dar yapısından kaynaklı olarak hapis hayatı yaşamaktadır. Taşradaki toplumsal cinsiyet kalıplarının da yer aldığı filmde insanlar, mekânın içerisine hapsolmakta ve kendilerine dayatılan kalıplar içerisinde yaşamaktadır. *Ahlat Ağacı* filminde ise Sinan özelinde taşraya sıkışmış ve ideallerini gerçekleştirememiş insanların hüznü hikayesi anlatılmaktadır. Bunun yanında Türkiye'deki eğitim sistemi ve politikaları da eleştirilmektedir. Sinan, üniversiteden mezun olduktan sonra taşraya, memleketine dönmekte ve babasının borçlarından dolayı alacaklılardan film boyunca simgesel şiddet görmektedir. Bir yandan da mezun olduktan sonra iş bulamamasının sancılarını yaşamakta, yazdığı kitabı bastırmaya çalışarak memnun olmadığı taşradan bir an önce uzaklaşmaya çabalamaktadır. Bu iki filmde de taşra memnuniyetsizliğin, çaresizliğin, sıkışmışlığın mekânı olarak filmin anlatısında yer almaktadır. Dolayısıyla taşra artık 1990 öncesi dönemde gösterilen birlik beraberliğin, mutluluğun, saflığın mekânı olmaktan öte 1990 sonrası ve özellikle 2000 sonrası dönemde yalnızlığın, çaresizliğin, müphemliğin, memnuniyetsizliğin mekânı olarak Türk sinemasında yer almaktadır. Bu mekânda artık saf ve nostaljik duyguların yerini körelmiş duygular almış, bunalımın ve dışlanmışlığın mekânı olarak filmlerde işlenmiştir. Seçilen iki filmdeki politik söylemlere baktığımızda ise 1990 sonrası dönemin bireyci tutumunun izleri görülmektedir. *Sonbahar* ve *Ahlat Ağacı* içerisinde politik söylemler barındırmasına rağmen merkezine toplumu değil bireyi alarak mevcut sisteme bir eleştiri sunmamakta daha çok politik temalar birey odaklı kalmaktadır.

Kaynakça

- Agamben, G. (2001). Kutsal İnsan. Çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Alkan, A. T. (2016). "Memleketin Taşra Hali." Taşraya Bakmak. Tanıl Bora (ed.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 67-76.
- Alver, K. (2013). "Taşra Halleri." Sosyoloji Divanı Sayı: 1: 11-23.
- Argın, Ş. (2016). "Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün Müdür?" Taşraya Bakmak. Tanıl Bora (ed.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 271-296.
- Ataşçı, A. (2015). "Edebiyatta Taşranın Ruhu." Edebiyatın Taşra Manifestosu. Mesut Varlık (ed.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 55-64.
- Aydoğan, D. (2012). 1990 Sonrası Türk Sineması'nda Taşra, Taşralı ve Taşracılık Olgusu. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bauman, Z. (1997). Modernite ve Holocaust. Çev., Suha Sertabiboğlu. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bilen, O. (2001). Çağdaş Yorumbilim Kuramları. Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası. Ankara: Aşina Kitaplar.

- Bora, T. (2016). "Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye." Taşraya Bakmak. Tanıl Bora (ed.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 37-66.
- Boztepe, V. (2007). 1960 ve 1980 Askeri Darbelerinin Türk Siyasal Sinemasına Etkileri. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, D. (2007). Türk Edebiyatı'nda Taşra. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çakmak, D. (2008). 2000'li Yıllarda Türk Sinemasında Etnik Kimlik Söylemi: Kürt Kimliğinin Temsilleri. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelenk, S. (2008). Sonbahar'a Ağıt. <https://m.bianet.org/biamag/kultur/111601-sonbahar-a-agit> Erişim tarihi: 11.05.2019.
- Çelikaslan, Ö. (2008). Türk Sinemasında Taşra ve Çocuğun Temsili: Kasaba (1997), Masumiyet (1997) ve Beş Vakit (2005). (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiftçi, M. (2010). 1990'lar Sonrası Türk Siyasal Sineması. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çur, A. (2016). "Kadınlar: Taşranın Yurtsuzları." Taşraya Bakmak. Tanıl Bora (ed.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 115-136.
- Demir, S. T. (2017). "Modern Kültürde Kentten Kaçmanın ve Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi." İnsan&İnsan 4 (13): 242-252.
- Elmacı, T. (2011). "Taşrada Gündelik Hayatın İdeolojisinin Vavien ve Süt Filmleri Perspektifinden Okunması." Selçuk İletişim 7 (1): 161-173.
- Erkonan, Ş. (2014). "Aile Fotoğrafları: Aile Belleğinin Kurgulanmasında Fotoğrafın Rolünü Etnografik Yöntemle İncelemek." Moment Dergi 1 (2): 122-147.
- Erol, M. (2010). Taşraya Bakmak. Hece Sayı 160: 5-10.
- Gévaudan, F. (1973). "Siyasal Sinema Seyircisiyle Karşı Karşıya." Çev., Engin Özden. Gerçek Sinema Sayı 2: 21-27.
- Güçhan, G. (1992). Toplumsal Değişme ve Türk Sineması. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Gürbilek, N. (1995). Yer Değiştiren Gölge. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürbilek, N. (2012). Kötü Çocuk Türk. İstanbul: Metis Yayınları.
- Halbwachs, M. (2016). Hafızanın Toplumsal Çerçevesi. Çev., Büşra Uçar. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- İnce, G. (2009). Örnek Çözümlerle Türkiye ve İtalya'da Politik Sinema. (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kavuş, S. (2013). "Demokrasi ve Taşra." Ankara Barosu Dergisi 2013/1: 287-318.
- Keleş, A. S. (2018). 2000 Yılı Sonrası Bağımsız Türk Sineması'nda İktidar İlişkileri. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köksal, Ö. (2016). "Sessizliğin İki Yüzü: Anneannem ve Bulutları Beklerken." Gözdeki Kıymık. Hüseyin Köse ve Özgür İpek (ed.) içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 96-111.
- Odabaş, B. (2013). Siyasal Sinema Anlayışı. <http://kanalkultur.blogspot.com/2013/10/battal-odabas-siyasal-sinema-anlays.html> Erişim tarihi: 11.03.2019.
- Özer, Y. (2013). Sinemasal Anlamın Oluşumunda Mekânın Etkisi ve 2000 Sonrası Türk Sinemasında Mekân Kullanımı. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özgül, G. E. ve Tahan, K. (2014). "Bir Ceset Arayışı Olarak Hatırlamanın Eleştirisi: Bir Zamanlar Anadolu'da Zaman, Mekân ve Gerçeklik." Global Media Journal 4 (8): 241-259.

Sönmez, S. (2015). Filmlerle Hatırlamak. İstanbul: Metis Yayınları.

Suner, A. (2006). Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek. İstanbul: Metis Yayınları.

Tahaoğlu, Ç. (2010). Yönetmenler ve Yapımcılardan Yeni Sinema Hareketi. <https://m.bianet.org/bianet/kultur/121036-yonetmenler-ve-yapimcılardan-yeni-sinemahareketi> Erişim tarihi: 11.04.2019.

Wayne, M. (2011). Politik Film: Üçüncü Sinema'nın Diyalektiği. Çev., Ertan Yılmaz. İstanbul: Yordam Kitap.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, E. (2016). "Aile ve Evlilik Türler." Aile Sosyolojisi. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım (ed.) içinde. İstanbul: Açılım Kitap. 65-80.

Yılmaz, E. (1997). 1968 ve Sinema. Ankara: Kitle Yayıncılık.

Yüksel, A. (2008). "Taşra, Gelenek ve Toplumsal Cinsiyet: Dar Alanda Kısa Paslaşmalar." Selçuk İletişim 5 (2): 128-135.

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2021. 6(2): 97-108.

Kutsal Devlet: 31 Mart 2019 Yerel Seçiminde Beka Tartışmalarının Köşe Yazılarında Söylemsel İnşası

Aslıgül ALTINER¹

Hasan TURGUT²

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Özet

Bu çalışma, 31 Mart 2019 yerel seçimi döneminde Türkiye’de kamuoyuna egemen olan Beka tartışmalarının söylemsel kurulumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak söylem kavramı ve söylemin toplumsalın kurulumu ile olan bağlantısı irdelenmiş, takip eden başlıkta ise ele alınan konunun bağlamsallaştırılması için “kutsal devlet” anlayışının 2000’li yıllar sonrasında AK Parti iktidarı dönemlerinde nasıl inşa edildiği incelenmiştir. Araştırmada seçim sürecinde Sabah ve Sözcü gazetelerindeki köşe yazılarında beka meselesinin nasıl ele alındığı söylemsel olarak analiz edilmiştir. Türkiye’de devlet algısının ve devlete atfedilen kutsallığın anlaşılması Osmanlı döneminden miras travmatik sosyo-politik ruh haline ve ontolojik güvenlik kaygılarına ait süreçleri kavramayı gerektirdiğinden ilgili metinlerin analizinde Ruth Wodak’ın söylem-tarihsel yaklaşımı benimsenmiştir. Köşe yazıları incelendiğinde Türkiye’de 31 Mart seçim sürecinde beka söyleminin, ekonomi, rejim ve güvenlik sorunu çerçevesinde işlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de Devlet, beka, 31 Mart Yerel Seçimleri, Söylem analizi.

The Sacred State: The Discursive Construction of Permanence Discussions in Columns in the March 31, 2019, Local Election

Abstract

This study aims to examine the discursive setup of Beka debates that dominated the public opinion in Turkey during the March 31, 2019, local elections. In this context, firstly, the concept of discourse and its connection with the establishment of the social were examined. In the following title, how the idea of the "sacred state" was constructed during the AK Party rule after the 2000s was discussed to contextualise the subject. In the research how the Beka was handled in the columns in Sabah and Sözcü newspapers during the election process was analysed discursively. Understanding the perception of the state and the sanctity attributed to the state in Turkey requires understanding the processes of the traumatic socio-political mood and ontological security concerns inherited from the Ottoman period; Ruth Wodak’s discourse-historical approach has been adopted in the analysis of the relevant texts. When

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, E- asligulaltiner@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4154-1367

² Dr. Öğr. Üyesi, E- hasan.turgut@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9951-8894

the columns are examined, it is seen that the Beka discourse in the March 31 election process in Turkey was processed within the framework of the economy, regime and security problem.

Keywords: State in Turkey, beka, March 31st Local Elections, Discourse analysis

© 2021 OMU

1. Giriş

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de devlet merkezli bir toplumsal imgelem yaratılmıştır. Bu yaratılan imgelem neticesinde devletin varlığını ve bekasını öncelikli kılan ideolojik sentezler ortaya çıkmış, kurulan cumhuriyet dahi milletin elde ettiği bir kazanç olarak değil devletin millete vermiş olduğu söz hakkı olarak tanımlanmıştır (Kurtoğlu, 2009: 617-618). Kuruluşun ilk yıllarından itibaren hedeflenen homojen ulus devlet inşasını gerçekleştirmek için paranteze alınan farklılıklar devlet ve toplumsal gruplar arasındaki çatışmaların zeminini oluşturmuş, cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kemalist modernleşme hareketleri, söz konusu çatışmaları devletin gücünü ve müesses nizamı tesis etmeye yönelik toplum mühendisliği projeleri ile ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Kemalist modernleşmenin getirdiği çatışma, çok partili sürecin başlamasıyla birlikte kamusal alandan dışlanan farklılıkların ve kimliklerin yeniden varlık göstermesi neticesinde yeni bir ideolojik iklim meydana getirmiştir. Bu ideolojik iklim içerisinde, geçmişe dönük bir özlem ve arzuyu ifade eden ve bu bağlamda tarihi yeniden yazmaya girişen Türk-İslam düşüncesi, kapitalist üretim ile sentezlenerek siyasal söylem alanını tahakküm altına almıştır (Açıkel, 1996). Osmanlı Devleti’nden miras beka kaygısı, Cumhuriyet ile birlikte ulusu kuracak farklılıklara yönelik ‘kimin toplum içerisinde yer alması gerektiği, kimin dışlanması gerektiği’ kriterlerini belirlemiş ve devletin güvenliğine ilişkin tehdit tanımlamaları ve öncelikler, beka kaygısı ekseninde şekillenmiştir. Devlet tarafından korunması gereken Cumhuriyet, toplumu oluşturan makbul bireyler/vatandaşlar kolektiflerine indirgenmiş ve bu kolektiviteler devlete karşı olan görev ve sorumluluklar zincirleri ile tanımlanmışlardır (Adisonmez ve Onursal, 2020: 292). Bu görev ve sorumluluklar, Balkan Savaşları’ndan itibaren süre gelen travmatik sosyal psikopatolojik ortam içerisinde devletin, toplum karşısındaki üstünlüğünü ve kutsallığını pekiştirmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla devletin bekası dışarıdan gelebilecek bir “Öteki” düşmana karşı korunması gerektiği gibi içeriden gelebilecek bir “Biz”den olan düşmana karşı da korunması gereken kutsallık olarak somutlaşmıştır. Bu somutluk, gerçekleştirilen askeri darbeler tarihine göz gezdirildiğinde daha anlaşılır hale gelmektedir. 1960 yılında yönetimin Atatürk devrimlerinden uzaklaştığı gerekçesi ile gerçekleştirilen ilk askeri darbe siyasal iktidarların ve “milli iradenin” sürekli olarak asker tarafından denetlendiği nev-i şahsına münhasır bir demokrasi geleneği oluşturmuş (İnsel, 2009: 27), darbeler ve darbe girişimleri normalleştirilerek ‘olması gereken oldu’ görüşünün kabul edilmesini sağlamıştır (Zürcher, 2000: 405-410). Bu çerçevede askerin yönetime her müdahalesi “devletin bekası” söylemi ile meşrulaştırılmıştır.

“Beka” ve “Kutsal Devlet” algılarının anlaşılabilmesi adına üzerinde durulması gereken bir başka konu ise Cumhuriyet’in öznesi olan Türk kimliğinin nasıl kurgulandığıdır. Fusun Üstel (2008), Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkan gerçekliğin tebaadan yurttaşlığa geçiş sürecini hızlandırdığını ileri sürer. Balkan Savaşları ve sonrasında hızlanan Osmanlı Devleti’nin dağılma süreci Cumhuriyet’e yukarıda ifade edildiği gibi travmatik sosyo-politik bir ruh halini miras bırakmıştır. Bu ruh hali, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk kimliğinin tarih öncesine konumlandırılmasına yönelik Türk Tarih Tezi gibi girişimlerde de varlığını sürdürmüştür. Büşra Ersanlı’nın (2018) romantizm, pozitivizm ve historicizmden etkilendiğini ileri sürdüğü Türk Tarih Tezi, söz konusu travmatik ruh halinin “kendi kaderini tayin hakkı”na dayalı olarak Batı karşısında kutsal bir mazlumiyeti ve yarı-postkolonyal arzuyu görünür kılar. Buna göre bir yandan Batı’nın eziyetini çekmiş, entrikalarına kurban gitmiş bir Türklük anlatısı varlığını korurken diğer yandan tarih öncesine Orta Asya’ya konumlandırılan, destanlarla beslenen bir diğer Türklük anlatısı, bu mazlumiyetin güçsüzlüğe ve mağlubiyete dönüşmesini önlemektedir. Türk kimliğine yönelik bu kurgu, bir yandan Osmanlı geçmişini paranteze almaya dayalı kolektif bellek inşasını hedeflese de Ersanlı’nın ifade ettiği gibi ataerkil devlet pratiğinin Cumhuriyet’e aktarılmasını sağlamıştır. Devlet, kimliğe gücünü veren ve toplumu homojen bir ulusa dönüştürecek yegâne aktördür. Bu bağlamda Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde devletin bekası, homojen Türk kimliği kurgusundan ayrı düşünülemez. Dolayısıyla Türk kimlik kurgusunun Batılılaşma sürecinden miras zamansal ve mekânsal sıkışmışlık hali, farklı ideolojik sentezlerin ve söylemlerin benlik kurgularının ortak noktası olarak değerlendirilebilir (Çapan & Zarakol, 2019).

Her ne kadar çok partili siyasal hayata geçişle birlikte merkez-çevre diyalektiği popülist bir dönüşüm yaşamışsa da bu durum devletin kutsal addedilmesini ve halkın devleti için var olduğu algısını değiştirmemiştir. Bu durum Açık'ın (1996: 155) "kutsal mazlumluk" olarak tanımladığı popülist halk varsayımının kurucu öznesi olan karşıt kamusalılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kemalist modernleşme tarafından kuruluş döneminde kamusal alandan dışlanan dinin, çok partili hayata geçişle birlikte siyasal alana etki etmeye başlaması "mazlum" Türk kimliğinin içeride "Kemalist elitlere" karşı "gerçek halk" iddiasında yeniden inşa edildiği bir süreç ortaya çıkarmış, Müslüman ve Türk özdeşliğine dayalı milliyetçi-muhafazakâr ideolojik sentezleri olanaklı kılmıştır. Özellikle Türk-İslam sentezine dayalı *kutsal mazlumluk*, Osmanlı döneminde var olduğu düşünülen asr-ı saadete yönelik bir özlemi içinde barındıran, yarı-cemaatçi ve korporatist bir toplumsal yapıyı hedefleyen ve bu hedefi Türk kimliği ile sentezlenen bir özneliği ifade etmektedir. Kutsal mazlumluk, birey mazlumluğuyla bezenmiş bir yeniden diriliş öyküsünün istenci olarak tanımlanabilir. Bu sentezin toplum üzerinde kabulünü oluşturma ve yeniden üretimi ise toplumun geri kalmışlığını ve ekonomik sıkıntının dile getirilmesinin yanı sıra "Büyük Türkiye", "şanlı tarih", "otantik cemaat", "aile değerleri", "kenetlenmiş bir toplum", "gücünü dünyaya kabul ettirmiş bir ülke" sloganları ile iktidarın mevcudiyetini sağlamlaştıran toplumsal rızanın üretilmesine öncülük eden söylemsel formasyonları içermektedir.

Kutsal mazlumluk, 2000'li yıllarda AK Parti iktidarı ile birlikte kültürel alanda Neo-Osmanlıcılığın seferber edilmesine dayalı söylemsel sentezler ile yeniden gündeme gelmiştir (Tokdoğan, 2020). İktidara geldiği ilk yıllarda AB üyeliği, demokratikleşme, komşularla sığın sorun hedefleri ekseninde Neo-Osmanlılık sivil toplum ve kültürel alanın yeniden dizayn edilmesine yönelik yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilmiş, Kemalist rejimde devlet ve toplum arasında ortaya çıkan asimetrik bağın kalkması ve 'mazlum' Anadolu, yurttaşın asli kurucu unsuru olarak görülen "millet" olarak yeniden kurgulanması ve siyasal etkinlik kazanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte 2014 sonrası dönemde Neo-Osmanlılık devletin varlığını ve bekasını tahkim eden söylemsel bileşene dönüşmüştür. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle birlikte devlet bekasına yönelik söylemlerin lider merkezli olarak inşa edilmesi ve 15 Temmuz darbe girişiminin oluşturduğu ontolojik güvensizlik (Rumelili & Adısonmez, 2020), devletin varlığını ve bekası endişelerini artırarak hem siyasal alanda hem de kamuoyunda gündemin yönünü değiştirmiştir. Ontolojik güvensizlik halini besleyen duygulanımsal yoğunlukların seferberliğine dayalı söylemler, kutsal devletin yeniden tesis edilmesini ve güçlendirilmesini istikrarın teminatı olarak tanımlamış, bu çerçevede devlete yönelik eleştiriler, kriminalize edilerek meşruiyet alanının dışına çıkarılmıştır (Adısonmez ve Onursal: 2020).

Beka söylemi, 31 Mart yerel seçim sürecinde Cumhur İttifakı tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Seçim sürecinde devletin bekasına karşı tehditlerin belirlenmesinde ve bu tehditler karşısında kurtarıcı rolünü en iyi kimin üstleneceğine yönelik tartışmalarda ulusal basın önemli rol oynamıştır. Basında beka meselesine yönelik farklı bakış açıları özellikle gazetelerde yayınlanan köşe yazıları ile ortaya konulmuştur. Bu çerçeveden hareketle çalışmada ilk olarak söylem kavramı ve söylemin, toplumsalın kurulumu ve kimlik inşası ile olan bağlantısı irdelenecektir. Zira beka sorunu, bir yanı sıra "kutsal devlet" in varlığına ilişkin bir güvenlik endişesi iken diğer yanı sıra da Cumhuriyet' in kurulumundan bu yana kimliksel ve ontolojik düzeylere yönelik seferber edilen farklı tehdit söylemlerinden oluşmaktadır. Takip eden başlıkta ise ele alınan konunun bağlamsallaştırılması için "kutsal devlet" anlayışını 2000'li yıllar sonrasında AK Parti iktidarı dönemlerinde nasıl inşa edildiği incelenecektir. Araştırmada seçim sürecinde Sabah ve Sözcü gazetelerindeki köşe yazılarında beka meselesinin nasıl ele alındığı söylemsel olarak analiz edilecektir.

2. Söylem ve Kimlik

Toplumsal bütünlük, söylem tarafından geçici ve kısmi olarak oluşturulan bir bütünlük varsayımı (Laclau ve Mouffe; Sancar, 2014: 65) olarak anlaşıldığında söylemin toplumsal anlamın ve özneliğin kurulumundaki rolü açıklık kazanır. Sancar'ın ifade ettiği üzere söylem, "toplumsalı... yeniden ve yeniden kuran merkezdir" (2014: 68). Michel Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkiseliliğine ilişkin açıklamalarından beslenen söylem çalışmaları, ideolojinin önceden-belirlenmiş verili öznelik ve toplumsal bütünlük varsayımlarını sorgulamaya açmaktadır. Buna göre toplumsal bütünlüğü imleyen anlam, farkların anlamsal bütünlüğe dönüştürülmesini sağlayan dikişlemeler ve eklemlemelerle mümkündür (Sancar, 2014: 66). Laclau ve Mouffe'a göre terk edilmesi gereken toplumu bütün olarak görmektir. Zira bu bütünlük olanaksızdır. Bu noktada dikişler ve düğüm noktaları söz konusu imkânsız bütünlüğün yerini dolduran şeylerdir (Ives, 2011: 245). Bu çerçevede Laclau ve Mouffe açısından söylem "bizatihi dünyayı kuran harektir" (Dursun, 2013: 75).

Foucault'ya göre modern toplumlarda eylemin dinamiklerini ve özelliklerini anlamak için iktidar ilişkilerine odaklanmak gerekmektedir. İktidar ilişkileri çoğunlukla görünmez kalır ve kendisini ancak etkileri aracılığıyla var eder. Bu nedenle iktidar ilişkilerini anlamak, söz konusu etkilerin "hakikat rejimleri"de nasıl söylemselleştirildiğine bakmayı gerektirir. Zira bilgi-iktidar-etik boyutları bulunan sorunsallaştırma pratiği içerisinde bilgi olarak öne çıkarılan söylemselliğe neyin dahil olup olmayacağına ilişkin sınır, iktidar ilişkileri çerçevesinde çizilir (Deveci, 1999: 30). Dolayısıyla toplumsal bütünlüğe ve anlama ilişkin metinler ancak toplumsalın sınırını belirginleştiren kabulleri içeren bilgiler, söylemler ve söylemsel olmayanların formasyonu olan dispozitifler doğrultusunda oluşturulur. Bu nedenle dili ve dilsel tezahürleri araştırmak bir başka açıdan iktidar ilişkilerini kavramlaştırmaya yönelik sorunsallaştırma değildir. Keskin'in ifade ettiği üzere "sorunsallaştırma sonucu ortaya çıkan her deneyim", söylemsel pratikler olarak bir bilgi alanına, söylemsel olmayan normlar ve kurallar boyutuyla bir iktidar alanına ve son olarak bireyin kendilik kaygısı ekseninde kendisine ilişkin bir etik alana işaret eder (1999: 17). Örneğin "... doğa tarihi ya da biyolojide, salt yaşıyor olma olgusunun nesneleştirilmesi" olarak insan, epistemolojik bir kurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. "Deli-akıllı; hasta-sağlıklı; suçlu ile iyi çocuklar" gibi ikilikler iktidar alanına ilişkin kuralların ve normların alanı iken insanların özneye dönüşme biçimi olarak kendilik ilişkisi en somut haliyle Foucault'nun cinselliğin tarihi çalışmalarında örneklendirilebilir: "Örneğin, cinsellik alanı -insanların kendilerini nasıl 'cinsellik' öznesi olarak tanımayı öğrendikleri" dir. (Foucault, 2014: 58).

Söylemin inşasında iktidar ve tahakküm ilişkileri dilin yapısı ile bütünleşerek toplumu yönlendiren metinleri oluşturmaktadır (Wodak ve Meyer, 2009: 17-19). Siyaset de medya aracılığı ile söylemden yararlanarak toplumsal inşayı oluşturmak için titiz bir yol izlemektedir. Medya, siyasi kararları ve liderliği, siyasi süreçler ise medya kurumlarının seçim ve inşa mantığını takip eder. Bu durum siyaset, medya ve ekonominin karşılıklı bağımlılığını ortaya çıkarmaktadır. Söylemi üretenler, toplumsal inşayı gerçekleştirmek için iki temel noktaya odaklanmaktadır: İlki, bölünmenin (normal vs. anormal gibi) pratik ilkelerinin toplumsal bütünlüğü nasıl kurguladığıdır. İkincisi ise söylemin ideolojik ve epistemolojik düzeyde, söz konusu bölünmeleri toplumsal dünyanın inşasının meşru kategorileri olarak kabul ettirmek için verdikleri mücadelelerdir (Wodak, 2011: 3-4).

Eleştirel Söylem Analizi (ESA), söylemin sosyal koşullarıyla ve iktidar alanıyla ilgilenir. ESA özellikle güç odaklarının (iktidarın) sorunsallaştırdığı problemleri ortaya koymada önemli bir yere sahiptir. Söylem, sosyal yapıyı yeniden üreten karmaşık bağlamlardan oluşmaktadır. Gücün, söylem ile arasındaki bağı çözümleyerek olayın; anlam, önem ve biçimini açık bir şekilde anlaşılır hale getirilmesine yardımcı olur. Zira gücü oluşturan söylemi, yalnızca iyi bir hitap ve konuşmayla açıklamak eksik kalır (van Dijk T., 2008). Bu bağlamda ESA okulunun temsilcilerinden Ruth Wodak, dili sosyal bir pratik olarak değerlendirir ve söylemi de bu tanıma bağlı olarak açıklar. Söylemde diyalektik bir üretim söz konusudur. Wodak, bu diyalektik ilişkiyi söylem ile kurum, sosyal yapı ve durumlar arasındaki ilişkilere odaklanarak ortaya koymaktadır. Ayrıca güç ilişkilerinin üretilmesi yine söylem ile mümkün olmaktadır. İdeolojik bir üretimin söylemdeki analizine vurgu yapan Wodak, ideolojiyi Althusser'in tanımı üzerinden şu şekilde açıklar: İdeoloji evrenseldir ve öznenin toplumsal konumuyla kurduğu hayali bağlıdır. Zira tüm insanlar, toplumdaki yapıya sembolik olarak yerleştirilmişlerdir (Wodak, 2014: 83). İnsanların toplumdaki yeri ve toplum ile arasında geliştirdiği bağ ise tarihsel süreç içerisinde hem yeniden şekillenmekte hem de geçmişten gelen öğretiler iktidarın söylemleri ile anlam kazanarak bireyin topluma uyumunu sağlamaktadır.

Wodak ve Meyer'in (2009) Avusturya bağlamında yaptıkları söylem çalışmaları ve Viyana Okulu'nun söylem-tarihsel yaklaşımı, söylem ve kimlik inşası ilişkisini vurgulaması bakımından önem taşımaktadır.

Eylem alanlarının; çeşitlilik, söylem ve metinler aracılığı ile birbirine bağlayan teorisi ise söylem-tarihsel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre metinlerdeki bağlantılar, esas olarak tarihsel bir bağ ile anlaşılmalıdır (Wodak ve Meyer, 2009: 13-37). Çalışmada Wodak ve Meyer, Avusturya'da sağ popülist söylemin sıkça farklı ideolojik tabanlı partilere veya gruplara yönelik milliyetçi anlatıya başvurduğunu ve gündem ile ilgisi olmayan konuların milliyetçi söylem tarafından eklemlendiğini bulgulamışlardır. Anlatı ile tehdidin varlığı ve aciliyeti vurgulanmakta ve bu yolla ulusal kimlik, tehdit bağlamında pekiştirilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Araçsallaşan bir tehdidin varlığı ile "biz" anlatısı pekiştirilir. Bu durumda söylem "biz" ve "öteki" üzerinden kurulur (Wodak, 2015: 22-28).

Ulusal kimliğin inşası makro düzeyde dört söylemsel strateji ile yapılandırılmıştır. Bunları; yapıcı stratejiler (ulusal kimliklerin inşasını hedeflemektedir), meşrulaştırıcı stratejiler (ulusal kimliklerin veya kimlik anlatılarının korunmasını ve yeniden üretilmesini amaçlamaktadır), dönüştürücü stratejiler (ulusal kimliklerin dönüşümünü hedeflemektedir) ve yıkıcı stratejiler (ulusal kimliklerin parçalanmasını hedeflemektedir) olarak sıralamak mümkündür (Wodak ve Meyer, 2009: 33). Tehdidin

inşası ile bir korkunun oluşması, dışarıdan olana karşı, ulusallığın pekişmesi ile son bulmadığı gibi, bu korkuyu oluşturan tehdit, yalnızca sınır dışındaki dış tehdit olarak da ortaya çıkmamaktadır. Aynı zamanda ulusçu anlayış içerisinde “biz maskesi” ile gezinen ötekinin varlığından da söz edilmektedir. İçerideki ötekiyi oluşturan tutumların ortaya konabilmesi için; anlatıcı anlatıyı tutarlı bir şekilde farklı bağlantılar kurgulayarak ya da çarpıtarak halka sunmaktadır. Tehdidi oluşturan durumları kriz, ekonomi, işsizlik, geleneksellikten kopuş, güvenlik sorunları, ahlaki anlayış olarak sıralamak mümkündür. Tehdidin varlığı ortaya konduktan sonra ise bir günah keçisi ortaya çıkarılıp korku ve suçlama üzerine söylem şekil almaktadır. Bu yolla halkı oluşturan somut farklılıklar görmezden gelinerek tek tip bir gelenekselci söylem ile herkesin aynı olduğu varsayımı öne çıkarılır. Böylelikle popülist iletişimsel kurgu olarak söylem, var olanın ötesinde bir toplum algısı oluşturmaktadır. (Wodak, 2015: 22-32). Toplumun sosyal düzeyini oluşturmakta kullanılan günlük prosedürlerin yeniden inşası, meşruluğunu kazanması açısından sosyal etkileşim, milliyetçi sağ popülist söylemlerin bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır (Wodak ve Meyer, 2009: 28-33).

Ruth Wodak (2009: 38), eleştirel söylem analizini, tarihsel bir bağ kurarak ele alır. Zira söylem-tarihsel yaklaşım gizli güç dinamiklerini meydana getirir ve potansiyel çeşitlilik için araçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede tarihsel kaynaklar hakkındaki bilgi, söylemsel olayların saklı olduğu sosyo-politik yapının arka planı ile uyumlu şekilde ilerler. Söylem-Tarihsel Yaklaşımdaki sistematik nitel analiz, dört bağlam katmanı üzerinden ilerlemektedir. Bunlar:

1. Sözler, metinler, türler ve söylemler arasındaki metinler arası ve söylemler arası ilişkiler;
2. Dil dışı sosyal/sosyolojik değişkenler;
3. Metinlerin ve organizasyonların tarihi ve arkeolojisi;
4. Bir durumun özel bağlamının kurumsal çerçeveleridir (Wodak R. , 2009: 38).

Böylelikle ulusun homojenliğine yönelik tehdit teması, farklı konular ile ilişkilendirilerek sosyal ve işlevsellik açısından bağlantılar oluşturulur. Siyaset alanı da bu eylem alanlarını temsil eden örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimliklerin iç grup ve dış grup olarak söylemsel inşası, mutlaka olumlu ya da olumsuz bir sunuş şekli ile yer almaktadır. Bu durumda söylemle örtüşen kimliğin iç ve dış grup alanında kendini konumlandığı yerin meşrulaşması önem taşımaktadır. Bu sebeple bu iç ve dış grup tutumunun söylem-tarihsel çözümlemesini yapmak mümkün hale gelir (Wodak, 2009: 40).

Wodak (2009), olumlu “biz” ve olumsuz “öteki” olarak söylemsel sunumu ortaya koymak için beş stratejik adım ile ilgilenir: İlki, sosyal aktörlerin grup içi ve grup dışı olarak ortaya konulması şeklinde bahsedilen temsillerdir. Bu temsiller bütününe ait olduğu grup, iç ve dış grubun ne olarak görüldüğü hakkında bilgi vermektedir. Bu aşamada parçaları oluşturan aktörlerin bütünü neyi işaret ediyor ise ona bakılmalıdır. İkincisinde bireyler, grup üyeleri veya bir bütün olarak gruplar, dil bilimsel olarak sosyal aktörler şeklinde karakterize edilir. Bu durumda dil, bilimsel şekilde inşa edilen olumlu ve olumsuz özelliklerin değerlendirilmesi ifadelerin ortaya konulma biçimine bakılarak anlaşılmalıdır. Böylece sosyal aktörler, cümle içerisinde yer aldığı dilin özelliklerine bakılarak ortaya konulduğunda pozitif, negatif veya nötr olarak mı bahsedildiği ile ilgili bilgi vermektedir. Üçüncü adımda kişilerin sosyal veya politik olarak konumlandırılmaları meşruluk ve tartışma stratejileri ile değerlendirilmektedir. Bu durumda aktörün, söylemin, kurumun vs. dışlanmasını veya dahil edilmesini sağlayan meşru anlatım şeklini kazandıran nedir diye bakılmalıdır. Dördüncü durumda söylemin hangi açıdan ele alındığı ve konunun sınırlarını neyin oluşturduğu önemlidir. Zira bakış açısı ile ilgili olayların veya ifadelerin raporlanması, açıklanması ve alıntıları, söylemi gerçekleştiren kişi hakkında bilgi verir. Sonuncusu ise söylemin nasıl bir hitap ile şekillendiği ile ilgilidir. Burada karşımıza önemsenen yani yoğunlaştırılarak oluşturulan anlam ve hafifseyerek oluşturulan hitap ortaya çıkmaktadır (Wodak, 2009: 40, 42).

Bu çalışma, söylem-tarihsel yaklaşımından hareketle 31 Mart seçimleri döneminde beka söyleminin nasıl inşa edildiğini; aktörlerin ve sorunun nasıl tanımlandığını, beka söyleminin ve bekaya yönelik tehdit algısının hangi argümanlar ve söylemsel stratejiler bağlamında meşrulaştırıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

3. Bağlam: AK Parti Döneminde Türkiye’de Kutsal Devlet Anlayışı ve Beka Söylemi

AK Parti döneminde kutsal devlet anlayışı ve beka söylemini dönemselleştirerek değerlendirmek gerekir: Meşruiyetin sağlanmasına ve hegemonya kurulumuna yönelik 2002-2013 yılları arasında dönem, 2013-2016 arası geçiş dönemi ve son olarak 2016 sonrasında “Yeni Türkiye” söyleminde somutlaşan milliyetçi dönem. Bu dönemselleştirmelerin keşişimine bakıldığında öncelikli olarak iddia edilebilecek olgu, dönemlerde farklılık gösteren söylemsel eklemlenmelerin, AK Parti

dönemi hegemonya kurulumunu ve meşruiyetini sağlamak için pragmatist-popülist tarzda seferber edildikleridir (Özpek & Yaşar, 2018; Bulut & Hacıoğlu, 2021)

AK Parti, 2002 yılında farklı toplumsal sınıfların ittifakı ile oluşan bir tarihsel-blok'un desteği ile iktidara gelmiştir. 2002-2013 arası dönemde demokratikleşme programları, AB'ye üyelik hedefi, güvenlikçi politikaların terk edilmesine yönelik söylemler ve pratikler; liberallerden, sosyalistlere farklı toplumsal sınıfların desteğini almıştır. Bu dönemde geleneksel devlet algısını desteklediği iddia edilen gruplar "Kemalist seçkinler" olarak tanımlanmış, bu gruplara karşı, kamusal alanda temsiliyet fırsatı bulamadığı iddia edilen grupların desteği ile hegemonya mücadelesine girilmiştir (Yabancı, 2016). Bu bağlamda devletin baskın varlığına karşı sivil toplum alanında yürütülen hegemonya mücadelesi, "özgürlükler" teması ile söylemselleştirilmiştir. Aynı zamanda kültürel alanda Osmanlı geçmişine referans veren bir yaklaşım benimsenerek, Kemalist seçkinler karşısında "kutsal mazlum" olan bir halk inşa edilmeye çalışılmıştır. Özellikle eğitim alanında yapılan değişiklikler ve dini söylemlerin sosyal hayatta artan etkisi, "dindar nesil yetiştirme" hedefi şeklinde somutlaştırılmıştır (Eroler, 2019). Dış politikada da sıfır sorun, komşularla iyi ilişkiler, bölgesel aktör olma hedefi, yumuşak güç konseptine dayalı bir güvenlik anlayışı ortaya konmuştur. Osmanlı territoryasına atıf yapan ve dönemin başbakan başdanışmanı ve dış işleri bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* hedefinde teorileştirilen neo-Osmanlılık, bölgedeki sorunların çözümünde arabuluculuk rolü oynayacak bir aktör olma hedefi doğrultusunda şekillendirilmiştir (Gontijo & Barbosa, 2020). Bu dönemde devlete yönelik geleneksel tehdit algılarının öncelikli olmadığını, güvenlikçi politikalar yerine AB'ye üyelik projesi bağlamında sivil toplum alanında özgürlüklerin öncelendiği demokratikleşme politikalarının benimsendiğini ve beka söyleminin geleceğe yönelik olarak "Yeni Türkiye" hedefi bağlamında inşa edildiğini söylemek mümkündür.

2013 yılında ortaya çıkan Gezi Parkı eylemleri ve 7 Haziran 2014 yılında gerçekleştirilen seçimlerde AK Parti'nin tek başına iktidar olma yeterliliğini kaybetmesi ve koalisyon dönemi, AK Parti'nin milliyetçi-muhafazakâr bir yaklaşım benimsemesine neden olmuştur. Gezi Parkı eylemleri sürecinde ortaya çıkan hükümet karşıtlığı ve gösterilere yönelik alınan polisiye tedbirler, hükümet politikalarının eleştirilmesine ve ilk dönemde ortaya çıkan tarihsel bloğun parçalanmasına neden olmuştur. Ak Parti seçkinleri, Gezi Parkı eylemlerini, hükümet tarafından "dış güçler", "faiz lobisi" destekli provokasyonlar olarak devletin bekasına yönelik tehdit olarak tanımlamışlardır. Bu çerçevede Gezi Parkı eylemleri, Kemalist hegemonyaya karşı bir karşıt-hegemonya mücadelesinin milliyetçi-muhafazakâr toplumsal kesimlerin desteğine dayalı söylemsel formasyon ile seferber edilmesine neden olmuştur (Özpek & Yaşar, 2018: 204-205).

Ak Parti'nin milliyetçi-muhafazakâr çizgisi dış politikayı da etkilemiş, Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte benimsenen neo-Osmanlı ve İslam'ın Sünni yorumuna dayalı dış politika anlayışı, yumuşak güç konseptine dayalı arabuluculuk rolünün ve komşularla sıfır sorun politikasının bölgede etkisizleşmesine neden olmuştur. Mısır'da Arap Baharı sonrasında iktidara gelen "Müslüman Kardeşler" e verilen destek ve Suriye'de ortaya çıkan çatışmalara angaje olma (Başkan, 2018), sonraki süreçte Mısır'da yaşanan askeri darbe ve Esad rejimi ile olan iyi ilişkilerin bozulması, sıfır sorun politikalarının terk edilmesi ve dış politika sert güç konseptine dayalı güvenlikçi yaklaşımların benimsenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durum beka söyleminin dış politika alanında da öncelikli gündeme dönüşmesine ve ontolojik güvenlik kaygılarının yeniden öne çıkmasına neden olmuştur (Balta, 2018).

Beka söylemindeki son kırılma ise 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ile yaşanmış, darbe girişimi, artan terör saldırıları ve Suriye iç savaşının şiddetlenmesi, ontolojik güvenlik kaygılarının "Yeni Türkiye" söylemine eklenmesi sürecini tamamlamıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş, MHP ile kurulan ittifak (Cumhur İttifakı) ve politikada lider merkezli yaklaşım (Kesgin, 2020; Yabancı, 2020) ve söylemlerin öne çıkması, beka tartışmalarını dönüştürmüştür. "Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet" sloganında somutlaşan (Sırma ve Parlak, 2020) beka söylemi, ontolojik güvenlik kaygısını birincil gündem olarak belirlemiştir. Bu söylem, bir başka açıdan Yeni Türkiye'nin öznesi olarak halkı, kutsal mazlumluk söylemi ile yeniden eklemeyerek, halk ve halk iradesi kavramlarını popülist siyasal iletişim stratejisi olarak seferber etmiştir. Böylelikle halk, hem duyumsanan ontolojik tehdidin nesnesi hem de bu tehdidi ortadan kaldıracak yegane irade olarak kutsallaştırılmıştır. Bu durumu Açikel'in (1996) daha önce vurguladığı gibi devlet anlayışının, beka söylemi üzerinden tüm toplumsal katmanlara nüfuz etmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Bu bağlamda 31 Mart seçimleri, yerel seçim olmasına karşın Cumhur İttifakı'nın yürüttüğü beka söyleminin etkisiyle genel seçim edasıyla geçmiş ve kampanyalar da genel seçim sürecini anımsatan bir şekilde ilerlemiştir (Sezgin, 2019: 32).

4. Araştırmanın Sunumu

Simgesel seçkinler, söylemin eklemleme tarzını belirleyerek toplumsal denetimi gerçekleştiren aktörlerdir (van Dijk, 2005: 321). Bu çerçevede çalışmada Türkiye’de 31 Mart 2019 yerel seçimleri sürecinde ideolojik olarak farklı kutupları temsil eden iki ulusal basın organı olan Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan köşe yazılarında “beka” tartışmalarının nasıl ele alındığı ve söylemselleştirildiği analiz edilmiştir. Bireysel olarak yazılan fakat söylem ve ideolojilerin izlerini egemen bir güce dayandıran ve mücadele alanının analizinde bekanın algılanış biçimini ortaya koyan uygun metinsel bağlantılar içerdiği gerekçesiyle çalışmada köşe yazıları ele alınmıştır. Sabah ve Sözcü gazetesindeki seçim ile ilgili köşe yazılarında “beka” kelimesi geçen yazılar dikkate alınmış ve analiz edilmiştir. Bu bağlamda seçim öncesi son bir ay ve seçim sonrası ilk bir ayda yayınlanan Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan köşe yazılarında beka söyleminin nasıl inşa edildiği analiz edilmiştir. Sabah gazetesinde toplam 80 köşe yazısı, Sözcü gazetesinde toplam 65 köşe yazısı olmak üzere 145 köşe yazısına ulaşılmış ve konu bütünlüğü ve makalenin sınırlılığı açısından sınıflandırılan köşe yazılarının seçim öncesinde gerçekleşen bir olay ve seçim sonrasında gerçekleşen bir olay üzerinden beka tanımlamalarına bakılmıştır. Köşe yazılarında yer alan aktörlere ilişkin tanımlamalar aktif-pasif kullanımlarına göre ayrılarak değerlendirilmiştir. Hüküm kısmında yazarların kendini hangi grup, kişi, örgüt veya ittifak içinde gördüğü ya da hangilerini ötekileştirdiği incelenmiştir. Yazarın kendini içinde gördüğü sınıf “iç grup”, öteki olarak gördüğü ise “dış grup” olarak isimlendirilmiştir. Tartışma temalarında ise köşe yazısında ele alınan konunun hangi temalar üzerinden şekillendirildiğine bakılmıştır. Son olarak ise yazının retorik, dil kullanımı ve sözcük seçimlerinin konuyu ele alış şekli incelenmiştir.

5. Bulgular

5.1. Seçim Öncesi Yazılan Köşe Yazıları

“Kılıçdaroğlu ve Arkadaşları”/Hilal Kaplan/06.03.2019/Sabah Gazetesi ³

Yazar, TV programındaki açıklamaları üzerinden ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nu; 31 Mart seçimleri boyunca sürdürülen beka söylemine uyumlu şekilde, ülke açısından güvenlik tehdidi olarak tanımlamaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu’nun YPG ile ilgili söylemiş olduğu “YPG bize mi saldıracak” ifadesinden yola çıkan Kaplan, Kılıçdaroğlu’nun ülke için bir beka sorunu olduğundan bahsetmiş ve ana muhalefet liderini “Öteki” olarak konumlandırmıştır. Bu çerçevede Kemal Kılıçdaroğlu, ‘korunması gereken milletin’ düşmanı olarak kriminalize edilmiştir. Wodak’ın (2015) bahsetmiş olduğu korku zincirleri oluşturmaya dayalı argüman politikaları, terör üzerinden yürütülmüş ve muhalefetin güvenlik zafiyeti oluşturacağı izlenimi verilmiştir. Bunun yanı sıra yazarın “öteki” olarak ana muhalefet partisi ve genel başkanını, terör örgütleri (YPG, PKK) ile aynı kefeye koyduğu görülmektedir.

Yazıdaki diğer “öteki” ABD’dedir. Öteki olarak ABD, “ülkeyi bölmeye yönelik dış güçler” ve içerideki “ötekilerin” destekleyicisi “yabancı unsurlar” algısını pekiştirmek için söylemsel olarak seferber edilmiştir. Ayrıca “ABD”, muhalefetten kaynaklı güvenlik tehdidinin dış düşmandan daha sinsi ve tehlikeli olduğunu vurgulamak için karşılaştırma amacıyla da kullanılan bir argümandır. Zira Kaplan, Kemal Kılıçdaroğlu’nun “arkadaşları” olarak tanımladığı YPG-PKK’nın, ABD tarafından “bile” terörist örgütler olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. ABD’nin öteki oluşu Türk toplumunda yer alan anti-Amerikancılık söylemi ve kamuoyunda hakim olan “her şeyin sorumlusu ABD” kanaati ile uyumlu iken, “bile” ifadesi asıl tehlikenin Kılıçdaroğlu olduğu algısını güçlendirmekte ve normalleştirmektedir.

YPG’nin 2015 yılından itibaren askeri eğitim gören teröristler ve canlı bombalar ile açık bir şekilde tehdit oluşturduğu ifade edilmiş, söz konusu tehdidin boyutlarının anlaşılması açısından son bir yılda yaşananların örnek verilmesinin “dahi” yeterli olacağı ifade edilmiştir. Yazar, bu çerçevede Kemal Kılıçdaroğlu’nun TV programındaki açıklamalarını bağlamsal olarak kullanmış, yerel seçimlerin akıbeti ile terör eylemleri arasında doğrudan bir bağlantı kurgulayarak, kriz halini canlı tutmaya yönelik popülist bir strateji benimsemiştir. Bu anlatı stratejisi kazılan tünel uzunluğu, ele geçirilen patlayıcı ve havan topu gibi silah ve mühimmat sayısı verilerek YPG/PKK’nın somut bir tehdit oluşturduğu şeklinde aktarılarak desteklenmiştir. Dolayısıyla söz konusu argüman, muhalefet partisinin Türkiye’nin bekasına yönelik tehdidi anlayamadığı ve muhalefetin ülkeyi yönetme konusunda yetersiz olduğuna yönelik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu sayısal veriler, tehdidin

³ <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hilalkaplan/2019/03/06/kilicdaroglu-ve-arkadaslari>

somutluğu ve büyüklüğünü göstererek yazının inandırıcılığını güçlendirmektedir. Yazıda tehdidin somutluğunu ve büyüklüğünü göstermek için kullanılan sayısallaştırma stratejisine eşlik eden bir diğer strateji de YPG tarafından öldürülen ve yaralanan kişilere ait hayat hikâyelerinin de verilmesi aracılığıyla oluşturulan dramatizasyondur. Bu sayede yazar, tehdidin herkes için var olduğu mesajını vermektedir.

Güvenlik güçlerimiz canları pahasına bu mücadeleyi verirken, Kılıçdaroğlu ise hep PKK/YPG'yi kollamayı sürdürdü. Hatırlarsınız, PKK'nın Güneydoğu'da henek terörü estirdiği günlerde de Kılıçdaroğlu 'Henek kazan arkadaşlarımız' diye teröristlere hitap edebilmişti (Kaplan, 2019).

Bu ifade ile Hilal Kaplan kendisini güvenlik güçleri ve terörle mücadele üzerinden “gerçek” halk ile aynı pozisyonda konumlandırmıştır. “Biz/öteki” ikilemine dayalı olarak yazar, güvenlik güçlerini “biz” grubuna, Kemal Kılıçdaroğlu’nu ise “onlar” grubu içerisine yerleştirmiştir. Böylece yazar, ülke bekası için kimlerin tehdit olarak algılanması gerektiğine yönelik sınır çizen bir eylemde bulunmuştur. Bu sınır çizici eylem, bir yandan yazarın konumunu ve düşüncelerini meşrulaştırırken bir başka açıdan güvenlik güçlerini Wodak’ın bahsetmiş olduğu kurtarıcı rolüne yerleştirmektedir.

Yazıda terör örgütü PKK/YPG, “Kılıçdaroğlu’nun arkadaşları” olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede Öteki homojen bir blok olarak değerlendirilmiş, “Kılıçdaroğlu’nun arkadaşları” ibaresiyle Kemal Kılıçdaroğlu’nun bu bloğun lideri ya da sözcüsü olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. “Teröristlere hitap edebilme” ifadesi ile ana muhalefet partisi, terör ile bütünleştirilmiş, bu bütünleştirme “... henek terörü estirdiği günlerde” gibi ifadelerle tarihselleştirilerek söz konusu muhalefet eşittir terör algısı, geçmişe yapılan atıflarla ve genellemelerle desteklenmiştir. Söz konusu ibarelerin koyu puntolar kullanılarak vurgulanmış olması da okuyucunun dikkatini muhalefet ve terör arasında kurulan özdeşliğe çekme amacı taşımaktadır.

Yazar, Kılıçdaroğlu’nun yaptığı açıklamadan hareketle yerel seçim tartışmasını terör tehdidi ve beka söylemi bağlamında ele almıştır. Kurduğu biz ve onlar ayrımı ile kendi görüşünün ve pozisyonunun “millet” ve “milli irade”yi yansıttığını; kendisinin milletin bir ferdi olduğunu iddia etmiştir.

“Kılıçdaroğlu’nu kim yanılttı”/Deniz Zeyrek/06.03.2019/Sözcü Gazetesi⁴

Analiz edilen bir diğer köşe yazısı Deniz Zeyrek’in “Kılıçdaroğlu’nu kim yanılttı” başlıklı yazısıdır. Yazıda beka sorunu ekonomi üzerinden tartışmaya açılmıştır. Bunun nedeni ise Kılıçdaroğlu’nun beka ile ilgili Didem Arslan’a vermiş olduğu cevaptır⁵. Kemal Kılıçdaroğlu’nun 14 Ocak 2019’da Trump’ın atmış olduğu tweet sonrası yaşanan ekonomik dalgalanmaya tek tepkiyi kendisinin verdiği iddiasına değinen Zeyrek, Kemal Kılıçdaroğlu’nun yanıltıldığını iddia etmiştir. Zira yazar, hükümet kanadından ilk tepkilerin 14 Ocak’ta Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun ve 15 Ocak’ta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve MHP lideri Devlet Bahçeli tarafından geldiğini ifade etmiştir. Yazar, Altun, Erdoğan ve Bahçeli’nin tepkilerini de tırnak içinde yer vererek iddiasını güçlendirmiştir.

Yazar, Kılıçdaroğlu’nun açıklamasından danışmanlarını sorumlu tutmuş, danışmanlarının Kılıçdaroğlu’na yanlış bilgi vermesi üzerine böyle bir açıklama yapıldığını ima etmiştir. Yazarın, yapılan açıklamadan danışmanları sorumlu tutması Kılıçdaroğlu’na karşı daha koruyucu bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Başlık olarak belirlenen “Kılıçdaroğlu’nu kim yanılttı?” sorusu da danışmanların sorumluluğunu vurgular niteliktedir. Yazar, Cumhuriyet’in Kılıçdaroğlu’nun bu açıklamasından yararlanabileceğinden söz etmiştir. Kılıçdaroğlu’nu bu yönde dikkatli olması için uyarması da yazarın kendisini, muhalif blok içerisinde konumlandığını göstermektedir. Zira bu tutum ayrıca CHP’ye zarar gelmemesi için de bir uyarı niteliğinde değerlendirilebilir.

Bir başka açıdan metin içerisinde Erdoğan ve Bahçeli’nin muhalefete karşı çelişkili ve gerçeği yansıtmayan ifadeler kullandığı iddia edilmiş ve bu iddia okuyucuyla kurulmaya çalışılan sohbet ortamı ile aktararak ilgili düşünceler okuyucuya mal edilmiştir⁶. Bu sayede yazar, okuyucuya atfettiği düşüncelerin toplumun genelinin düşünceleri olduğu izlenimini yaratmayı

⁴ <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/deniz-zeyrek/kilicdaroglu-nu-kim-yaniltti-3795938/>

⁵ Kılıçdaroğlu’nun ilgili programda kullandığı ifadeler şu şekildedir: “Kim tepki verdi? Ben tepki verdim. Erdoğan tepki verdi mi? Hayır! Bahçeli tepki verdi mi? Hayır”

⁶... Diyeceksiniz ki “Bahçeli ve Erdoğan da muhalefeti hedef alırken gerçekleri yansıtmayan, hatta geçmişte kendilerinin yaptığı konuşmalarla dahi 180 derece ters düşen cümleler kuruyor.”

“Haklısınız” derim ve onlarca örnek verebilirim.

amaçlamıştır. Bahçeli ve Erdoğan'ın yapmış olduğu hatalar ve çelişkili düşüncelerin verilmesine karşılık muhalefetin bu tür hatalar yapmaması gerektiğinden bahsetmiştir. Yazara göre iktidar propaganda araçlarını elinde tutarak kendi yanlışlarını unuttururken, muhalefetin yanlışlarını "pireyi deve yapan" bir tutumla kamuoyuna sunmaktadır. Muhalefet kanadının bu araçlara sahip olmayışı ve seçime 25 gün kaldığı gerekçesiyle çok daha dikkatli davranması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım bir başka açıdan seçimin adil ve eşit şartlarda gerçekleştirilmediğini de ileri sürmektedir.

Yazarın söylemi, Kılıçdaroğlu'nu mağdur göstermekte ve iktidara karşı zorlu bir mücadele veren bir lider profili çizmektedir. Bunun yanı sıra yazar, yerel seçimlerin hâkim iklimini oluşturan beka söylemi tartışmalarını farklı bir bağlamda sürdürmüştür. Yazıda Donald Trump'ın Türkiye ekonomisini tehdit eden açıklamaları ve Twitter paylaşımları konu edilerek beka tartışmaları ekonomi üzerinden tartışılmıştır. Bu bağlamda "biz/öteki" gruplaşması iki eksende kurgulanmıştır. İlk eksen mağdur/mazlum Türkiye'ye karşısında Amerika, ikinci eksen ise Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruması gereken fakat bunu yapamayan iktidar karşısında bu çıkarları koruyacağı iddiasında bulunan muhalefet eksenidir. İlk eksen Türkiye'nin bekası söz konusu olduğunda partilerin görüşü ne olursa olsun birleşildiği mesajı verilmiş, böylelikle yekpare bir Millet kurgusu öne çıkarılmıştır. İkinci eksen ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ABD Başkanı D. Trump ile görüştüğü fakat görüşmede bu bütüncül anlayışı ve yekpare Milleti yansıtmayan bir tepkinin verildiği ifade edilmiştir.

Yazıda beka meselesi, ABD menşeli ekonomik bir tehdit olarak işlenmiştir. Dolayısıyla beka sorunu Cumhurbaşkanının seçim için kullandığı beka sorunu söylemi ile uyumsuzdur. Bununla birlikte kurguladığı dikotomi ve millet iradesi, siyaset üstü konu olma gibi iddialar nedeniyle yazının, popülist söylemsel argümanlara dayalı olarak kurgulandığı söylenebilir.

5.2. Seçim Sonucu Yazılan Köşe Yazıları

"31 Mart dersleri"/ Mahmut Övür/02.04.2019/Sabah Gazetesi⁷

31 Mart 2019 Yerel Seçim sonuçları İstanbul özelinde yaşanan şaibe tartışmaları bağlamında uzunca bir süre kamuoyunun gündemini meşgul etmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın uzun bir süre sonrasında muhalefet partilerinin oluşturduğu Millet İttifakına geçmesi, AK Parti iktidarına yakınlığı ile bilinen Sabah gazetesindeki köşe yazarları tarafından farklı bağlamlarda değerlendirilmiştir. 2 Nisan'daki köşe yazısında konuyu değerlendiren Mahmut Övür'e göre, her ne kadar muhalefet "algı operasyonları" ve "yalanlarla" sonuçlara gölge düşürmüş olsa da önceki seçimleri 'temize çıkaran' ve AK Parti'nin demokrasinin gelişimine ve kurumsallaşmasına yaptığı katkıyı gösteren unsur, bu seçimlerde Ankara ve İstanbul'u muhalefetin kazanmasıdır. Yazar, Ankara'da seçim sonucunda iktidarın değiştiğinden bahsederken İstanbul'daki seçim sonuçlarına şüpheci bir yaklaşım sergilemiştir. AK Parti'nin özellikle büyükşehirleri kaybetmesi, vatandaşların seçme hakkını serbest bir şekilde kullandığı ve demokrasinin olması gerektiği şekilde işlediği şeklinde yorumlanarak aktarılmıştır.

Yazar, seçimden siyasilerin çıkarması gereken mesajların olduğunu ifade etmiştir. Bu çıkarılması gereken "ders" i ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hemen kavradığını yazmıştır. Cumhurbaşkanının büyükşehirlerdeki başarısızlık sebebinin kırsal kesimlere odaklı yürütülen beka söylemi olduğunu belirtmiştir. Bu iddia çerçevesinde yazar, beka söyleminin kırsal kesime yönelik bir strateji olduğunu, büyükşehirler de ise seçim dinamiğinin farklı işlediğini ileri sürmüştür. Büyükşehirlerin kaybedilmesinde bir diğer etkinin ise AK Parti'nin seçmen ile kurduğu bağların zayıflaması ve seçmenin kendini dışlanmış hissetmesidir. Yazara göre ekonomideki dengesizlik de büyükşehirleri Cumhurbaşkanının kaybetmesinin nedenidir.

Yazıda beka, güvenlik sorunu olarak yer almaktadır. Bu güvenlik sorununun ise ülkenin Doğu bölgesinde yaşandığı izlenimi verilmiştir. Erdoğan'ın beka söylemi sayesinde Güneydoğu'da başarılı olduğunu ifade etmiştir. Güneydoğu nazarında beka söyleminin olumlu sonuca ulaştığını düşünmesi beka meselesinin Güneydoğu'da baş gösterdiği kabulünü yansıtmaktadır. Suriye'deki gelişmeler küresel kuşatma olarak tanımlanmakta; HDP'nin PKK ile ilişkisi olduğunu ve bunun ülke bekası içinde tehdit oluşturduğu ileri sürülmektedir. Yazara göre bu tehdidi sivil halk, AK Parti'ye oy vererek durdurmak istemiştir. AK Parti'ye yönelik oyların kullanılmasında burada yaşayan seçmenin ülke içerisinde güvenlik için sağ bir ideoloji ile korumacı olan AK Parti'ye oy verdiği çıkarımında bulunmuştur. Yazar, Kürt seçmenin seçimde önemli bir mesaj verdiğini düşünmekte ve Doğu bölgesinde AK Parti'ye oy veren ve AK Parti adayını seçen seçmenlerin, şiddet siyasetine karşı geldiğini belirtmiştir. Bu seçmenlerin kendisi ile aynı düşüncede olduğunu varsayan yazar, AK Parti'ye oy veren kişileri "biz" olarak görmektedir.

⁷ <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2019/04/02/31-mart-dersleri>

AK Parti'nin güvenlik üzerinden yürüttüğü beka meselesinin doğru olduğunu düşünen yazar, AK Parti'nin seçilmesine dayanarak Kürt seçmenlerin de kendisi gibi "kurtarıcı" olarak AK Parti'yi gördüklerini savunmuş ve genelleyici anlatım kullanmıştır.

Köşe yazısında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi değişimine gönderme yapılmış, 16 Nisan referandumunu ile gelen yeni sistemle %50 sınırın olduğu hatırlatılmış, bu sistem üzerinden ittifaklar değerlendirilmiştir. AK Parti ve MHP'nin %50 iktidar sınırını geçtiğini söyleyerek genel seçim karşılaştırması yapmış ve AK Parti ve MHP'nin %52 ile seçimin kazananı olduklarını ifade etmiştir. Yazar, Millet İttifakını CHP üzerinden tanımlayarak karşıt gördüğü asıl partinin CHP olduğunu belli etmiştir. Oluşturulan Millet İttifakının amacının ise AK Parti'ye kaybettirmek olduğu ima edilmiş ve farklı ideolojik tutumlara sahip olan HDP ve İYİ Parti'nin derinden sarsılacağını yazmıştır. Muhalefetin de seçimin kaybedeni olduğunu ve Millet İttifakı'nın başarıya ulaşamadığını ve yanlış strateji ile kurulduğunu iddia etmiştir. CHP'nin HDP ile ittifak kurduğunu ileri süren yazar, bu ittifak sayesinde büyükşehirlerin kazanıldığını söylerken, CHP'nin ittifak içinde kazanan, HDP ve İYİ Parti'nin ise kaybeden olduğunu vurgulamıştır. CHP'nin kazanmış olduğu yerlerde HDP üzerinden gölgeleyerek CHP'nin seçimdeki başarısının üstünü örtmektedir. Seçmenlerin; CHP, İYİ Parti ve SP'yi öteki olarak konumlandığını ileri sürmüş, bunun sebebinin ise öteki olarak gördüğü PKK-HDP ilişkisine bu üç partinin göz yumması olarak göstermiştir. Bu kurduğu bağlantı ile beka sorununun varlığını kendini bilirkişi olarak konumlandığı bir anlatı ile sürdürmüştür. Bu partilere oy veren seçmenler de yine "öteki" içerisinde yer almaktadır.

31 Mart'ın ikinci önemli mesajını Kürt seçmen verdi. Kürt seçmenin bölgede verdiği mesaj şiddet siyaset ilişkisi açısından ders niteliğindedir. CHP, İP ve SP'nin göz yumduğu PKK-HDP ilişkisine Kürtler adeta sandığa dökülerek meydan okudu (Övür, 2019).

"İktidara sarı kart"/Rahmi Turan/01.04.2019/Sözcü Gazetesi⁸

Sözcü gazetesinde seçim sonuçlarını değerlendiren isimlerden birisi Rahmi Turan'dır. Turan, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez böyle bir seçimin yaşandığını iddia etmiştir. Turan'a göre "beka sorunu" söylemi seçim için ortaya atılmıştır ve yazar bu söylemi "hikâye" olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda yazara göre Cumhurbaşkanlığı'nın ileri sürdüğü anlamda güvenliği tehdit eden bir beka sorunu bulunmamaktadır. Bununla birlikte yazar, büyükşehir belediyelerinin Millet İttifakı adayları tarafından kazanılmasını ise "saltanatın bitişi" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamayı yazarın, "saltanat" ifadesi ile AK Parti dönemi ile Cumhuriyet öncesi dönemi özdeş gördüğü şeklinde yorumlamak ve bu tanımlamayla "laik/seküler", "Kemalist" seçmene hitap edildiğini ileri sürmek mümkündür. Turan, iktidarın "tehdit dilinin", "iftiralarının" ve "suçlamalarının" seçim için yeterli olmadığını söylemektedir. Sonuçların iktidar için "uyarı" olduğundan bahsederek bu sonucun sebebinin, AK Parti'nin milleti "germesine", "korkutmasına" ve "bıktırmasına" bağlamaktadır.

Ankara ve İstanbul'daki seçim sonuçlarına dayanarak bu sonucun iktidar partisi için bir uyarı niteliği taşıdığını iddia eden yazar, bir sonraki genel seçimde iktidarın değişebileceğini düşünmektedir. Ankara'da 25 yıllık AK Parti sürecinin bu seçimle son bulduğunu ifade etmiş ve AK Parti sürecini, 1994 yerel seçimlerinde Ankara'yı Refah Partisinden aday gösterilerek kazanan Melih Gökçek zamanından itibaren değerlendirmeye almıştır. Refah Partisi ile kurulan bağlantı yazarın "saltanat" tanımlamasını doğrular bir argüman ve söylemsel strateji olarak seferber edilmiştir. Ayrıca yazarın, o dönemde tartışmaları devam eden İstanbul seçimleri ile ilgili olarak da "karakolda bitecek" ifadesi ile seçimin adilliğine ilişkin şüpheli bir tutum takındığı gözlemlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Cumhuriyetin erken döneminden itibaren kurgulanan makro-ulusçuluk Türk kimliği ve devletin varlığını özdeşleştirmiş, bu özdeşleşme neticesinde millet devlete mutlak bağlılık hali olarak tanımlanmıştır. Bu söylemsel eklemlenme incelenen dönemdeki köşe yazılarında devletin varlığına ve bekasına yönelik tehdit algılamalarının millete ve milli iradeye yönelik tehditler olarak tanımlanmasına neden olmuştur.

Sabah gazetesinde seçim öncesi yayınlanan köşe yazısında "beka" tartışmaları, muhalefet bloğunun HDP ile iş birliği yaptığı ve devlete yönelik ontolojik bir tehdit oluşturduğu iddiası ile şekillenmiş, bu çerçevede muhalefet kriminalize edilmiştir.

⁸ <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/rahmi-turan/iktidara-sari-kart-4245877/>

Seçim sonrasında ise büyükşehir belediyelerini muhalefetin kazanması, AK Parti'nin toplumsal meşruiyetini güçlendirici şekilde yorumlamıştır. Böylelikle AK Parti iktidarı "adil" bir iktidar olarak meşrulaştırılırken seçimde ana gündem olan beka tartışmaları bağlam dışı tutulmuştur.

Sözcü gazetesinde analiz edilen seçim öncesi köşe yazısında beka tartışması kutuplaştırıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Seçim sonrasında ise Cumhur İttifakının seçim stratejisi olarak lider ve parti merkezli tanımlanan beka söylemi, "saltanatın bitişi" olarak yorumlanmış ve köşe yazısında devlet ve millet arasında yeni bir özdeşlik kurularak bu özdeşliğin seçim sonuçları ile restore edildiği ileri sürülmüştür.

İncelenen köşe yazılarında beka tartışması farklı bağlamlarda ele alınsa da popülist bir halk kurgusunun egemen olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu popülist halk kurgusu, Sabah gazetesindeki köşe yazılarında Kemalist seçkin sınıfı temsil eden ve dış güçlerle ve içerideki hainlerle işbirliği yapan Öteki olarak CHP ve muhalefet partileri karşılığı bağlamında kurgulanırken, Sözcü gazetesinde halk kurgusunun, yerel seçimler özelinde devleti, saltanatlaşan bir iktidardan geri alan öznellik olarak şekillendiği gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Açıkel, F. (1996). "Kutsal mazlumluğun" psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 153-198.
- Adisonmez, U. C., & Onursal, R. (2020). Governing Anxiety, Trauma and Crisis: The Political Discourse on Ontological (In)Security after the July 15 Coup Attempt in Turkey. *Middle East Critique*, 291-306.
- Balta, Evren (2018). The AKP's Foreign Policy as Populist Governance, Middle East Research and Information Project, <https://merip.org/2018/12/the-akps-foreign-policy-as-populist-governance/>, 09.12.2021 tarihinde erişildi.
- Başkan, Birol (2018).) Islamism and Turkey's foreign policy during the Arab Spring, *Turkish Studies*, 19:2, 264-288, , DOI: 10.1080/14683849.2017.1405346.
- Bulut A. T. & Hacıoğlu N. (2021): Religion, foreign policy and populism in Turkish politics: introducing a new framework, *Democratization*, DOI: 10.1080/13510347.2020.1865318.
- Çapan Z. G. & Zarakol A. (2019) Turkey's ambivalent self: ontological insecurity in 'Kemalism' versus 'Erdoğanism', *Cambridge Review of International Affairs*, 32:3, 263-282, DOI: 10.1080/09557571.2019.1589419.
- Deveci, C. (1999). Foucault'un İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılamazlığı. *Doğu-Batı*, (9), 25-43.
- Dönmez, R. Ö. (2014). Ahmet Davutoğlu'nun Dış Politika Anlayışının Kökleri: Modernite Eleştirisinden Modernitenin Merkezine. R. Ö. Dönmez içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politikası* (s. 7-33). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Dursun, Ç. (2013). İletişim Kuram Kritik. Ankara: İmge.
- Ersanlı B. (2018). İktidar ve tarih Türkiye'de resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937). 7. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Ete, H. (2018). 24 Haziran Seçimleri: Yeni Sistemin Siyaseti ve Sosyoloji. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 293-321.
- Foucault, M. (2014). Özne ve İktidar. (İ. Ergiiden, & O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gençkal Eroler E. (2019). Dindar Nesil Yetiştirmek Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016). 2. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Gonjito, L. G. B. & Barbosa, R. (2020). Erdoğan's Pragmatism and the ascension of AKP in Turkey: Islam and neo-Ottomanism. *Digest of Middle East Studies*. 2020; 29: 76-91.
- Güneş, C. D. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 57.
- Hürriyet. (2011, 08 06). Erdoğan'dan Suriye açıklaması. 03 25, 2021 tarihinde Hürriyet.com: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-suriye-aciklamasi-18431039> adresinden alındı
- İnsel, A. (2009). Giriş. T. Bora, & M. Gültekinil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (Cilt 2, s. 17-29). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ives, P. (2011). Gramsci'de Dil ve Hegemonya. İstanbul: Kaldedon.

- Kaplan, H. (2019, 03 06). Kılıçdaroğlu ve Arkadaşları. 11 7, 2021 tarihinde Yazılar: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hilalkaplan/2019/03/06/kilicdaroglu-ve-arkadaslari> adresinden alındı
- Kellner, D. (2003). *Media Culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. New York: Taylor & Francis e-Library.
- Kesgin B. (2020) Turkey's Erdoğan: leadership style and foreign policy audiences, *Turkish Studies*, 21:1, 56-82, DOI: 10.1080/14683849.2019.1575735
- Keskin, F. (1999). Söylem Arkeoloji ve İktidar. *Doğu-Batı* (9), 15-23.
- Kocabıyık, H. (2011). 12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler Milliyetçi Hareket Partisi (MHP). *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 4-13.
- Kurtoğlu, Z. (2009). Devlet Akli ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset. T. Bora, & M. Gültekin içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Dönemler ve Zihniyetler)* (Cilt 9, s. 617-634). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Övür, M. (2019, 04 02). 31 Mart Dersleri. 11 9, 2021 tarihinde Yazılar: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2019/04/02/31-mart-dersleri> adresinden alındı
- Özpek B. B. & Tanriverdi Yaşar N. (2018) Populism and foreign policy in Turkey under the AKP rule, *Turkish Studies*, 19:2, 198-216, DOI:10.1080/14683849.2017.1400912.
- Özpek, B. B. (2014). Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 93-105.
- Rumelili B. ve Adisönmez U. C. (2020) "Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 66, s. 23-39, DOI: 10.33458/uidergisi.720630.
- Sancar, S. (2014). İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme. Ankara: İmge.
- Sezgin, S. (2019). Yerel Siyasette Kadın Temsili: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri: Kırklareli İli Örneğinde Bir Değerlendirme. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 21-47.
- Sırma, E., & Parlak, İ. (2020). Türkiye'de Polülizm-Demokrasi İlişkisi: 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 141-180.
- Şen, A. F., & Yenigün Altın, Ş. (2020). Sosyal Medyada Popülist Söylemler: 31 Mart 2019 Yerel Seçim Sürecinde Adayların Twitter Gönderilerinin Analizi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 281-310.
- Tekin, B. Ç., & Tekin, R. B. (2014). AKP Dönemi Türk Dış Politikasının Ekonomi Politliği: Neo-liberal Dönüşüm Bağlamında Bir Değerlendirme. R. Ö. Dönmez içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politliği* (s. 35-78). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Tokdoğan, N. (2020). *Yeni Osmanlılık Hınc Nostalji Narsisizm*. 3. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Toprak, S. T. (2014). Anarşizm Ve "Gezi Parkı" Olayları. *Turkish Studies*, 1931-1951.
- Üstel, F. (2008). Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi. İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (275-283), 3. Basım, İstanbul: İletişim.
- Van Dijk, T. (2008). *Discourse and Context: A sociocognitive approach*. New York: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. (2005). *Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları*. (M. Küçük, Dü.) Ankara: Bilim ve Sanat.
- Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (2011). *The Discourse of Politics in Action (Politics as Usual)*. London: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (2014). *The Discourse Studies Reader*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear*. London: Sage Publications.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications.
- Yabancı B. (2020) Fuzzy Borders between Populism and Sacralized Politics: Mission, Leader, Community and Performance in 'New' Turkey, *Politics, Religion & Ideology*, 21:1, 92-112, DOI: 10.1080/21567689.2020.1736046.
- Yabancı B. (2016) Populism as the problem child of democracy: the AKP's enduring appeal and the use of meso-level actors, *Southeast European and Black Sea Studies*, 16:4, 591-617, DOI: 10.1080/14683857.2016.1242204.
- Yaman, A. (2014). AKP Dönemi Dış Politika Ekseninde Mezhep Meselesi. R. Ö. Dönmez içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politliği* (s. 163-215). Bursa: Dora Yayınevi.

Yaylagül, L. (2019). 31 Mart 2019 Mahallî İdareler Seçiminin Sabah Ve Sözcü Gazetelerindeki Sunumunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Akdeniz İletişim Dergisi, 324-325.

Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Y. S. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.